

Довіра
Доброочесність
Чесноша
ДНІСТЬ
Прозорість

Правдивість
Доброчинність
Сміливість
Повага
Справедливість
Чесність

Ві

Успіху досягають
лише ті,
хто готовий
за нього боротися.

**ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ ФОРМ РОБОТИ НА
УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ**

Науково-методичний посібник

Зміст

1. РОЗДІЛ I Інтерактивні методи навчання на уроках української мови та літератури	4
2. РОЗДІЛ II Розробки уроків та виховних заходів з використанням інтерактивних форм та методів навчання	9
2.1. Розробки уроків	9
2.1.1. Розробки уроків з теми «Безсполучникове складне речення»	9
2.1.1.1. Урок 1 Безсполучникове складне речення. Смыслові відношення між простими реченнями. Розділові знаки	9
2.1.1.2. Урок 2 Розділові знаки у безсполучниковому складному реченні	12
2.1.1.3. Урок 3 Синтаксичний розбір безсполучникового складного речення	14
2.1.1.4. Урок 4 Синоніміка складних речень із сполучниками і без сполучників	16
2.1.1.5. Урок 5 Безсполучникове складне речення. Тематичне оцінювання	19
2.1.2. Розробки циклу уроків «Вивчаємо творчість Івана Франка»	22
2.1.2.1. Уроки 1-2 І.Франко. Життєвий і творчий шлях письменника. «Народ мій, замучений, розбитий» (пролог до поеми «Мойсей»)	22
2.1.2.2. Урок 3 Лірична драма «Зів'яле листя» - шедевр інтимної лірики. Мотиви туги і страждань, породжені складними суспільними та особистими обставинами	25
2.1.2.3. Уроки 4-5 Іван Франко «Перехресні стежки». Тематика і проблематика повісті, втілення авторського задуму в образах персонажів твору	28
2.1.2.4. Урок 6 «Берег любові в житейському морі тривоги, де ти?». Урок позакласного читання за повістю Р.Горака «Тричі мені являлася любов» та за драмою І.Франка «Украдене щастя»	32
2.1.2.5. Бесіда з позакласного читання після вивчення творчості І.Я.Франка	36
2.1.3. Розробка циклу уроків за творчістю Лесі Українки, 10 клас	43
2.1.3.1. Уроки 1-2 Леся Українка – геніальна донька українського народу. Лірика Лесі Українки. «Хто хоче знати життя її серця, хай читає її твори» (Л. Старицька – Черняхівська)	43
2.1.3.2. Урок 3 Трагічне кохання Лесі Українки. Урок інтимної лірики	46

2.1.3.3.	Урок 4 «Слово, моя ти єдина зброе...» Громадянські й національно-патріотичні мотиви в поезії Лесі Українки. Роль поета і поезії в житті суспільства	49
2.1.3.4.	Уроки 5-6 Шедевр української драматургії – «Лісова пісня». Проблема боротьби за вільне, красиве, духовно багате життя. Образ Мавки і Лукаша	52
2.1.3.5.	Уроки 7-8 Леся Українка. Драматична поема «Бояриня». Проблема відповідальності за долю батьківщини у драмі. Доба руїни і руїна людських душ	55
2.1.3.6.	Урок 9 Тематичне оцінювання з теми «Творчість Лесі Українки»	59
2.2.	Уроки розвитку зв'язного мовлення	62
2.2.1.	РЗМ. Чарівний світ Катерини Білокур (Підготовка до написання твору)	62
2.2.2.	РЗМ. Джерела писемності. Лист. Адреса	67
2.2.3.	РЗМ. Письмовий твір-роздум на основі власного досвіду на тему «Україна моя, Україна, я для тебе на світі живу» (11 клас)	69
2.3.	Нестандартні уроки	72
2.3.1.	У країні Граматика. Гра – подорож (5 клас)	72
2.3.2.	Щасливий випадок (урок – гра, іменник 6 клас)	76
2.3.3.	У Царстві частин мови (Свято-казка)	78
2.3.4.	Кращої, ніж рідна, мови не буває (Літературно-музична композиція)	85
2.3.5.	Літературна вікторина	92
2.3.6.	Минуще все, лиш слово не мине (сценарій лінійки)	96
2.3.7.	Мовні цікавинки	99
2.3.8.	Завдання для мовної розминки	102

РОЗДІЛ І

Інтерактивні методи навчання на уроках української мови та літератури

Душа дитини є храмом, і моя праця спрямована на те, щоб він був завжди світлим і чистим.

Оновлення системи освіти націлює нас, учителів - словесників, на розуміння й переосмислення пріоритетів, які стають домінуючими при викладанні української мови та літератури. Відповідно до концепції Нової української школи спершу дитина набуває компетентностей, а потім здобуває знання і тоді доцільно використовувати інтерактивні методи навчання.

Сьогодні перед нами постає питання, як повернути інтерес учня до навчання, домогтися, щоб учень не «відсиджував» уроки в школі, а із задоволенням навчався. Моїм завданням є те, щоб вибудувати урок, на якому учень виступає суб`єктом навчання, а не пасивним спостерігачем, використовуючи методи і прийоми, які ґрунтуються на співробітництві, спілкуванні, взаємодії.

З метою успішного розв`язання даної проблеми застосовую в навчально – виховному процесі активні та інтерактивні методи роботи. Інтерактивність – це здатність взаємодіяти або знаходитись в режимі діалогу з ким-небудь або чим-небудь. Використання інтерактивних технологій – це не лише засіб створення атмосфери співробітництва, порозуміння і доброзичливості, а й можливість дійсно зреалізувати основні засади особистісно – орієнтованого навчання. Адже застосування інтерактивних технологій на уроках рідної мови дає змогу створювати навчальне середовище, що допомагає учням формувати характер, розвивати світогляд, логічне мислення, зв`язне мовлення, виявити і реалізувати індивідуальні можливості.

Інтерактивне навчання – це спеціальна форма організації пізнавальної діяльності, яка має конкретну, передбачувану мету – створити комфортні умови навчання, за яких учень відчуває свою успішність, інтелектуальну спроможність. Суть інтерактивного навчання вбачаю в тому, що навчальний процес відбувається за умови постійної активної взаємодії всіх учнів. При такому навчанні учень і вчитель є рівноправними, рівнозначними суб`єктами навчання. При організації інтерактивного навчання передбачаю моделювання життєвих ситуацій, використання рольових ігор, спільне вирішення проблеми на основі аналізу обставин та відповідної ситуації. Вчу учнів бути демократичними, ввічливо спілкуватися з іншими людьми, критично мислити, приймати продумані рішення.

Для цього створила такий алгоритм:

- Визначити рівень підготовленості класу до сприйняття тієї чи іншої технології;

- Провести достатню попередню підготовку;
- Забезпечити послідовність в освоєнні учнями певних прийомів роботи;
- Дати учням інструктивні матеріали.

Інтерактивні форми роботи: театралізовані, інтерактивно-ігрові, інтелектуально-пізнавальні, художньо-прикладні, проекти.

Сучасна методика нагромадила багатий арсенал прийомів інтерактивного навчання: від найпростіших («Робота в парах», «Ротаційні(змінні) трійки», «Карусель», «Мікрофон»), до складних («Мозковий штурм», «Мозаїка», «Аналіз ситуації»), а також імітаційні ігри, дискусії, дебати.

Як же можна використати інтерактивні методи на уроках української мови та літератури?

Метод «Асоціативний куш» особливо вдається на уроках з розвитку зв'язного мовлення та під час уроків – аналізів образів літературних героїв. Так, у 7 класі під час вивчення твору А. Чайковського «За сестрою», учні «одягають» головного героя Павлуся в ті риси характеру, які, на їх погляд, властиві йому. На дошці з'являється асоціативний куш.

Ефективним для розвитку творчих здібностей учнів є метод «Ажурна пилка», який дозволяє опрацювати значний обсяг інформації за короткий проміжок часу. Взагалі це групова робота, але саме вона дає школярам відчуття своєї значущості.

Дуже важливо на уроках до роботи залучити всіх учнів. У цьому мені допомагають такі методи як «Мікрофон» і «Коло ідей».

Методи «Займи позицію», «Акваріум» використовую під час дискусії. (Чіпка Варениченко – бунтар чи протестант? Маруся Богуславка – зрадниця чи патріотка?)

Одним із методів, які підвищують ефективність навчання, є робота в групах, який я широко використовую на своїх уроках. Це заохочує школярів до читання художніх творів, пошуків цікавої інформації про письменників і забезпечує високорезультативне співробітництво, самореалізацію, спілкування і розвиток комунікативних здібностей, можливість моделювати життєві ситуації, розв'язувати проблемні питання, приймати і застосовувати їх у конкретних умовах.

Групова навчальна діяльність корисна на всіх етапах уроку, особливо під час перевірки домашнього завдання, закріплення знань, застосовування їх на практиці, де допомога вже не потрібна.

Часто я практикую роботу з рольовими групами, що виконують випереджувальні домашні завдання. Найдієвіші з них – групи «істориків», «біографів», «краєзнавців», «критиків». Таке спрямування спонукає учнів шукати інформацію, формує інтелект, забезпечує ситуацію успіху, бо наприкінці уроку клас визначає найретельнішого «біографа», найцікавішого «критика». Наприклад, під час

обговорення проблеми відповідальності за долю батьківщини у драмі Лесі Українки «Бояриня» група «істориків» розповідає не лише за історію створення п'єси, а й про трагічний шлях її до читача, а «літературознавці» розкривають мотиви вчинків головних героїв. Перевага такої роботи в тому, що учні глибоко ознайомлюються зі змістом тексту, вони творчо працюють, стають активними організаторами і учасниками навчального процесу.

Не менш ефективні на уроках літератури проблемні питання. Так, розглядаючи тему «Образ знедаланої жінки» в поемі Т. Шевченка «Наймичка», я ставлю перед учнями основну проблему: «Поведінка Ганни – це вияв слабкодухості чи твердості характеру?». Щоб зрозуміти душевні пориви героїні і відповісти на це запитання, перша група обговорює становище жінки в тогочасному суспільстві, друга – проблему взаємин поколінь, третя – складність обставин, у яких опинилася героїня, четверта – конфлікт Ганни з власною совістю. Вислухавши представників груп і зробивши спільний висновок, учні зможуть зрозуміти ціну самопожертви матері заради дитини, дійшовши такого узагальнення завдяки власним активним діям.

Часто групова робота у моїх класах закінчується творчою діяльністю: написанням оповідання, листів до автора художнього твору або літературного героя. При вивченні оповідання С. Черкасенка «Маленький горбань», діти писали лист Захарові.

Працюючи в групах, учні не спонтанно, механічно запам'ятовують матеріал, а осмислено, вмотивовано вчаться.

Скажімо, у початкових класах учні отримали певні знання про частини мови. Повторюючи частини мови у шостому класі, для мене важливо не тільки пригадати вивчене, а й спонукати учня зробити власні відкриття. Щоб допомогти учням, я даю ряд пошукових запитань. Кожну відповідь учні фіксують у зошити, а потім роблять висновки. Таку практику я застосовую при вивченні повнозначних частин мови, головних і другорядних членів речення, тощо.

Пошукова самостійна робота передбачає здобування нових знань і вмінь на основі набутих. Для виконання самостійної роботи я вказую учням термін, за який треба виконати певне завдання. Це дисциплінує дітей, виховує навички економно витратити час. Більшості учнів подобаються самостійні види роботи, але є діти, які не хочуть думати, а вдаються до списування чи допомоги вчителя. Тоді в пригоді мені стає метод диференціації.

Головне – дати дітям відчуття результат їхньої самостійної праці, старання.

На уроках літератури у середніх класах невід'ємним елементом є ігри. У контексті групової діяльності ігрові ситуації досить ефективні: вони стимулюють пошукову і творчу роботу, розвивають спонтанне мовлення, виявляють приховані

емоції, вносять у навчальний процес почуття радості, задоволення (Розроблено посібник для вчителів «Лінгвістичні ігри на уроках української мови»)

Найцікавіші – творчі ігри, що розвивають асоціативне мислення – «Ланцюжок асоціацій», розкривають секрети творчого процесу - «Співавтори».

На уроках літератури пропоную учням вправу – гру «Позмагаймося з письменником» із застосуванням стилістичного експерименту:

з речення чи уривку тексту вилучаю увиразнюючі засоби і пропоную дітям знайти і вставити свої, які найповніше відповідали б темі, змісту висловлювання.

Наприклад:

Хай весна...до хати.

Тут не місце затаєній млі.

Як хотів би я враз обійняти

Всю красу... землі.

В. Міщенко

Порівнюючи дібрані учнями слова з ужитими поетом (завітає, молодой), роблю висновок.

На уроці узагальнення й систематизації знань з мови (тема «Прикметник») використовую гру – змагання «Ромашка». На звороті кожної пелюстки записані слова – іменники. Завдання: за хвилину учасник гри, вибравши пелюстку, повинен записати якнайбільше прикметників до іменників.

Отже, при застосуванні інтерактивних ігор виграє весь навчально – виховний процес, бо вони дають можливість залучити кожного учасника до обговорення проблеми, а це сприяє розвитку критичного мислення, діалогічного мовлення, уміння доводити. Учні набувають навичок співпраці, колективного пошуку рішень, беруть активну участь у навчанні та передачі своїх знань іншим учням

На основі вивчення використання ігор на заняттях з української мови визначила такі переваги:

- Забезпечується інтеграція теорії і практики, зменшується відстань між теорією і практикою.
- Розвиваються навички комунікативного діалогічного спілкування.
- Зростає зацікавленість учнів у використанні додаткової спеціальної літератури.
- Розвиваються здібності учасників гри приймати рішення за умов неповної інформації; набувається досвід у вирішенні проблемних завдань.
- Вдосконалюються навички прийняття рішень в умовах обмеженого часу.
- Забезпечується активна участь учня в колективній справі, інтенсивний обмін досвідом і знаннями між учасниками груп, можливість для кожного з них порівняти свої знання і дії з іншими, а також уміння скоординувати ці дії.

І хоч інтерактивні ігри потребують значної кількості часу для підготовки як учня, так і вчителя, проте результат від таких занять є очевидними.

Впроваджую інтерактивні методи навчання за логікою «від простого до складного», паралельно застосовують як фронтальні, так і групові методи. Слід поєднувати взаємонавчання з іншими методами роботи – самостійним пошуком, традиційними методами.

Урізноманітнюю типи і форми уроків. Практикую уроки – диспути («Чіпка – борець за свободу чи бунтар»), уроки – подорожі («Мандрівка у країну «Фонетика»), уроки – ігри (КВК «Прислів'я і приказки»), уроки – концерти («Слався, Тарасе Великий») і інші.

Неможливо побудувати весь процес навчання виключно на інтерактивних методах. Це один з багатьох прийомів, які допомагають досягнути мети і приносять результат тільки в поєднанні з іншими.

Певна, що інтерактивні форми роботи з учнями, натхненне слово вчителя збагачуватимуть вихованців добрими почуттями, пробуджуватимуть у них лагідне, дбайливе ставлення до навколишнього світу, бо, осягаючи красу слова, підліток проймається почуттями благородної гордості, людської гідності.

РОЗДІЛ II

Розробки уроків та виховних заходів з використанням інтерактивних форм та методів навчання

2.1. Розробки уроків

2.1.1. Розробки уроків з теми «Безсполучникове складне речення»

Урок 1

Тема уроку. Безсполучникове складне речення. Смислові відношення між простими реченнями. Розділові знаки.

Мета уроку. Навчити учнів бачити проблеми і вміти приймати рішення, характеризувати безсполучникове речення, визначати смислові відношення і засвоювати вивчене про смислові зв'язки у безсполучникових складних реченнях, формувати вміння та навички знаходити безсполучникові складні речення, правильно читати й інтонувати їх, перетворювати у сполучникові, визначати смислові відношення між простими реченнями;

розвивати уміння і навички розставляти розділові знаки у безсполучниковому складному реченні, аналізувати, зіставляти мовні факти, робити узагальнюючі висновки; самостійно працювати з підручником; отримувати і використовувати інформацію, сприяти розвитку логічного мислення, проводити експеримент щодо перебудови сполучникових речень у безсполучникові;

виховувати любов до рідного слова, потребу у вивченні рідної мови.

Тип уроку. Урок засвоєння нових знань.

Обладнання: підручник з української мови, опорний конспект уроку у схемах: складне речення, види складних речень, розділові знаки у безсполучникових складних реченнях, смислові відношення, інтонація; сполучники, які можна вставити; графічні схеми

Культура мовлення: дотримання інтонації безсполучникових складних речень; синоніміка складних речень із сполучниками, без сполучників і простих речень.

Хід уроку

I. Актуалізація опорних знань.

1. Фронтальне опитування.

- Які речення називаються складними?
- Як поділяються складні речення в залежності від наявності чи відсутності в них сполучників чи сполучних слів?
- Назвіть види сполучникових складних речень. Яка різниця між ними?
- Дайте визначення складносурядного і складнопідрядного речень.

2. Практичне завдання

Записати речення, визначити їх вид, смислові зв'язки, накреслити схеми.

За все, що в цьому світі звідав, скажу спасибі мамі і землі. Неможливо

завжди бути героєм, але завжди можна залишатися людиною. У кого мозолів на руках не було, той не підніме з долівки шматок хліба.

II. Повідомлення теми і мети уроку

Мусим добре знати: крім весни і літа, є

Ще в нашій серці осінь і зима.

М.Ткач

Безсполучникове складне речення

Однорідні частини

(синтаксично рівноправні)

Смислові відношення

- 1) Одночасність дій і явищ
- 2) Часову послідовність
- 3) Зіставлення і
протиставлення змісту
одного речення зі змістом
іншого

Неоднорідні частини

(одне з яких пояснює інше)

- 1) Умова – наслідок
- 2) Причина – наслідок
- 3) Зі значенням часу
- 4) Коли друге пояснює перше
- 5) Зі значенням причини.

Диво дивне: наскільки вдало наші предки наділяли йменням речі й предмети, зокрема і музичні інструменти!

Поети йдуть за горизонт – поезія зостається віч-на-віч з вічністю.

А сонце сідає за гребінь, глибшає тіней хода...

Білі квіти впали – заповідь майбутніх січнів; перший раз тоді поцілувала землю вічність.

Мабуть, багато хто з нас може сказати: усім хорошим, усім душевним у собі, може, у першу чергу, я зобов'язаний книзі й пісні...

Не може людина самотньо жити – забула б і пісню, і поклик мети.

Та раптом – глянь: за темним садом жито.

Плин часу подібне до плину ріки: ріка тече повз береги, не зупиняючись і на хвилину.

Гаї шумлять – я слухаю, хмарки біжать – милуюся.

Сині сливи впадуть на траву – вже трава не зелена, а синя.

Погляне – холодною водою обіллє.

Я не бував за дальніми морями, чужих доріг ніколи не топтав – в своїм краю під буйними вітрами щасливим я і вільним виростав.

План роботи

Вивчаючи БСР, учні повинні засвоїти такі поняття:

- інтонація БСР;
- смислові відношення БСР;
- синонімія БСР із ССР і СПР;

- розділові знаки БСР.

1. Вправа-дослідження

Пригадайте прислів'я та приказки, крилаті вислови. Простежте, як впливає інтонація речень на розділові знаки. Сформулюйте висновок про співвіднесеність інтонації з розділовими знаками.

У січні кімнатні птахи мовчать – холод ще триматиметься. Вік живи, вік учись. Іду дивлюсь: мій край, моя земля.

Таким чином:

- якщо для БСР характерна інтонація переліку, то між його частинами ставиться кома або крапка з комою;
- якщо для БСР характерне зниження голосу в кінці першої частини, то ставиться двокрапка;
- якщо для БСР характерне підвищення голосу в кінці першої частини, то ставиться тире.

2. Робота з текстом

Є мудра настанова: протягом свого життя посади дерево, збудуй дім, викопай криницю, вирости сина. Можна додати: виори поле, проклади дорогу, збудуй місто... Але зауважте – все це трудові вчинки, все це праця. Вона і лише вона залишається від нас нащадкам. У труді і тільки в труді велика людина, бо тільки труд здатен стати тим полем діяльності, яке варте того, щоб віддати йому життя. Кого в нас шанують? Того, для кого повсякденна напружена праця стала внутрішньою потребою, радістю. Людина – це на дев'яносто відсотків її справа.

Завдання:

Випишіть БС речення.

Накресліть схему.

Вкажіть смисловий зв'язок БСР.

3. Робота з підручником. Розділові знаки у БСР.

4. Слово вчителя

Безсполучникові структури співвідносяться зі сполучниковими: одні речення можна легко перетворити у складносурядні, інші – складнопідрядні. Наприклад: Світило сонце, парувала земля. Світило сонце і парувала земля. Сіли перепочити і раптом помітили: хтось до них іде. Сіли перепочити і раптом помітили, що хтось до них іде.

Однак іноді безсполучникові складні речення важко перетворити чи взагалі неможливо перетворити у сполучникові. Це буває тоді, коли між складовими частинами пояснювальні відношення. Наприклад: І мало не всюди сходило на одне: надії відцвітали, мов сади.

III. Підсумок уроку

Зверніть увагу на епіграф уроку. Яке за будовою це речення? Який смисловий

зв'язок? Чому саме двокрапка у цьому реченні?

IV. Домашнє завдання

Скласти навчальний посібник з теми: «Безсполучникове складне речення».

Клас поділено на чотири групи.

Кожна із груп повинна створити власний проект вивчення БСР:

1 група – науковці (монологічний виступ);

2 група – стилісти;

3 група – дослідники;

4 група – журналісти.

Урок 2

Тема уроку. Розділові знаки у безсполучниковому складному реченні

Мета уроку. За допомогою тренувальних вправ:

- закріпити набуті на попередньому уроці правила вживання коми, крапки з комою, двокрапки і тире у безсполучниковому складному реченні, забезпечити формування навичок розпізнавання цих пунктограм в реченнях, виробляти відповідні правописні навички;
- з'ясувати стилістичні функції безсполучникових речень, вчити учнів розгортати теоретичні положення у зв'язний текст, добираючи приклади;
- розвивати вміння учнів осмислювати стилістичні функції безсполучникових речень, обгрунтовувати свій вибір, збагачувати культуру мовлення учнів;
- використовувати можливості дидактичного матеріалу для виховання любові до народних звичаїв та обрядів, до рідного слова.

Тип уроку. Урок засвоєння набутих знань, умінь та навичок.

Обладнання: завдання на спостереження, підручник, опорні конспекти, текст розподільного диктанту, різнорівневі завдання, підручник з української мови, схеми.

Форма проведення: урок-дослідження.

Культура мовлення: дотримування інтонації безсполучникового складного речення.

Хід уроку

I. Актуалізація опорних знань

Взаємотестування на основі складених таблиць

II. Перевірка домашнього завдання

1. Фронтальне опитування

- Яке речення називається безсполучниковим?
- Які смислові відношення існують у БСР?
- Яку роль у такому реченні відіграє інтонація?

2. Самостійна робота

Робота з підручником (п.11-12. ст.50-54, вправи 116, 119)

3. Скласти діалог «Безсполучникове речення»

4. Користуючись схемами, сформулювати правило: тире у БСР

III. Повідомлення теми і мети уроку

Завдання на спостереження.

Для II і IV груп.

Згрупувати речення за розділовими знаками між простими реченнями – частинами безсполучникового складного речення.

Почалися жнива, почалася в полі робота. Веселому, жартівливому меншому братові хотілося говорити; старший знехотя кидав йому по кілька слів. Ольга поставила мотоцикл на місце і поспішила: до початку тренування залишилося хвилин десять. За заводською стіною скриготіли машини, гупали велетенські молоти, цокотіли об рейки колеса. Добре роби – добре й буде! Ранком в народі блискавкою розлетілася радісна звістка: партизани висадили в повітря склад зброї. Жовта курява знялась по дорозі – промчали дві вантажні машини.

Яких за будовою речень найбільше в тексті? Яку стилістичну функцію виконує нагромадження таких конструкцій? Яку роль відіграє інтонація? Проаналізуйте розділові знаки.

Завдання на спостереження.

Для I і III груп.

Визначити смислові відношення в реченнях, розставити розділові знаки. Речення переписати. Знайти правильну схему.

Хмари розповзлися виглянуло сонце.

1. []: [доповнення];
2. [], []; одночасність;
3. []– [результат];
4. [] - []; протиставлення.

Вік живи вік учись.

1. [], []; одночасність;
2. []: [пояснення];
3. []– [висновок];
4. [] - []; протиставлення.

За поданими схемами побудуйте безсполучникові складні речення:

1. [час]: [];
2. []– [наслідок];
3. []– [порівняння];
4. [], [перелік подій], [], [].

Поясніть розділові знаки. Доберіть до тексту заголовки.

Скоро насунули хмари все насупилося почалася сльота то капало то збиралося капати поля стали безрадісні рілля осклизла стежки заболотились у лісі стояло мокре очамріння нудний капіж: пережухла трава почала загниватися дерево тхнуло густим духом все живе шукало захисту.

IV. Робота з підручником.

Вправа 209.

Замініть складнопідрядні і складносурядні речення безсполучниковими і запишіть їх, розставляючи розділові знаки.

V. Підсумок уроку

Підсумуйте, за яких умов ставиться тире

VI. Домашнє завдання

П.13, повторити п.10-12. Вправи: 202 (високий рівень), 199 (достатній рівень), 198 (середній та початковий). Розгляньте послідовність синтаксичного розбору БСР.

Урок 3

Тема уроку. Синтаксичний розбір безсполучникового складного речення

Мета уроку.

- узагальнити знання учнів про безсполучникові складні речення; закріпити навички правильного вживання розділових знаків та синтаксичного розбору безсполучникових складних речень, відпрацювати відповідні правописні уміння і навички;
- розвивати вміння учнів знаходити і виправляти помилки в своєму і чужому мовленні, виробляти вміння використовувати у власному мовленні синтаксичні синоніми;
- використовувати можливості дидактичного матеріалу для виховання бережливого ставлення до природи, виховувати в учнів захоплення багатогранністю змістових відтінків складного речення.

Тип уроку. Урок узагальнення знань, умінь учнів

Обладнання: картки, схеми, підручник.

Форма проведення: урок-спостереження.

Хід уроку

I. Перевірка домашнього завдання

Записати речення, поставити розділові знаки, пояснити вибір.

Гляди, не забудь: людиною будь.

Діла добрих оновлюються – діла злих гинуть.

Мені похлібник тисне руку – тікаю геть від нього сам не свій.

Просив тебе, повчав тебе давно: не смій губити часу дорогого.

Тихо в полі, гай темніє наступає літній вечір.

Робота в групах. Лінгвістична загадка.

Назвати слово, яке:

- 1) Означає ім'я бога лікування в римлян (греки його називали Асклепієм);
- 2) Часом вживається як синонім до слова лікар (за Є.Чак).

Щоб розв'язати цю задачу, потрібно в поданих реченнях підкреслити другу від початку літеру, записавши їх у такій послідовності:

- 1) односкладне;
- 2) односкладне, ускладнене звертанням;
- 3) двоскладне, ускладнене однорідними членами;
- 4) двоскладне, ускладнене вставними словами;
- 5) складне з сурядним зв'язком;
- 6) складне з підрядним зв'язком;
- 7) складне безсполучникове.

Справді, деякі різновиди фіалки нагадують очі, вони викликають у людській уяві приємні враження. Медовим чаєм з липи напувають при застуді. У любистку мили дівчата волосся, і росло воно довге та пишне. Яке тільки не росте зілля у степах і гаях, по горах та при дорогах! Барвінок додали у купіль для немовлят, щоб росли здоровими. Особливості тієї чи іншої рослини, юний друже, неодмінно вивчи. Пучечок калини був окрасою кожної оселі.

Робота в групах. Стилiстичний експеримент.

Прочитати текст. Визначити, які в ньому речення за будовою. З простих речень утворити складні безсполучникові. Записати новий текст. Поставити розділові знаки. Зіставити обидва тексти. Який з них образніший?

Стежка кличе в ліс. Він мене надзвичайно захоплює. Я тут придивляюся до різнотрав'я. Воно росте навколо. Сонечко обігріває галявину. Зелена трава, як шовк, піднялася вгору. Її завітчали жовто-блакитні братки, сизі фіалки, синій рясст. На високих місцях поріс, як джунглі, сивий полин. Він наповнив повітря гіркими пахощами.

Фронтальна бесіда.

- Які характерні ознаки мають БСР?
- Яка їх роль у мовленні?
- Що є основним засобом зв'язку у БСР?
- До яких сполучникових речень близькі БСР:
  - зі значенням переліку;
  - зі значенням протиставлення;
  - зі значенням причини;
  - зі значенням умови.

II. Повідомлення теми і мети уроку

1. Розказати про порядок синтаксичного розбору БСР.
2. Колективна робота

Один учень виходить до дошки і записує синтаксичний розбір речення.

Вірю: з каменю б'є джерело. (А.Малишко)

Це складне безсполучникове речення, що складається з двох простих. Їх граматичні основи – вірю; джерело б'є.

Друга частина речення пояснює зміст першої, тому між ними стоїть двокрапка. Перше речення: розповідне, просте, односкладне, означено-особове, непоширене, неускладнене, повне. Друге речення: розповідне, просте, двоскладне.

3. Записати по пам'яті слова пісні «Реве та стогне Дніпр широкий».

Завдання: розставити розділові знаки, написати повний синтаксичний розбір речення. Обґрунтувати роль безсполучникових речень у художньому стилі.

4. Робота з підручником. Вправа 222.

5. Проблемне питання: записати речення під диктовку, розставити розділові знаки, зробити повний синтаксичний розбір речення, з'ясувати, що спільного, а що відмінного між реченнями.

Він дуже розумний: решетом зірки з неба ловить. Інших не суди – на себе погляди. Хочеш спіймати старого лиса – мусиш бути хитрішим за нього. Лукавий чоловік: словами любить, а ділами губить. Щастя в повітрі не в'ється, воно в боротьбі дається.

Садок вишневий коло хати, хрущі над вишнями гудуть, плугатарі з плугами йдуть, співають ідучи дівчата.

6. Виправити помилки в постановці розділових знаків. Усно обґрунтуйте правку речень, записаних на дошці.

Ти посади деревину: знадобиться у віках. Знаю, знаю – від рідного краю в світі кращого краю нема. Сумління людське, виявляється, схоже на вулик, його теж: можна розтривожити. Коли ти вийшов за поріг між люди з батьківської хати, не обминай крутих доріг – життя не любить хитруватих.

III. Підсумок уроку

IV. Домашнє завдання

Дати відповіді на «Запитання для повторення» (ст.56 підручника)

Урок 4

Тема уроку. Синоніміка складних речень із сполучниками і без сполучників

Мета уроку.

- поглибити знання учнів про синтаксичні синоніми, ознайомитись із випадками синонімії безсполучникових і сполучникових складних речень. Навчити

перебудувати сполучникові речення у безсполучникові і навпаки, звернути увагу на стилістичні відмінності між сполучниковими і безсполучниковими складними реченнями;

- розвивати вміння використовувати у власному мовленні синтаксичні синоніми даного типу;
- виховувати повагу до народної моралі, яка відображена у прислів'ях і приказках українців.

Тип уроку. Комбінований.

Обладнання: підручник, тексти вправ, картки, завдання творчої гри.

Культура мовлення: дотримування інтонації безсполучникового складного речення.

Хід уроку

I. Організація класу

II. Актуалізація опорних знань з теми

1. Перевірка домашнього завдання
2. Диференційовані завдання
3. Синтаксична розминка

З поданих речень утворити безсполучникові складні так, щоб у них можна було вжити вказані у дужках розділові знаки.

Одшумів теплий дощ, (...), (...), (...). Грім гримить – (...).

Неук має велику перевагу перед неосвіченою людиною: (...).

III. Оголошення теми й мети уроку.

IV. Мотивація навчальної діяльності

V. Пояснення матеріалу, вироблення умінь і навичок

1. Пізнавальне завдання

Порівняти речення. Які з них є експресивнішими, чому?

З золота зіткане сяєво ллється, і ліс в нім купається, листя сміється. - З золота зіткане сяєво ллється, ліс в нім купається, листя сміється.

Та я знаю одне, що готовий страждати за правду. - Та я знаю одне: я готовий страждати за правду.

Защебетав соловейко, так, що пішла луна гаєм. - Щебетав соловейко - пішла луна гаєм.

2. Робота з підручником (ст.47)

3. Пояснення вчителя

Безсполучникові складні речення вживаються практично в усіх стилях, але майже не характерні для наукового. Використання у розмовному, художньому чи публіцистичному стилях безсполучникових складних речень надає мовленню виразності, динамічності. Експресивності, адже цей тип речень має багаті

виражальні можливості.

VI. Закріплення знань

1. Творче завдання.

Безсполучникові складні речення замінити синонімічними сполучниковими.

Чим вони відрізняються?

Ластівки низько літають – дощ обіцяють. Любиш кататися – люби й санки возити. Раніше встанеш – більше діла зробиш. Слово не горобець: вилетить – не зловиш. Брехня, мов куля зі снігу: що далі котиться, то більшою стає.

2. Творча гра «Міркуймо разом».

Один учень називає сполучник, який умовно можна внести у запропоноване речення, а сусід по парті пояснює цей вибір.

Наприклад, звучить речення: «Гляди ж , не забудь: людиною будь!». Перший учень пояснює, що використав для зв'язку простих речень сполучник **ЩО**, і речення тепер звучить так: «Гляди ж, не забудь, що потрібно бути людиною».

Інший учень доповнює свого попередника, додаючи, що характер зв'язку між частинами даного речення – підрядний; синонімом цьому реченню виступає складне речення із з'ясувальною підрядною частиною. Тому найдоцільніше ввести в речення замість двокрапки сполучник **ЩО**.

Речення для творчої гри.

Не всяка стежечка без спориша, не в кожній людині добра душа. Рідної мамі слівце – як літнє сонце: хоча на світі й хмар ненько, все-таки від нього тепленько. Закинь назад – попереду знайдеш. Є – слово як мед, солодке, нема – слово, як полин, гірке.

3. Творчий диктант

Сполучникові складні речення. Які читає вчитель, записати як безсполучникові.

Він зрозумів, що життя дається лише один раз і двічі молодим не бути. Золотіє вечірня тополя, й дивним світлом горять небеса. Якщо раніше встанеш, то більше діла зробиш. Найшла коса на камінь, бо коса не втне, а камінь не подасться!

Послідовність роботи:

- заслухати відповідь учня, що виконував завдання біля дошки;
- прокоментувати творчий диктант.

VII. Підсумок уроку

- Що називаємо синтаксичними синонімами?
- У яких стилях використовуються безсполучникові речення?
- Охарактеризуйте стилістичну функцію безсполучникових складних речень.

VIII. Рефлексія

IX. Домашнє завдання

Робота над проектом. Скласти таблицю «Синонімія безсполучникових і сполучникових складних речень», використавши приклади речень. Відредагувати сторінки міні-проекту, підготуватися до презентації.

Урок 5

Тема уроку. Безсполучникове складне речення. Тематичне оцінювання

Мета уроку. Навчити учнів бачити проблеми і вміти приймати рішення, розвивати вміння отримувати і використовувати інформацію, сприяти розвитку логічного мислення, розробити посібник для учнів з даної теми, виробляти уміння і навички розставляти розділові знаки у БСР, проводити учнівський експеримент щодо перебудови сполучникових речень у безсполучникові речення.

Плановий результат: презентація посібника, обґрунтування гіпотези щодо стилістичних особливостей безсполучникового складного речення, виконання різнорівневих завдань тематичного оцінювання.

Час роботи: один урок, урок-підсумок вивчення теми «Безсполучникові речення»

Тип групи: п'ятеро учасників у кожній з чотирьох груп.

Обладнання: різнорівневі тести, посібник «Безсполучникове речення».

Технологія проведення: захист проекту.

Завдання:

Група №1 – науковці

Усні повідомлення учнів на лінгвістичну тему. Бесіда за запитаннями, опитування учнів за тестовими завданнями (1 рівень).

План

1. Групи БСР, смислові зв'язки
2. Інтонація
3. Кома і крапка з комою у БСР
4. Двокрапка і тире у БСР

Група №2 – знавці стилів мовлення

Усні повідомлення учнів на лінгвістичну тему, аналіз використання безсполучникових речень у різних стилях (на прикладі творів художньої літератури, зразків епістолярного стилю, мови підручників, газетних матеріалів).

1. Дослідження смислової і стилістичної ролі БСР
2. Приклади БСР з різних стилів мовлення
3. Значення БСР у текстах різних стилів.
4. Гіпотеза щодо стилістичних особливостей БСР.

Група №3 – юні філологи

Усні повідомлення учнів на лінгвістичну тему, аналіз використання безсполучникових речень у творах Т.Г.Шевченка. Слідами митців слова: діалогічне

мовлення, твір-мініатюра.

1. Колективний пошук (редагування тексту).
2. Моделювання БСР (скласти схему речення, визначити смислові відношення).
3. Розвиток творчої особистості, скласти невеликий твір-опис у художньо-публіцистичному стилі «У царстві зими», використовуючи БСР.
4. Тести.

Група №4 – журналісти

1. Інтерв'ю.
2. Редагування.
3. Репортаж.

Хід уроку

I. Повідомлення теми і мети уроку

Слово учителя. Технологію проектів вважають технологією ХХІ ст. Уміння використовувати метод проектів – це показник високої кваліфікації, розвитку учнів. Цей метод розробили американські педагоги Д.Дьюї та В.Кілпатрик. основною вимогою технології проектування є конкретний, «відчутний» результат діяльності: доповідь у відповідних службах, випуск альманаху, газети, посібника, низка заходів, репортажів тощо. Наше з вами завдання, використовуючи метод проектів, узагальнити і систематизувати знання з теми «Безсполучникове складне речення», проведення тематичного оцінювання з даної теми.

Проект

Перший крок	Науковці
Другий крок	Дослідники, знавці
Третій крок	Юні філологи
Четвертий крок	Журналісти

Завдання кожної групи полягало в тому, щоб вони вчилися в невеликих групах, командах, де кожен учасник має:

1. Опанувати необхідний матеріал, чітко формулювати свої думки.
2. Обов'язково інформувати про свої досягнення всю команду.
3. Перевіряти, чи розуміють товариші вивчений матеріал.

Слово учителя. Безсполучникові складні речення – цікавий і непростий для роботи матеріал. Складність полягає в тому, що важко однозначно визначити різницю у смислових відношеннях. Серед науковців немає одностайності у визначення специфіки цих речень. Запрошую до слова групу дослідників.

II. Підсумок уроку

На уроці учні захищали свої проекти. Це їхня перша презентація проекту.

Картка само оцінювання учня

Проект «Безсполучникове складне речення»

п/п	Види діяльності	Самооцінка	Оцінування (вчителем, колегами)	Тенденція до зростання
	Участь в обговоренні проблемного запитання (відповіді на тематичні запитання)			
	Пошук джерел інформації та її дослідження			
	Презентація результатів дослідження (обґрунтування власної позиції, культура мовлення, логічність...)			
	Участь у формуванні висновків (встановлення істини). Створення опорної схеми.			
	Обґрунтування власної позиції (якщо сформувалась окрема думка)			
	Оформлення висновків (написання твору-роздуму)			
	Створення публікації, вебсторінки чи слайдової презентації теми			
	Інші види діяльності (вказати)			

III. Домашнє завдання.

Напишіть пейзажний етюд на одну з тем:

- Казка дощу.
- Чому сміється веселка?

2.1.2. Розробки циклу уроків «Вивчаємо творчість Івана Франка»

Уроки 1-2

Тема уроку. І.Франко. Життєвий і творчих шлях письменника. «Народ мій, замучений, розбитий» (пролог до поеми «Мойсей»)

Мета уроку. Учні повинні усвідомити, кого має Україна в особі Івана Франка (геніального митця, філософа, політика, людину титанічної праці, подвижника-патріота, духовного поводиря народу) і поглибити свої знання про нього; у процесі роботи над текстом учні мають збагнути особливий зміст поеми «Мойсей» - художньої перлини нашої літератури, усвідомити монументальність образу Мойсея – народного поводиря і пророка, замислитися над смыслом свого життя, запалитися пошуком істини, громадською відповідальністю за свої вчинки.

Тип уроку. Засвоєння нових знань.

Обладнання: портрет І.Франка, ілюстративний матеріал до творчості поета, Біблія, стаття Р. Горака «Смерть без сонця».

«Я син народа, що вгору йде...»

І.Франко

Хід уроку

I. Мотивація навчальної діяльності, оголошення теми і мети уроку

II. Вивчення нового матеріалу.

Вступне слово вчителя.

(Читання спогадів М.Коцюбинського, художника Ю.Паньковича про І.Франка)

- Він був великою людиною, яких нечасто народжує земля. Ім'я Франка наш народ називає серед найушлавлених імен у багатовіковій історії України. Дослідники Франка порівнюють з велетенським морем, глибини якого ще далеко не пізнані. Нехай же цей урок викличе у вас захоплений подив, гордість від того, що цей чоловік належить до нашого народу, що він жив і титанічно працював для його слави і кращого майбутнього.

А щоб захоплюватися – треба знати, постійно відкривати для себе всевіт Франкової особистості – тоді душу пройматиме бажання й самому стати особистістю, бо Франко є для нас школою мудрості, надзвичайної громадянської обов'язковості перед власним народом, школою самовідданої праці, чистої, не заплямованої зрадою чи корисливістю совісті.

III. Актуалізація опорних знань учнів

Використовуючи метод «Мікрофон», учні висвітлюють біографію І.Франка за такими запитаннями:

1. Що вам відомо про раннє дитинство письменника в Начуєвичках?

2. У скільки років малий Івась пішов до школи? Чому він ходив до школи у сусідньому селі?
3. Чого він навчився за два роки? Багато це чи мало? Про що говорять його успіхи?
4. Чому батько віддав І.Франка в «нормальну» школу в Дрогобичі?
5. Як зустріли в міській школі бідного сільського хлопця?
6. Як навчався І.Франко в цій школі?
7. Що ви запам'ятали із раніше вивченого про навчання І.Франка в гімназії?

- Безперечно, біографія І.Франка викликає незгасний інтерес, проте слова «вивчення біографії» звучить банально і мізерно. Тому наступний етап уроку назвемо «Сторінки великого життя» (звучать короткі учнівські повідомлення, які ілюструються віршами І.Франка або їх уривками).

Теми виступів:

1. Дитинство І.Франка (вірш «Рідне село»).
2. Перший учень дрогобицької гімназії.
3. Лідер студентської молоді Львівського університету.
4. Арешт і його гіркі наслідки (вірш «Думка в тюрмі» з циклу «Скорбні пісні»).
5. Під пильним оком влади.
6. Франко – редактор і видавець.
7. Франко – науковець, доктор наук, знавець мов.
8. Громадсько-політична діяльність І.Франка.
9. Франко у повсякденному житті.

Вчитель. Титан праці, духовний поводитир народу, «перший галичанин, який ... зробився все українцем» (І.Драч), великий письменник-поет, прозаїк, драматург, без творчості якого українську літературу уявити просто неможливо. Таким був Іван Франко. Наступний етап уроку – аналіз його мистецької спадщини, зокрема поеми «Мойсей». «...Щоб з рабів тих зробити народ...»

- Сучасники Франка згадують, що в останнє десятиліття життя поета його часто запрошували в різні аудиторії читати поему «Мойсей». Це був твір, який відразу після виходу в світ заволодів умами й думами галичан, буковинців, особливо молоді, небайдужої до майбутнього України.

- Ми часто називаємо Франка великим Каменярем і не завжди пам'ятаємо, що сучасники саме в ньому бачили свого Мойсея – вождя, лідера, пророка. А його поема не втратила актуальності й дотепер.

- Чому для художнього осмислення сучасних йому проблем Ф.Франко взяв біблійну легенду?

(Використовуємо метод «Мозкового штурму»).

- Отже, в поемі «Мойсей» через біблійний сюжет розкриваються національні українські проблеми. У символах і підтекстах твору – роздуми про нелегкий шлях рідного народу до свободи, осмислення психології українців. Які віками зазнавали національних утисків (один з учнів переповідає легенду).

Вчитель. Головною постаттю в поемі є образ пророка Мойсея, Божого обранця, на якого покладена відповідальність вивести народ Ізраїлю до Палестини – землі обітованої.

Створити внутрішній світ поведиря народу Франкові допоміг власний досвід. Адже десятки років поет був духовним та інтелектуальним лідером Галичини, зазнав тяжких випробувань долі. Тобто, образ Мойсея був йому духовно близьким.

Щоб образ Франкового Мойсея став для нас ближчим, а сам поет зрозумілішим, розпочнемо роботу з міркування над таким питанням:

- Що єднає образ Мойсея та автора поеми? (Використаємо метод «Прес»)

Вчитель. Авторіві поеми, як і головному персонажеві, притаманні вірність обраним ідеалам, а також самотність та гіркота від нерозуміння, відсутності підтримки тих, кому він тяжко добуває свободу. Однак Божих обранців веде голос Отця, голос сумління і серця.

- Яке ставлення різних людей з народу до осіб яскравих. Самозречених, готових віддати своє життя заради світових ідеалів? Як це показано в поемі «Мойсей»?

- Чому Мойсей людина одержима, сильна духом, впевнена у своїх діях – піддався сумнівам? Що мучило його?

- У чому звинувачує Мойсея Азазель, і чи поділяєте ви ці звинувачення? (XIII розділ поеми).

(Ці питання вирішуються методом «Аналіз ситуації»).

Вчитель. Перед читачами Мойсей постає людиною щирою, нелукавою. Його монологи – це згустки болю. Висока відповідальність покладена на Мойсея волею долі, змушує його аналізувати кожен свій крок, звіряти його зі своїм сумлінням і Божими заповідями.

- Сумніватися – це добре чи погано? (Використовуємо метод «Займи власну позицію»).

- У чому духовність Мойсея? (відповіді учнів).

Вчитель. Заспокоєння і прозріння Мойсей шукає в молитві. Щира молитва праведника долинає до самого Господа, який не полишає без помочі тих, хто потребує його допомоги й підтримки. І хоч за сумніви та миттєву зневіру Мойсей покараний смертю, для нього вона вже не страшна – душа його умиротворена; він переконався, що не порушив Божої волі.

Наступне запитання опрацюємо за допомогою методу «Мікрофон»:

- Які моральні і духовні якості повинні, на вашу думку, мати сьогоднішні

поводирі нації, українські державотворці?

У поемі, як і в біблійному варіанті розповіді, пророк так і не вивів на омріяну землю. Чи мало в такому разі смисл його довге, страждання подвижництво? Можливо, все те було недоречним? (Дискусія).

- Пророк не приховує того, що страждання ще не раз будуть переповнювати чашу народного терпіння. Така доля судилася йому на шляху до свободи. Головне – не впасти духом і не зневіритися, бо зневіра – це загибель.

Мойсей так і не побачив плодів своєї праці, помер у невідомості, серед гір, обіч свого розгубленого народу. Франко, творець «Мойсея», теж не дожив до омріяного майбутнього, але вірив, що український народ знайде в собі сили дійти до заповітної мети, здобуде свободу і виконає Божу волю з збудує суспільство вірних, високодуховних громадян.

Смерть Мойсея повернула народів ідеал. З натовпу легковірних й некерованих, він стає народом, якому легко змести зі свого шляху підступно-корисливих датанів й авіронів.

А коли народ єдиний у своїх прагненнях, в основі яких лежить свобода рідного краю, заповідана предками, то перемогу він здобуде.

IV. Підсумок уроку

Отже, звертаючись до біблійної теми про Мойсея Франко геніально передбачив катаклізми, які чекають український народ на шляху до визволення і створення своєї державності, заповів бути одностайним у цій священній боротьбі і в основу свого заповіту поклав пророчу віру в перемогу.

V. Завдання додому

Написати відгук «Чому поему І.Франка «Мойсей» названо заповітом українському народові?»

Урок 3

Тема уроку. Лірична драма «Зів'яле листя» - шедевр інтимної лірики. Мотиви туги і страждань, породжені складними суспільними та особистими обставинами.

Мета уроку. Разом з десятикласниками розкрити світ почуттів і пристрастей, створений поетичним словом великого майстра, поглибити розуміння суті поетичного мистецтва.

Обладнання: ТЗН, збірка віршів «Зів'яле листя».

Хід уроку

I. Мотивація навчальної діяльності, оголошення теми і мети уроку

II. Вивчення нового матеріалу

Учитель. Відчайдушний порив закоханого серця, голос любові, що не вміщається в тихому закутку грудей, озвався в поетичному слові Франка. Чисте, правдиве освідчення, надія і безнадія прориваються крізь уста:

Так, ти одна моя правдивая любов,
 Та, що не суджено в житті їй вдовольнитися,
 Ти найстрашніший той порив, що будить кров,
 Підносить грудь, та ба – ніколи не сповниться...

- Це теж – Іван Франко. Інший, ніж той, якого ми зустрічали раніше. Ніжний, відвертий у своїх почуттях. Така вже доля поета – жити і вмерти, любити і страждати привселюдно. Поети відходять у вічність, залишаючи свої шедеври, сповнені гарячих почуттів і драматизму життя. Таким шедевром є збірка І.Франка «Зів'яле листя», жанр якої автор визначив сам – «лірична драма», власне, драма почуттів.

Більше ста літ ця книга бентежить людські серця, обпікає вогнем пристрастей, болем нерозділеного кохання. Дарує естетичну насолоду. Великий Франко не боявся видатися слабким – найбільші таємниці своєї душі довірив світові, нам з вами. Це – ознака духовної сили. Митець знав: люди смертні, та вічним є кохання – і взаємне, щасливе, і нерозділене, страждання. Тому й сьогодні, через багато літ з часу появи, хвилюють правдиві і щемні поетичні рядки «Зів'ялого листя».

Звучать прочитані напам'ять вірші: «За що, красовице, я так тебе люблю...», «Раз зійшлися ми случайно...», «Ти плачеш. Сліз гірких потоки...»

Вчитель. Кожен вірш – це відлуння великої драми кохання. Основою «ліричної драми» були й особисті переживання Івана Франка. А щоб глибше зрозуміти поезію «Зів'ялого листя», наведемо слова Франкового зізнання: «Хвилини. В котрих я любив... були, може, найкращі в моїм житті – жаль тільки, що були це разом хвилини найтяжчого болю, якого я досі зазнав, а не радості».

Звучать вірші: «Чому являєшся мені у сні...», «Гирчі являлась мені любов...», «Твою красу я переллю в пісні» - каже поет устами свого ліричного героя. Чимало композиторів черпало натхнення в поетичній Франковій криниці, а окремі вірші на слова Франка стали народними піснями.

Звучить грамзапис пісні «Ой ти, дівчино, з горіха зерня...». Пісню «Як почувеш вночі край свого вікна...» співають самі учні.

Вчитель. Справжнє художнє диво – оці Франкові твори, в яких народнопоетичні образи і символи знаходять новий зміст, нове життя. Та є у збірці поетичні свідчення такої нелюдської муки й розпачу, які не під силу навіть дужому Франковому серцю.

Звучить поезія «Не можу жити, не можу згинуть...».

- Які обставини життя навіяли такий розпач, таку зневіру? (відповіді учнів).

Вчитель. Недруги насміхалися і втішалися з того, що Франко, як вони думали, йде з поля соціальної боротьби. А деякі друзі приписали йому песимізм, слабовілля. Василь Щурат, приятель Івана Яковича, навіть назвав Франка «декадентом», тобто відступником від суспільних проблем у літературі. Поет прийняв це звинувачення як гірку й несправедливу образу, і відповідь його була по-франківськи влучною, гнівною і сильною.

Звучить поезія «Декадент» (В.Щуратові).

Проведемо невелике дослідження. Використаємо «роботу в групах».

I група

- Що виражає слово «декадент» у тексті вірша у першому, другому й третьому випадках?

II група

- Які є пояснення мотивів «Зів'ялого листя»?

III група

- Чи є, на вашу думку, в поета підстава для образи? Наскільки переконливо заперечує Франко звинувачення Щурата?

Прослухано багато поезій з Франкової книжки інтимної лірики, чимало й сказано про самого автора та долю збірки. Користуючись методом «Знайди власну позицію» дайте відповідь на питання:

- Свідченням чого, на вашу думку, є вірші зі збірки «Зів'яле листя»: слабкої волі чи сили духу?

Аргументуйте свої міркування.

Наступні запитання розглянемо методом «Прес»:

- Яким постає перед вами ліричний герой збірки «Зів'яле листя»?

- Поясніть образи-порівняння «устонька – тиха молитва», «слово гостре, як бритва»

- Які почуття ліричного героя вони виражають?

- Чим сповнене серце ліричного героя із поезії «Чого являєшся мені...»

III. Підсумок уроку

Справжнє мистецтво має свій магнетизм, воно вабить до себе знову й знову. Особливо потребують повторного читання поетичні рядки, бо мають дивовижну властивість – відкривати уважному читачеві свої принади щоразу по-новому, допомагають відновити духовні сили, розвіяти душевну втому. Нехай же завдяки завжди відкритою книгою залишається для вас «Зів'яле листя» - лірична драма Івана Франка.

IV. Домашнє завдання

Написати твір «Кому оддати перевагу: чи поетові боротьби, чи співцеві кохання і настроїв».

Уроки 4-5

Тема уроку. Іван Франко «Перехресні стежки». Тематика і проблематика повісті, втілення авторського задуму в образах персонажів твору.

Мета уроку. Опрацьовуючи твір, учні повинні визначити його місце в художній спадщині Франка, тематику та ідейне спрямування повісті, докладно розглянути образ головного персонажа як виразника поглядів самого автора, перейнятися високими громадськими почуттями.

Обладнання: портрет І.Франка, текст повісті «Перехресні стежки».

Хід уроку

I. Організаційний момент

II. Мотивація теми уроку

Учитель. Уявіть собі перехрестя доріг. Рух, машини, людські обличчя, емоції. Одні рухаються у протилежні боки, інші сходять тут, аби продовжити шлях в одному напрямку.

Перехресні стежки бувають реальними, а бувають і уявними, символічними. Існують перехрестя думок, людських доль, інтересів. Іноді буває так, що людські стежки перехрещуються задля великих, корисних народові справ. Саме про це йдеться в повісті Франка «Перехресні стежки».

Вступну бесіду проведемо методом «Мікрофон»:

- Де відбуваються події повісті?
- Хто є головним персонажем твору?
- Які верстви населення зображені автором?
- Який конфлікт лежить в основі сюжету?

Отож, в центрі твору – фігура представника інтелігенції, людини освіченої, досить заможної, з великими перспективами.

Центральний конфлікт твору – соціальний; між темним, затурканим селянством, що не вміє себе захистити, і чиновниками та дідачами, які постійно ошукують простий люд. Тому, мабуть, не помилимось, якщо припустимо, що письменник хотів підказати знедоленим людям шляхи захисту своїх прав. Головну роль у цьому, на думку митця, має зіграти народна інтелігенція – діти трудящих, які зусиллями своїх батьків і волею долі зуміли видряпатися на вершини освіти й досягти певного соціального становища.

Представником цих освічених людей з народу і є у творі Євгеній Рафалович.

План розгляду повісті

1. Змалювання становища українського селянства в умовах Австро-Угорської імперії в повісті «Перехресні стежки».
2. Судово-правова система у творі – апарат приниження народу і маніпулювання законами на благо багатих.

3. «Бажання служити народові» - головна мета молодого правника Євгенія Рафаловича, носія авторської ідеї.

4. Перехресні стежки народних подвижників і чесних, небайдужих громадян сходяться для великих справ.

Учитель. Галицьке село XIX століття – це не тільки тяжка праця, нужда й нестатки, а й чудові поетичні краєвиди.

- Знайти в тексті описи мальовничих картин природи, які передають найболучіші роздуми про село.

Автор подає яскраву, правдиву, глибоко психологічну характеристику українського села, жителі якого – люди темні, затуркані, залякані, безправні. Неосвічені та наївні селяни не вміють захистити себе, не знають, кому вірити. До свого попа вони так само звикли, як віл до ярिला.

Звісно, письменник вважає селян людьми нижчого сорту. Очима Рафаловича він бачить їхні мудрі погляди, розсудливу і дотепну мову. Ці якості найбільше розкриваються під час селянського віча.

- Зачитайте уривок із тексту

Наступні запитання розглянемо методом «Прес».

1. Чи можна назвати судових чиновників та представників влади в повісті обронцями права?

2. Що керує їхніми вчинками і рішеннями? Захист прав людини чи особиста вигода, родинні і приятельські стосунки, хабарі, політичні погляди? Які епізоди свідчать про це?

3. Які почуття викликали у вас дії працівників під час розгляду справи Шнадельського? Як поставилося суспільство до протиправних дій суддя Страхоцького та його помічників стосовно селян? Про що це свідчить?

Вчитель. Євгеній Рафалович – носій головної ідеї твору: кожен, якщо захоче, може знайти своє місце на ниві служіння своєму народові. Людина має завжди вибір: прийняти лицемірну мораль суспільства чи боротися з несправедливістю.

Молодий адвокат Рафалович, який уже здобув авторитет знаючого правника, потрапляє в маленьке провінційне містечко, де панують свої закони, стосунки між людьми, мораль. Євгеній має шанс зробити блискучу кар'єру, стати людиною багатою, «своєю» в товаристві місцевих тузів.

Не виключена можливість, що й ви можете потрапити в таку ситуацію. Отож, «Трансформер» - увіть себе на місці Рафаловича. Ваші дії?

Глибше розглянути образ Євгенія Рафаловича допоможе нам метод «Робота в малих групах».

І група

Яку репутацію мав Євгеній у галицькому краю як юрист? Хто говорить про це у творі?

II група

З якими побажаннями звернулися до нього пан староста та президент суду? Як сприйняв Рафалович «закони» свого нового оточення?

III група

Як поставився Рафалович до своєї посади з самого початку перебування в містечку? Що є свідченням його щирого патріотизму, готовності до роботи серед народу і з народом?

Вчитель. Ключем до характеристики головного персонажа є слова: «Вихований, вигодуваний хлібом, працею і потом свого народу, він повинен своєю працею, своєю інтелігентністю відплатитися йому. Се перший заповіт, такий, від якого ніщо й ніяким способом не може увільнити його». Так міркує Євгеній Рафалович. Так мислить і автор, який вважає, що інтелігенція повинна допомогти народові вибратися з нужди, піднятися з колін.

Провести роботу над наступними питаннями допоможе пошуковий метод «Мозкового штурму».

- Наведіть свідчення того, що наміри в Євгенія Рафаловича не розходилися з ділом.
- Чому Рафалович прагнув організувати селянське віче?
- Свідченням чого є виступ Євгенія перед селянами?
- Які міркування та висновки Рафаловича є цікавими для вас або й повчальними?

Вчитель. Сюжет «Перехресних книжок» має два плани - ЛЮБОВ і БОРОТЬБА.

Надзвичайно цікаво у повісті описана історія стосунків Євгенія Рафаловича і Регіни Твардинської. В ній відбилися перипетії тривалих і дуже складних за сюжетом стосунків Івана Франка і Ольги Рошкевич. Докладніше про це розповість нам літературознавець, якому допоможе метод «Проект».

Учень-літературознавець. У другій половині 1880-х років перериваються стосунки і листування Франка з Ольгою Рошкевич, яке тривало цілих двадцять років. Історія їхнього кохання знайшла відлуння і в «Перехресних стежках» (любовна драма Рафаловича і Регіни). Дослідники творчості митця давно помітили зв'язок між повістю «Перехресні стежки» і ліричною драмою «Зів'яле листя». Про це, зокрема, писав Микола Ільницький:

«Зів'яле листя», цей світовий шедевр драми закоханого серця, було основою для розкриття глибини внутрішніх переживань персонажів «Перехресних стежок». «...у тексті обох творів можна виявити цілу низку співпадань, які характеризують стан головного героя, розвиток його настроїв, переживань...».

- Як характеризують Рафаловича його стосунки з Регіною?
- Чому він відмовляється від коханої жінки? А як на його місці вчинили б ви? (питання розглядаються методом «Аналіз ситуації»)

Учитель. Євгеній мав глибоке почуття до Регіни, надію на особисте щастя, але життя розпорядилось по-своєму. Переживши тяжку драму, він уже не міг повертатися до минулого, не міг принести свої ідеали в жертву своєму сімейному затишку. Рафалович зрозумів це одразу після того одчайдушного пориву любові, яка ще жила в його душі. Під час останньої зустрічі з Регіною Євгеній досить холоднокривно поставився до жінки, яка колись була його ідеалом. Можливо, в тому є сенс: минулим жити – справа марна?

(Дане запитання спробуємо розглянути методом «Знайди власну позицію»)

- А як думаєте ви?

Підсумовуємо характери стику образу Рафаловича бесідою за питаннями:

1. Як би ви схарактеризували особистість головного персонажа повісті «Перехресні стежки»?

2. Які риси Рафаловича вам до вподоби?

3. Чи не вважаєте ви цей образ надто ідеалізувати? Якщо так, то чому?

Висновок: служити своєму народові – найкраще покликання людини.

Учитель. На основі аналізу повісті ми доходимо до висновків, що стежки народних подвижників і чесних, небайдужих громадян сходяться до великих справ. Звернемося до методу «Реакційний кошик».

- Яке вираження у творі знайшла ця думка?

- Хто був спільником Рафаловича в боротьбі з несправедливістю та народною кривдою? Розкажіть про нього.

- Чому автор зводить на перехресних стежках людей різних соціальних станів, різних національностей і навіть різних життєвих інтересів?

Учитель. Франко не ідеалізує свій народ: вчинками різних людей керують свої мотиви. Благородний і близький простим людям є отець Зварич – справжній пастир, духовний батько своїх парафіян, їхній порадник і помічник. Євгеній дорожить його дружбою, однак не гребує і допомогою багатів – своїх ідейних противників, якщо вигідно для справи. Хто знає, що керувало вчинками лихваря Вагмана, коли він узявся допомагати Рафаловичу? Люди лише здогадувалися. А пан Бурмістр, який прагнув поразки маршалка поразки маршалка Брикальського, допоміг Рафаловичу провести селянське віче – назвав приміщення, обхитривши пана старосту.

Відбулося перехрестя інтересів – таке життя. Рафалович міг би згордувати й не прийняти послуг єврея-багача, але цим тільки зашкодив би своїй справі. Та він пішов на компроміс і використав усе, що було послано випадком, для користі народу.

III. Підсумок уроку

Підводячи підсумки нашого уроку, повернемося до раніше висловленої думки про те, що Євгеній Рафалович пішов на компроміс і використав все можливе для користі народу.

Хіба це не є доброю наукою для нас? Прислухайтесь до промов партійних лідерів України! Кожен з них говорить про любов до народу, але так зятято відстоює власну дріб'язкову принциповість, що справа від того програє, принциповість переростає у вісячу впертість. А от здоровий, розумний компроміс іде на користь усім.

IV. Домашнє завдання

Прочитати драму «Украдене щастя» І. Франка та повість-есе Р.Горака «Тричі мені являлася любов».

Урок 6

Тема уроку. «Берег любові в житейському морі тривоги, де ти?». Урок позакласного читання за повістю Р.Горака «Тричі мені являлася любов» та за драмою І.Франка «Украдене щастя»

Мета уроку. Розкрити учням особистість Івана Франка не тільки як геніального поета, громадського діяча, а й ніжної людини, яка прагнула знайти в житті справжнє кохання, використовуючи шедеври інтимної лірики (лірична драма «Зів'яле листя»), поглибити розуміння суті поетичного мистецтва. Дати власну оцінку образів драми «Украдене щастя». Утверджувати в юнацьких душах доброту, милосердя, красу і щирість почуттів.

Обладнання: портрет І.Франка, портрет О.Рошкевича, збірка «Зів'яле листя», драма «Украдене щастя», ТЗН.

Епіграф

*Любов, як сонце, світу відкриває
Безмежну велич людської краси.
І тому світ завжди благословляє
Я сонце, що встає, і серце, що кохає.*

В.Симоненко

Хід уроку

I. Організаційний момент

Слово учителя. Міняються часи і влада, міняється життєвий уклад і людський світогляд, але незмінною лишається людська потреба любити. Тема кохання в усіх народів від прадавніх часів до наших днів – завжди актуальна для мистецтва, бо її корені глибоко в людському єстві.

(Читаю епіграф)

- Так писав про кохання всім відомий поет В.Симоненко. Звичайно, любов – сонце людських почуттів, вона чудодійно змінює світ в наших очах, виявляє в нас усе найкраще, відкриває красу людської душі. (У класі тиша. Під тихі звуки музики учень читає на пам'ять вірш «Як почувеш вночі край свого вікна...»).

- Автор цього вірша І.Франко.

- До якої збірки ввійшов даний вірш? Які поезії переважають в ній? (Збірка «Зів'яле листя» - вона пройнята тугою за щастям, за нещасливим коханням).

II. Мотивація навчальної діяльності, оголошення теми і мети уроку

Учитель. Сьогодні на уроці слово «туга», «сум», «нещасливе кохання» звучатимуть досить часто. Адже пошуки берега любові в складному бурхливому житейському морі тривоги не бувають без перешкод. А говорити ми сьогодні будемо саме про це. Отже, тема уроку: «Берег любові в житейському морі тривоги, де ти?».

Ми зараз на уроках української літератури вивчаємо творчість І.Франка, його поезію і прозу, літературно-критичні роботи, суспільну діяльність. Та наш геніальний митець до того ще й людина з ралким серцем, яка все своє життя прагнула кохання, кохання справжнього, великого. Але...

Починаючи нашу розмову з книжки львівського дослідника Р.Горака «Тричі мені являлася любов», нагадую, що ми вже зверталися до цієї повісті-есе. Та першу частину твору хотілося б розглянути зараз. Отже, ОЛЬГА (плакат з ім'ям та портретом на дошці).

Звучить тиха музика. Учень читає напам'ять вірш «Тричі мені являлася любов».

Учитель. Ольга Рошкевич...Перша любов І.Франка.

- Що з Горшкової повісті відомо про неї?

- Чи любила Франка Ольга?

(Відповіді учнів. Застосування методу «Мікрофон»).

Якби можна було пройти крізь простір і час. Якби можна було запитати про це Ольгу. Якби можна було...

(Використаємо метод «Рольової гри»).

Ольга: «Я любила Івана. Незвідане досі чуття любові пробудилося в мені, почала будити молоду кров. Ми вмовлялися – віддати своє життя боротьбі за свободу людини від пут, які на неї накладають другі люди...А були блаженні хвили для мене й Івана, коли людина з людиною сходиться любимими думками, подає дружньо руку на полі найсвятіших поривань».

Учитель. Любить вона, кохає він, а кохання двох людей було щасливим? (відповіді дітей). Метод «Співпереживання».

Як розвиваються події далі розповість нам дослідник-епістолярія (застосовується метод «Розігрування ситуації за ролями»).

Дослідник-епістолярія. Я хочу зачитати лист І.Франка до А.Кримського: «Ще в гімназії я влюбився у дочку одного римського попа Ольгу Рошкевич. Наша любов

тяглася 10 літ, батьки зразу були прихильні до мене, надіючись, що зроблю блискучу кар'єру, але по моїм процесі 1878-1879 р.. заборонили мені бувати в своїм домі, а в 1880 присилювали панну вийти заміж за іншого... А був для мене важкий удар».

(Звучить вірш І.Франка «Чому не смієшся ніколи?»)

- Як ви ставитесь до вчинку Ольги? Чи можна його назвати зрадою коханого?
Учитель. Ольга вийшла заміж за Володимира Озаркевича. Та навіть після одруження І.Франко листується з нею, підтримує перші кроки молодої жінки в літературі.

Кохання – як дар безцінний і до того ж вічний: щаслива зустріч може мати трагічне завершення, кохану людину можна втратити, але назавжди залишається пам'ять почуття, і ця пам'ять може бути тривалішою за саме кохання.

Пам'ять першого кохання зостанеться з І.Франком на все життя, допоможе в нелегкій справі виховання власних почуттів. Ідеал не перестає бути ідеалом, навіть якщо його втрачають.

Франко буде писати про жіночі образи в галицьких народних піснях, а єством відчуватиме присутність Ольги. Коли чуття брало гору над розумом, усі жінки ставали схожими на неї.

Для нього вона буде Анною в «Украденому щасті».

(Звучить гуцульська мелодія)

Слово мають літературні критики.

Літературні критики. В оригінальній драматургічній спадщині І.Франка центральне місце займає драма на 5 дій «Украдене щастя», яку Каменяр написав 1891 року, але протягом наступних двох років кілька разів її переробляв, тому що реакційна критика не допускала її до постановки на сцені. Тему та сюжетну схему підказала письменникові народна «Пісня про Шандаря». Франко за скупими рядками пісні побачив глибоку людську драму, народжену ненормальними умовами суспільного життя. Застосовуємо метод «Прес» у вирішенні запитань:

1. В чому полягає суть конфлікту у драмі «Украдене щастя»?
2. Як ви розумієте назву твору?
3. У кого з героїв украдене щастя?

- Ну що ж, перед нами класичний любовний трикутник: Микола, Михайло і вона, Анна.

- Вирішувати їй, обирати їй. Була сім'я з налагодженим побутом, що створював видимість благополуччя, затишку. А також було кохання, яке жило в ній завжди, яке примушувало серце битися в шаленому режимі.

- Що обирає Анна? (кохання)

- Чи легко було Анні обрати цей шлях?

Анна мучиться і страждає

Як же не схибити в житті?
Як вберегти надійну руку,
Де навіть рідні душі, - й ті,
Одне одному чинять муку.

(Звучить пісня «Цвіте терен»)

Звернемося до методу «Займи власну позицію». Чи мала право Анна на зраду? Обвинувачувані (недотримання Анною шлюбної присяги). Захисники (хіба намагання повернути собі вкрадене обманом щастя можна назвати зрадою?).

Робота в малих групах

I група

Микола – обдурений чоловік, він смертельно ранив Михайла. Ваша оцінка його вчинку.

II група

Чи має право Михайло на кохання Анни?

III група

Чи могло мати кохання Анни і Михайла майбутнє?

(Ні, побудувати щастя на нещасті іншого неможливо. Жертвою стає інша людина).

Учитель. Наші душі огортає смуток при читання останніх сторінок твору. Сумно тому, що немає майбутнього для кохання героїв п'єси. Смерть Михайла, майбутній суд над Миколою, власна гірка самотність – ось той наслідок, до якого героїня Франка приходять у фіналі драми.

Отже, через увесь твір з неослабленою силою проводиться думка, що щастя вкрадено в усіх трьох героїв драми.

Трагедія «Украдене щастя» - яскравий звинувачувальний акт тодішньому несправедливому суспільному ладові, який душив простих людей і позбавляв їх права на щастя.

Експрес-інтерв'ю («Редакційний кошик»)

1. Чи можна твердити, що жодне інше почуття не впливає на життя людини так сильно, як кохання?
2. У народі кажуть: з милим рай і в курені. А ви згодні б на подібний рай?
3. Класик сказав: «Любові всі роки підвладні». Ви згодні з ним?
4. Чи можлива в наш час любов сильна, як смерть? Чи мрієте ви про таке почуття?

III. Підсумок уроку

Любов і журба, радість і туга постійно йдуть в житті поряд, але треба шукати свою стежку в житті, хоч як би не було важко, зуміти пройти її, зберігши таїну святих почуттів.

Думаю, що кожен із вас торкнувся струнами свого серця до одвічних людських цінностей. Ви сьогодні стоїте на порозі юності. Кожному із вас дано пройти свій

життєвий шлях, тож візьміть із собою з сьогоднішнього уроку часточку краси душ наших героїв, і ви, я впевнена, зумієте пройти через випробування долі. Бо любов стояла і стоїть біля витоків життя.

Існує таке твердження: кохання робить закоханих незрячими і нерозумними. Чи справді це так? Подумайте над цим і дайте відповіді на такі альтернативні домашні завдання (за вибором):

1. На дану тему взяти інтерв'ю в одного з героїв.
2. Написати міні-твір «Як виглядала б Анна чи Ольга в наш час?» (метод «Трансформера»).
3. Лист героя (із вивченого твору) на інтимну тему – почуття кохання.

Учитель. На завершення нашої розмови я б хотіла, щоб ви всі відчули себе сонцем, яке світить і дарує, віддає своє активне життєве тепло іншим.

Саме в цьому життєдайна сила кохання, про яку так написав подільський поет Володимир Семеновський:

Є в світі істина одна –

Вона закоханим відома:

Любов приходить як весна,

Із першим цвітом, першим громом!

Любов зажди зове вперед...

Вона свята і неповторна,

І як сказав колись поет,

«Любви все возрасты покорны».

Вона як пісня джерела,

Як щебет солов'я в діброві,

Якщо ти в серці розцвіла, -

Благословенна будь, любове!

Урок 7

Тема уроку. Бесіда з позакласного читання після вивчення творчості І.Я.Франка

Мета уроку. Підсумувати з учнями вивчене про І.Я.Франка, провести бесіду за його дитячими оповіданнями, познайомитися з творами українських поетів про І.Франка. Розвивати усне мовлення учнів, навички самостійного аналізу твору. Виховувати в учнів любов до прекрасного.

Обладнання: плакат «І.Я.Франко», записи його творів, кадри фільму.

Хід уроку

I. Вступне слово вчителя

Діти, ми закінчили вивчати творчість великого українського поета І.Я.Франка. Його геній сягав усіх куточків літератури. Ми знаємо його поезію, повість «Борислав сміється», драми. Сьогодні хотілося б ще раз детально зупинитися на його творчості для дітей. В них ви можете досконало розібратися й аналізувати.

Отже, зупинимось на розгляді оповідань про дітей та про школу. Здебільшого вони мають автобіографічний характер. Сам І.Я.Франко писав, що «... матеріалом для творів послужили всюди мої особисті спомини, які в оповіданнях «Отець гуморист» та «Гірчичне зерно» переходять майже зовсім у спогади».

Проте, це не біографія письменника, бо, навчаючись у Ясениці Сільній і в Дрогобицькій нормальній школі, а також в гімназії, І.Я.Франко бачив багато знедолених дітей.

Питання народної освіти, навчання і виховання дітей у школі і поза нею глибоко хвилювало письменника. Він викривав антинародну реакційну систему навчання й виховання молодого покоління Галичини в умовах подвійного гніту – цісарської монархії і польської шляхти.

Боротьбу за народну освіту письменник поєднував з боротьбою проти соціального і національного гніту. Він підкреслював, що освіта для трудящих стане доступною лише при справедливому, без експлуататорів, суспільному ладові.

У своїх оповіданнях Франко реалістично відобразив антинародну політику в систему навчання й виховання в цісарській школі, яка калічила дитячі душі, створив хвилюючі образи юних героїв.

«Малий Мирон» (1897)

В творі показано долю бідних дітей, які не могли здобути освіти.

Завдання дається сильним учням.

II. Учень дає коротеньку характеристику оповідання

«Олівець» (1879)

В оповідання змальована страшна картина знущань учителя із своєю жертви, беззахисного школяра, автор показав благородність душі хлопчика.

III. Учень дає коротеньку характеристику оповідання. Вона супроводжуються кардами фільму.

Висновок: Франко різко засуджував фізичне покарання дітей, письменник виявляє гуманність і співчуття до дітей, різкий осуд тодішньої системи освіти. Це оповідання і тепер не втратило свого виховного значення. Кожний юнак, прочитавши його, зробить для себе висновок про потребу щирої дружби й любові до товариша, побачить чуле серце великого письменника до дітей.

«Красне писання» (1879)

Письменник описує своє навчання в другому класі нормальної школи отців василіан у Дрогобичі.

IV. Виступ учня

Висновок: останні слова оповідання перегукуються з словами Т.Г.Шевченка, який писав про свого поневолювача і ката дядька Богорського, що то був перший деспот, якого він зустрів у своєму житті. Цей учитель посіяв у ньому на все життя глибоку огиду до всякого насильства людини над людиною.

«Отець гуморист» (1903)

В цьому творі письменник не лише відобразив системне, масове дітовбивство в школі отців василіан, але й гідно оцінив справжніх учителів, які докладали багато зусиль для навчання й виховання дітей.

V. Виступ учня

На думку великого письменника, немає більшого щастя і почеснішого обов'язку, як бути вчителем і виховувати юнацтво в душі безмежної відданості своєму народові. Мріяв великий поет про вільний народ. Про щасливу долю наших дітей.

І такий час настав. Нові прекрасні школи, палаци творчості, нові якісні підручники, програми – все для вас.

Але запам'ятайте, діти, ви не повинні бути тільки споживачами того, що дала вам Батьківщина. Цінуйте це. Ви – наше майбутнє, естафету боротьби і праці своїх предків ви понесете далі. А для того, щоб бути справжньою людиною, треба наполегливо вчитися.

Отже, діти, ми закінчили з вами вивчення творчості великого українського поета, революціонера-демократа, Великого Каменяря і Вічного революціонера І.Я.Франка. 146 років минуло від дня його народження і 86 років від дня смерті, а геній поета живе. В чому ж сила його поезій, прози, критики, всієї його творчості.

В зв'язку з рідним народом і всією землею.

1. «Народе мій, замучений, розбитий,
Мов паралітик той на роздоріжжі,
Людським презирством, ніби струпом, вкритий!
Твоїм будущим душу я тривожу,
Від сорому, який нащадків пізніх
Палитиме, заснути я не можу.
О ні! Не самі сльози і зітхання
Тобі судились! Вірю в силу духа
І в день воскресний твого повстання...
Та прийде час, і ти огнистим видом
Засяєш у народів вольних колі,
Труснеш Кавказ, вперешся Бескидом,
Покотиш Чорним морем гомін волі
І глянеш, як хазяїн домовитий,
По своїй хаті і по своїм полі.

2. Земле, моя всеплодющая мати,

Сили, що в твоїй живе глибині,
 Краплю, щоб в бою сильніше стояти,
 Дай і мені!
 Дай теплоти, що розширює груди,
 Чистить чуття і відновлює кров,
 Що до людей безграничну будить
 Чисту любов!
 Дай і огню, щоб ним слово налити,
 Душі стрясать громову дай власть,
 Правді служити, неправду палити
 Вічну дай страгть!
 Силу рукам дай, щоб пута ламати,
 Ясність думкам — в серце кривди влучать,
 Дай працювать, працювать, працювати,
 В праці сконать!
 В пісні і праці знаходив поет смисл свого життя.

3. Пісне, моя ти сердечна дружино,
 Серця відрадо в дні горя і сліз,
 З хати вітця, як єдинеє віно,
 К тобі любов у життя я приніс.
 Тямлю як нині: малим ще хлопчиною
 В мамині пісні заслухувавсь я;
 Пісні ті стали красою єдиною
 Бідного мого, тяжкого життя.
 «Мамо, голубко! – було налягаю. –
 Ще про Ганнусю, шумильця, вінки!»
 «Ні синку, годі! Покіль я співаю,
 Праця чекає моєї руки».
 Мамо, голубко! Зарана в могилі
 Праця й недуга зложили тебе,
 Пісня ж твоя в невмираючій силі
 В мойому серці ясніє, живе.
 Ох, і не раз тая пісня сумненька
 В хвилях великих невгодин життя
 Тихий привіт мені слала, мов ненька,
 Сил додала до важкого пугтя.
 «Синку, кріпися! – мені ти твердила.—
 Адже ж не паном родився ти, чей!
 Праця, що в гріб мене вчасно вложила,

Та лиш тебе доведе до людей».
 Правда, матусю! Спасибі за раду!
 Я її правди не раз досвідив.
 Праця дала до життя мні принаду,
 Ціль дала, щоб в манівцях не зблудив.
 Праця ввела мене в тайники темні,
 Відки пісень б'є чарівна нора,
 Нею дива прояснилися земні,
 Загадка нужди людської стара.
 Пісня і праця – великі дві сили!
 Їм я до скону бажаю служити;
 Череп розбитий – як ляжу в могилі,
 Ними лиш зможу й для правнуків жити!
 І.Я.Франко вірив у світле майбутнє рідного народу.

4. Я думав про людське братерство нове,
 І думав, чи в світ воно швидко прийде?
 І бачив я в думці безмежні поля:
 Управлена спільним трудом, та рілля
 Народ годувала щасливий, свободний.
 Чи се ж Україна, чи се край мій рідний,
 Обдертий чужими і світом забутий?
 Так, се Україна, свободна, нова!
 І в моєму серці біль втишувавсь лютий.
 Щаслива українська земля вдячна своєму Каменяреві за його велику, титанічну
 боротьбу і працю.

5. М.Вороний
 Іван Франко — могуча сила,
 Як гордий дуб, міцний граніт,
 Котрого буря не зломила,
 І хоч верхівля опалила,
 А він красує сорок літ!
 Чолом тобі, життя стражденне!
 Хай стисне зранена рука,
 Як меч, перо своє натхненне!..
 Хай сяє нам благословенне
 Ім'я славетного Франка!

6. М.Рильський
 Син Яця-ковалю, Іван рудоволосий,
 Рибалка і мудрець, поет і каменярь,

Не надився на блиск і на позверхній чар,
 На Чайльд-Гарольдів плащ, на Лорелеї коси.
 Заглиблений у книг нових і давніх стоси,
 Він слухав голоси з низин і з-понад хмар,
 І хоч хитався він, та мав високий дар
 Гніт ненавидіти і люд любити босий.
 Дорога у житті самотньому тяжка;
 Навколо — ворогів закрадливість лукава,
 Панки, що "люблять Русь" для ласого шматка...
 Та ранив тяжко він беркута і удава,
 І проміж нас живе ясна і чиста слава
 Малого Мирона, великого Франка.

7. В.Сосюра

Ти, як Тарас, учив мене любити
 Свій рідний край, любити свій народ,
 Коли йому несли вогонь негод
 Ворожих коней ковані копита.
 І у віках твій геній не загине
 Бо кликав ти в майбутнього блакить,
 І, люблячи всім серцем Україну,
 Народи інші ти учив любить.
 Цвіте наш край під стягом золотавим,
 В полях звучить людей щасливий сміх.
 І образ твій ми бережем з любов'ю
 В граніті, в бронзі, і в серцях своїх.

1. Д.Павличко «Гімн Каменяреві»

Ти пробивав до щастя путь широку,
 Падав на ній, та піднімався знов...
 Де не могли ступити інші кроку –
 Ти наперед на сотні миль ішов.
 Слава тобі, могутній наш титане,
 Серце твоє вночі вістило день.
 Сонце зійшло, проміння довгождане,
 В ньому горить чуття твого вогонь.
 Мужнім борцем за правду і свободу
 Діло твоє призначено кінчать,
 Вічно в душі великого народу
 Духу твого яснитиме печать!

2. Р.Братунь «Бути, як він»

Отак, як Він, для пісні і для праці –
Для двох сестер, життя віддати все, -
Так, щоби днів безплідних не бояться,
Коли рахунок старість принесе.
Як Він, не знати втоми і спочину
В ім'я святої нашої мети,
А коли треба, то в бою загинуть,
Та серце непогасним пронести.
Народ свій не любити пишним словом,
А міццю рук, а силою думок.
Достойним будь наступником Франковим,
Коли його ти справжній син чи внук!
Бути, як він, наш Каменяр незламний, -
Чи шдях є у житті більш славний?
Демонструється фільм «Пам'ятник Іванові Франку».

- Діти, ми закінчили наше невелике знайомство з творчістю безсмертного Каменяра.

VI. Домашнє завдання.

Учням 1-ої групи написати невелику творчу роботу на тему «Що приваблює нас в творчості І.Я.Франка?», учням 2-ої групи – повторити творчість І.Я.Франка.

2.1.3. Розробка циклу уроків за творчістю Лесі Українки, 10 клас

Уроки 1-2

Тема уроку. Леся Українка – геніальна донька українського народу. Лірика Лесі Українки. «Хто хоче знати життя її серця, хай читає її твори» (Л. Старицька – Черняхівська)

Мета уроку. Учні мають збагатити свої знання про Лесю Українку, скласти уявлення про неї як про людину, митця, громадянина; через виразне читання й аналіз й аналіз лірики Лесі Українки учням має розкритися «життя її серця», і вони переймуть думками й почуттями великого поета України.

Тип уроку. Засвоєння нових знань.

Обладнання: портрет Лесі Українки, ілюстративний матеріал до поетичної творчості, виставка творів поетеси.

Хід уроку

I. Мотивація навчальної діяльності, оголошення теми та мети уроку.

II. Вивчення нового матеріалу.

Вступне слово вчителя.

Є в нашій літературі імена, що не потребують ні пишних шат красномовності, ані високих означень та епітетів. Бо вони входять у свідомість кожного з нас з самого малечку, як голос матері, як сонячне світло, як подих рідних просторів. До них належить ім'я безсмертної поетеси, нареченої іменем своєї землі – Леся Українка (Учениця читає вірш Л. Іванків « Наш скарб»).

На шляхах свій вийшла ранньою весною

Тендітна дівчина і мужня духом жінка,

Стала окрасою, незгасною красою

В культурі нашій Леся Українка.

Вона, як Мавка, та, що не вмирає,

З минулих літ в віки прийдешні входить

І слово – чаром душі оживає,

Цілюща сила нашого народу.

Вона, як Міріал, схвильована, бентежна,

Шукає істину у сумнівах, стражданнях,

Віддавши правді всю любов безмежну,

Бо тільки правда вічна й нездоланна.

Вона, як Прометей, що дав вогонь людині,

Прийшла у світ цей суєтливий знову

Подарувати нам, як скарб єдиний,

Енергію, вкодовану у слово.

І сильні ми з тим словом, незборимі,

*І вічні ми, у всі часи ми сутні,
Високі духом, праведні, щасливі,
Любо`ю красні, єдністю могутні.*

III. Актуалізація опорних знань учнів.

(Використовуючи метод «Мікрофон», учні висвітлюють окремі моменти із життєвого і творчого шляху Лесі Українки).

- Що в біографії письменниці вас найбільше вразило і схвилювало?
- Які біографічні твори про Лесю ви читали? Що з них вам запам`яталося?
- Які факти з життя Лесі Українки свідчать про її кровний зв`язок з трудовим народом, волелюбними і культурними традиціями нашого народу?

Так, Леся – борець, мислитель, філософ, геніальний митець, правдивий патріот і водночас жінка, що мала світлу і ніжну душу, вміла дружити й любити, володіла тонким почуттям гумору навіть тоді, коли знемагала від болю. Ті хто знав її в житті, високо цінували за талант і надзвичайну. Ніхто не зможе правдивіше розповісти про Лесю Українку, ніж родичі, друзі, знайомі. Отож час запросити до слова сучасників поетеси. Для розуміння постаті митця безцінним скарбом є і його епістолярна спадщина, власний голос Лесі.

Застосовується метод «Розігрування ситуаціями за ролями»

Ольга Косач – Кривинюк: У 4 роки вона вже зовсім справно читала. Найулюбленішими книжками малих Лесі й Михайла були твори Чубинського а казками та піснями, міфи стародавніх греків та ще книжка про подорожі різних славних мандрівників.

Леся зовсім маленькою, в 6 років, навчилася шити й вишивати, а літом з трави робила прехороших зелених «мавок», убираючи їх в одягу з листу.

Учитель. А 44умні білява дівчинка любила співати й танцювати, швидко освоїла фортепіано, вчилася малювати.

Олена Пчілка. Леся прекрасна дитина, така без кінця добряча. Дуже здібна, як до науки, так і до мистецтва. Леся пише вірші. Може колись стане поеткою.

Ольга Косач – Кривинюк. Зо всіх нас шістьох дітей Леся найбільше була подібна до батька і вродою, і вдачею. Вони обоє однаково були лагідні і добрі безмежно. Обоє були надзвичайно стримані, терплячі з виключною силою волі. Обоє були принципові.

Була в батька і Лесі ще одна спільна, цінна риса: вони на диво високо цінували людську гідність у всякої людини.

Учитель. Першим критиком творів Лесі була мати, яка плекала її юний талант. Але Ольга Петрівна була не лише надзвичайно вимогливим учителем доньки, а й безмежно люблячою матір`ю. Вона була поруч зі своєю геніальною дочкою в найсвітліші і в найтяжчі моменти її життя, і в її смертний час.

Сорок два роки прожила поетеса. Це надзвичайно мало! Але якщо згадати, що тридцять з них вона «провадила війну» із сухотами, що згодом перекинулися на легені та нирки, терпіла важкі операції, виборювала собі рік за роком повноцінне життя, - то це таки не мало, і тільки сила духу допомогли Лесі відвоювати той недовгий вік і при тім так багато зробити!

- Наступний етап уроку назвемо «Сторінки великого життя» (Звучать короткі учнівські повідомлення).

Теми виступів:

1. Самоосвіта Лесі Українки.
2. Дружба великої поетеси з Ольгою Кобилянською.
3. Трагедія серця – втрата Сергія Мержинського.
4. Важкі мандрівки в далекі краї.
5. Напружена письменницька праця.
6. Смерть і безсмертя.
7. Всесвітній симпозиум до 120 – річчя великої поетеси.

Учитель. Напевно, саме провидіння керувало рукою Олени Пчілки, коли вона вперше підписала доччині переклади іменем – Леся Українка. Тепер ми вбачаємо в цьому незгасний символ і правдивий ідеал. В одному з листів поетеса писала: «Мені здається, була б моя батьківщина найбільшою, найнезначнішою на світі, все одно мені здавалося б чарівнішою Швейцарії і всіх Італій... Я, як член її великої родини, служу їй, якщо не на істотну користь, то принаймні на славу ім'я України» (Ці слова учні записують в зошити).

На нинішньому уроці звучатиме лірика Лесі Українки. При нашій зустрічі з поетесою розкрилась її душа, життєвий шлях у подіях. Сьогодні ще звучатиме поезія Лесі. Вслухайтесь в неї, і вона розкаже про «життя серця» великої України, доповнить і розширить її образ. Емоційне, потужне слово поетеси не старіє, воно долає час і нині проникає в душу то як сонячний промінь, то як гостра блискавка.

- Тихо звучить класична музика. На її фоні десятикласники читають поезії Лесі Українки:

1. « До тебе, Україно, наша бездольная мати...» (з циклу «Сім струн»)
2. « Україно! Плачу слізьми над тобою...» (з циклу «Сльози – перли»)
3. « До мого фортеп'яно»
4. « Contra spem spero»
5. « Як дитиною, бувало...»
6. « Стояла я і слухала весну»
7. « Хто вам сказав, що я слабка...»
8. « Епілог» («Хто не жив посеред бурі»)
9. « Зоря поезії»

Учитель. Слово «лірика» стало синонімом до слів поезія, поетичні твори. Напевно, в лексичному вжитку майже кожної людини є слово «ліричний».

Коли ми кажемо: «У цієї людини лірична душа», що ми маємо на увазі?
(Застосовується метод «Прес»)

IV. Підсумок уроку.

Отже, ліричність – це риса, яка властива натурам витонченим, інтелігентним, співчутливим, здатним перейматися чужим горем і щастям, як своїм власним.

Саме такою людиною була Леся Українка. В її поезіях ми зустріли мотиви молодості, щирої дружби й захоплення природою, вияви палкої любові до рідної землі і прагнення бачити її щасливою.

V. Домашнє завдання.

Написати невеличкий твір «Ліричні акорди поезії Лесі Українки відгукнулися в моїй душі».

Урок 3

Тема уроку. Трагічне кохання Лесі Українки. Урок інтимної лірики.

Мета уроку. Розкрити трагічні сторінки Лесиної долі, які найвиразніше висвітлені в інтимній ліриці; донести до учнів розуміння високої художньої майстерності письменниці у вираженні власних почуттів, живої любові, болю і надії.

Обладнання: поетичні твори Лесі Українки, фотографії, ТЗН.

Хід уроку

I. Організаційний момент.

II. Мотивація навчальної діяльності, оголошення теми і мети уроку.

III. Засвоєння нових знань.

*Любов, як сонце, світу відкриває
Безмежну велич людської краси,
І тому світ завжди благословляє
І сонце, що встає, і серце, що кохає.*

Учитель. Так писав про кохання відомий український поет Василь Симоненко. Безперечно, любов – сонце людських почуттів, вона чудодійно змінює світ в наших очах, виявляє в нас усе найкраще, відкриває красу людської душі.

Немає жодного поета на земній кулі, який би не писав про кохання – відлуння своєї душі. Захоплює нас інтимна лірика Тараса Шевченка, Івана Франка, Василя Симоненка і Павла Тичини, Андрія Малишка і Василя Стуса. Ці письменники з різних століть, і в кожного з них була своя Беатріче. Але, на жаль, не завжди

кохання в них було взаємне: і з І. Франком, і з Т. Шевченком, не зазнало взаємних почуттів і кохання Лесі Українки.

У хвилини особливого душевного напруження велика поетеса писала про своє особисте. Та інтимна лірика Лесі Українки, хоч і мала багато імпульсів від власного життя серця, але далеко ним не обмежувалась. Вона має загальнолюдський інтерес, бо виразила те, що завжди хвилює і буде хвилювати людину в її особистому житті.

Тож, на сьогоднішньому уроці поезії, темою якого є «Трагічне кохання Лесі Українки», доторкнемося своїми серцями до її поетичного слова, яке висвічує гранями високої любові і безмірного страждання, болю і надії.

Звучать у записі вірші Лесі Українки «Романс», «Єсть у мене одна розпачлива, сумна...»

- Які мотиви переважають у цих поезіях?

Учень читає уривок з поезії «Так Прожила я цілу довгу зиму», написану в квітні 1897 року.

- Яким настроєм пройнята дана поезія?

Звучить вірш «Нічка тиха і темна була».

- Який художній прийом використала Леся Українка для розкриття переживань молоді людини?

- Чим приваблює вас ця поезія?

Учитель. В інтимній ліриці Лесі Українки є сторінки особливі. Це поетичний відгомін жорстоких ударів долі, спричинений смертю людини, про яку могла сказати: «Він створений для мене».

Доля подарувала їм зустріч улітку 1897 р. В передмісті Ялти Чукурларі, де поетеса тоді лікувалась. Ця зустріч могла б так і залишитись випадковою, якби не велика спільна справа, що згодом об'єднала цих людей. І взаємна симпатія, яку породило це спілкування. Він завжди розумів Лесю, вірив їй як своєму найближчому другові.

Звернемося до епістолярія.

Він був російської культури, але читав і розумів добре українську мову і до українства був дуже прихильний. Була це людина високої інтелігентності, освічена, культурна, мила, симпатична. Тонкою лагідною вдачею вони були подібні один до одного».

Ольга Кривинюк.

Учитель. Лесині батьки були проти поїздки Лесі до Мінська. Адже вона сама хвора, марнує себе чужим лихом – побивається хворим.

Застосування методу «Розігрування ситуації за ролями».

Леся. (Читає листа). (Входить мати).

Мати. Що з тобою? Тобі зле?

Леся. Сергій при смерті.

Мати. Цього слід було б ждати. Я тобі ще на весні казала. Та й раніше, у Гадячі. Може нехай Ліля по дорозі заїде.

Леся. Йому не можна залишатися в Мінську. Ця холодна зима вб'є його. Його треба рятувати.

Мати. 48умнівів ніщо не врятує, Лесечко, він незабаром догорить, як свічка.

Леся. Тепер уже нема розмови про те, чи їду я до Мінська, 48умні, звичайно їду. Я поїду з ним до Швейцарії. В санаторій. Поїду хоч би там що. Коли не стане на це моїх грошей, я позичу, знайду ще якусь роботу, а все – таки поїду.

Мати. Це безумство, божевілля. Це непотрібна жертва, бо він приречений.

Леся. Нехай ця жертва не потрібна, але я найбільше люблю приносити такі жертви на олтар дружби.

Мати. Це – дружба, чи щось інше?

Леся. Не питай мене, мамочко, як тільки сяду писати до нього, я думаю тільки про те, що я його люблю, - без міри, без краю, що то кохання ніж у моєму серці, верни ніж з серця, і воно кров'ю зійде... Він не любить мене, і я нещасна. Коли б він любив мене, ми б обоє нещасні були. Я знаю це, і все – таки його кохаю, сама себе палю вогнем.

Мати. Ти нікуди не поїдеш. Я не дозволю, щоб ти вбила себе заради нього. Що спільного у тебе з ним? Ти – велика поетеса України, гордість нашої літератури, а він...

Леся. Замокни, як ти можеш?

Мати. Коли у Мінську буде скрутно, напиши, я приїду.

Леся. Не треба, мамо. Цю чашу я вип'ю сама до дна.

Учитель. Трагічність кохання Лесі Українки – в її силі. Доведемо це твердження методом «Аналіз ситуації».

Учитель. В поезії, яка відома нині як пісня, звучить те велике духовне страждання людини, яка знає, що дні її лічені, але вона воліє, щоб її не обманювали: « Знаю, я знаю, мені вже не жить...»

(Звучить пісня « Ой принесіть мені пролісків з лісу»)

- Присвячена С. Мержинському лірика сторінка за сторінкою, рядок за рядком розкриває перед нами глибоку душевну рану Лесі Українки, яка закінчилась трагічно. У ліричній поезії « Твої листи завжди пахнуть зав'ялими трояндами» вимальовують постать коханого, який так багато значить у житті поетеси (Звучить уривок).

У дні смертельної недуги коханого з – під пера поетеси виходять пекучі строфи віршів: « Хотіла б я піснею стати; « Хотіла б я тебе, мов плющ, обняти...»; « Квіток, квіток...», та інші (Ці вірші звучать у виконанні учнів).

IV. Підсумок уроку.

Учитель. Леся Українка була дружиною Климента Квітки, шляхетного чоловіка, який віддано кохав ту, що своє серце віддала іншому.

- Звернемось до методу «*Займи власну позицію*»: Чи мала право Леся Українка на кохання?

- Отже, ми розуміємо Лесю, адже вона була звичайною жінкою, жінкою перш за все. Ось так про це сказав І. Франко: « ... вона поет наскрізь мужній, але не позбавлена жіночої ніжності і грації».

V. Домашнє завдання.

Під впливом вражень від інтимної лірики напишіть лист звернення до нашої поетеси.

Урок 4

Тема уроку. «Слово, моя ти єдина зброє...» Громадянські й національно-патріотичні мотиви в поезії Лесі Українки. Роль поета і поезії в житті суспільства.

Мета уроку. Аналізуючи твори цієї тематики, учні мають побачити поетичну красу, створену митцем за допомогою художніх засобів, пізнати і правильно оцінити ті твори Лесі Українки, які дали підстави називати її мужнім борцем за кращу долю України.

Обладнання: поетичні збірки Лесі Українки, ілюстрації до творів, ТЗН.

Хід уроку

I. Мотивація навчальної діяльності, оголошення теми та мети уроку.

II. Засвоєння нових знань.

Вступне слово вчителя.

Про могутній прометеївський дух поезії Лесі Українки сказано чимало. Гостра соціальна проблема багатьох її творів дала підстави Франкові поставити ім'я Лесі поряд з ім'ям великого Кобзаря. Сьогодні ми ознайомилися з цими творами, щоб відчути силу борця і мудрість філософа, якими володіла жінка поет. Звідки в неї ці риси?

Дворянське походження Косачів не перешкоджало зближенню їх з народом. Косачі не тільки не цурались селян, а й училися в них ремеслам, записували з їх вуст пісні. Соціальне становище допомогло Лесі та її братам і сестрам стати освіченими, інтелігентними людьми і глибоко відчути прірву, яка відділяла трудящих люд від освіти, нормального людського життя. Духовна єдність з народом, тверді національні переконання будили в душі письменниці протест проти соціального й національного гноблення України, біль за « Кайдани неписьменності й несвободи».

Особливо відчувала це поетеса, перебуваючи за межами України. Хвороба гнала її по світах, а серце жило на батьківщині. У березні 1891 року з Відня вона написала братові Михайлу:

Дослідник епістолярій: « Не знаю, чи коли в дома були в мене такі години тяжкої, гарячої туги, як тут, у вільному краю. Мені не раз видається... що на руках і на шиї у мене видно червоні сліди, що понатирали кайдани та ярмо неволі, і всі бачать ті сліди, і мені так гірко, і тяжко, і соромно. Як приїду знов на Україну, то, певно, мене це гостріше дійматиме, і страчу я останій спокій...

- Прокоментуйте, будь – ласка, ці думки адресатки.

Використання методу «Мікрофон».

Учитель. У такі хвилини, мабуть, були написані ось ці рядки: «І все – таки до тебе думка лине, мій занапащений, несчасний краю...» (поезія звучить у записі).

Учениця читає вірш «Слово, чому ти не твердая криниця...» (Розповідь про кинджал, подарований Лесі Українці Нестором Гамбарашвілі).

Учитель. У своїх найкращих поезіях Леся Українка не лише лірик, а й філософ. Погляд її сягає в глибіню віків, щоб потім прозирнути в майбутнє. « Наше в руїні» – один з кращих зразків громадянської лірики поетеси.

- Що ви знаєте про єгипетські піраміди?

Звучить поезія « Напис в руїні»

Аналіз поезії за допомогою методу «Мозковий штурм».

1) В яких словах звучить самохарактеристика фараона – деспута?

2) Хто ж заслужив вічний пам'ятник?

3) У чому актуальність останніх рядків вірша для епохи Лесі Українки?

- Історія розвитку суспільства є історія царів? (Розглянемо це питання методом «Аналіз ситуації»).

- Який підтекст – прихований зміст має дана поезія?

Учитель. Крилатою фразою став вислів Лесі Українки: « ... І тільки той ненависті не знає, хто цілий вік нікого не любив!» Він – з поезії « Товарищі на спомин», яка входить у цикл «Невольничі пісні». Ці поезії соромлять співвітчизників за покірність і рабський дух, піднімають з колін, кличуть на боротьбу за визволення з – під ярма.

(Звучить поезія «Товарищі на спомин»).

- Проведемо невеличке дослідження («Робота в малих групах»)

I група. В чому актуальність звучання сьогодні психологічного портрета свого народу, якому дала характеристику Лесі Українка ще в 1896 році? Як ви розумієте ці рядки?

Ми паралітики з блискучими очима.

Великі духом, силою малі,

Орлині крила чуєш за плечима,

Самі ж кайданами прикуті до землі.

II група. Над чим примушують замислитись такі гіркі поетичні висновки:

Народ нам, мов дитя сліпес зроду,

Ніколи світла – сонця не видає,
За ворогів іде в вогонь і в воду,
Катам своїм поводитирів віддав.

III група. «А хто ж були ті вояки одважні, що їх зібрав під прапор свій Спартак? ...»
- питання риторичне, однак дайте, будь – ласка, на нього відповідь.

Учитель. Наш народ працьовитий, духовно багатий, протте безмежно терплячий та самопринижений. Скільки талановитих українців працювало і працює й досі не для України! Навіть тепер, «маючи власну хату», ми розпорошуємо свої кращі сили по світах.

Не виключено, що і ви потрапите у таку ситуацію – Ваше світобачення даної проблеми. Отож, «*Займи власну позицію*».

Учитель. Леся Українка в багатьох творах порушувала проблему митця і мистецтва та його ролі в суспільстві.

Розглянемо твір «Поет під час облоги», що складається з двох частин (вчить поезія). Питання до твору розглянемо методом «Прес»

- В чому проявляється потрібність співця своєму суспільству?
- Чому «серед люду поети, мов діти»?
- Який смисл вкладає автор в останні рядки і як ви їх розумієте?

І пісня чарує облогу ворожу,
І будуть на мурах обачну сторожу,
Заснуть не дає до зорі.

Учитель. Леся Українка добре усвідомлювала, що роль поета в Україні завжди була значною: він був поводитиром народу. Коротко й сильно про це сказано у вірші «Пророк». Читається поезія.

III. Підсумок уроку.

Пророк, поет – це голос народу. Він уславлює не себе, а передосім народ, якому віддає вогонь свого серця і сили духу. Наділена геніальними мистецьким хистом, Леся Українка за найскладніших життєвих обставин наполегливо працювала і під час своїх численних подорожей на лікування інші країни; і перебуваючи на рідній Україні, і коли миттєва радість гостювала в її серці, і коли горе захмарювало сонце. І свій талант поетеса офірувала поневоленому, зневаженому народові, щоб вивести з небуття ім`я України додала їй слави й гідності, як свого часу це зробили Шевченко, Франко, Коцюбинський та інші талановиті митці.

IV. Домашнє завдання.

1. Підготувати відповідь – монолог на тему: «Нерозривний зв`язок інтимних і громадських настроїв у ліриці Лесі Українки».
2. Прочитати драму – феєрію «Лісова пісня».

Уроки 5 – 6.

Тема уроку. Шедевр української драматургії – «Лісова пісня». Проблема боротьби за вільне, красиве, духовно багате життя. Образ Мавки і Лукаша.

Мета уроку. Учні повині ознайомитись з історією написання та джерелами драми-феєрії «Лісова пісня»; аналізуючи текст, розкрити для себе образи - символи; збагатити свій життєвий досвід розумінням суті людського щастя, таких понять, як кохання і зрада, красиве й потворне в житті стосунках між людьми.

Обладнання. ТЗН, текст твору «Лісова пісня», ілюстрації до драми – феєрії.

*Ні! Я жива! Я буду вічно жити!
Я в серці маю те, що не вмирає.*

Хід уроку

I. Організаційний момент.

II. Мотивація теми уроку.

III. Вступне слово вчителя.

У «Лісову пісню» Леся Українка вклала «цвіт душі своєї» і вилила з свого серця «те, що не вмирає». Це не звичайний твір, це не тільки драма – поема, це драма – пісня, ніжна, як голос сопілки, пісня замріяного волинського лісу, зворушлива, глибока, мудра.

IV. Робота над темою уроку.

Звучать короткі учнівські повідомлення.

1. Історія написання драми – феєрії «Лісова пісня».
2. Джерело твору.

Учитель. «Лісова пісня» - це бездонна криниця з живою водою, яку п'єш і не нап'єшся вдосталь, її не можна ні читати, ні осмислювати похапцем, бо десь на узбіччі залишаються не поміченими справжні золоті розписи. Хочеться, щоб цей твір не лише збагатив кожного духовно, а й спонукав замислитися над людськими цінностями і своїм життям.

V. Опрацювання змісту твору.

Робота над образами.

Учитель. Якщо драма названа «піснею», то пролог – заспів, який вводить нас у поетичний світ одухотворення природи (Метод «Мікрофон»).

- Хто є учасниками заспіву?
- Які дієства видаються вам найпоетичнішими?
- Які цінності для міфічних персонажів найголовніші?

Учитель. Поступово заспів переходить у пісню, яка на повний голос звучить у I дії. На березі лісового озера з'являються люди.

- Хто вони?

- Які ваші перші враження від дядька Лева Лукаша?

Всю силу чуття, весь свій поетичний дар перелила Леся Українка в лісову міфологічну істоту – Мавку. І сталося диво – мавка ожила, одухотворилась.

- Яка Мавка на вроду?
- А вдачею?

Метод «*Розігрування ситуації за ролями*» (Звучить інсценізація – діалог Мавки з Лукашем – перша зустріч).

- Що приваблює вас у поведінці і словах Лукаша?
- Що свідчить про те, що мавка духовно багатша, а Лукаш – приземленіший?
- Чим розповідь Лукаша подивувала Мавку, а чим захопила? (Скористайтеся методом «*Прес*»).
- Що діється поміж персонажами, які прийшли у драму з реального, людського світу?

Вечоріє, а сільський хлопець і сільська дівчина в цю прекрасну весняну ніч поєдналися душами, до них прийшло кохання.

Метод «*Аналіз ситуації*»

- Які слова і вчинки свідчать про зародження ніжного почуття?
- Чи відчувають закохані гармонію душ?

Вчитель. Нічна тиша покриває ліс, а в наших душах, у пам'яті знову оживає зустріч напровесні сільського парубка Лукаша з лісовою красунею і звучать тривожні Мавчині слова: «Що ж мені суджено – щастя чи мука?» Образ Мавки особливий. Героїня «Лісової пісні» має в серці те. Що не вмирає». Це невмируще – непереможний вогонь кохання, сильнішого за смерть.

У II – й дії ми бачимо Мавку серед людей, тут вона символізує людину, що не зазнала впливу суспільства, у неї душа не «така саміська», як у людей, вихованих суспільством.

У коханні Лукаша та Мавки з самого початку криється суперечність, бо закохані представляють 2 різні світи. Несподіване щастя, що прийшло до них, має в собі зародок майбутньої трагедії.

Метод «*Мозковий штурм*»:

- То що ж: щастя чи мука судилися головній героїні драми – феєрії?
- Чи справедливо ставиться мати Лукаша до Мавки?
- Чи змогла б узагалі Мавка догодити їй?
- Як поводить тепер Лукаш?

Учитель. У II дії яскраво розкриваються соціальні суперечності тодішньої дійсності, важкі, не гідні справжньої людини умови життя, як поступово засмоктують Лукаша в свої тенета і штовхають його на шлях зради.

Мавка така ж як і раніше, - щира й одухотворена. Вона вірить, що любов може подолати всі перешкоди, намагається викликати на щирість Лукаша, не хоче погодитися з тим, що його чиста, співуча душа стала черствою і холодною.

Отже, між Лукашем і Мавкою зникло порозуміння й гармонія душ. У п'єсі слова, спрямовані не тільки до Лукаша, а взагалі до кожного з нас, їх варто записати у книжку своєї пам'яті: «Не зневажай душі своєї цвіту...», зумій «своїм життям до себе дорівнятись».

- Як ви розумієте ці вислови?

Учитель. Вільна лісова героїня не може зрозуміти суті життя людей і тому спочатку не протистоїть їм, а навіть поступається своїми принципами міняє пишні шати на бідняцький одяг Лукашевої сестри.

Скривджена Мавка йде з серпиком, як звичайна сільська дівчина, на поле, несучи в очах біль і сум.

(Метод «Снівпережиття»).

Ще більше посилює Мавчину муку поява Килини, яка прийшла на запрошення Лукашевої матері, її облесливість і грубі жарти. Мавка розуміє, що Килина не пара Лукашеві, не рівня йому по душі, що він з нею не буде щасливим.

Застосовуючи метод «Трансформер», даймо відповідь на наступне запитання:

- Уявіть, що ви випадково зустрілися з Лукашем у лісі після того, чим обдарувала його природа.

Лукаш піддається материному натиску та Килининому лукавству та зраджує Мавку. Звернемося до методу «Займи власну позицію».

- Кого зрадив Лукаш – Мавку і тільки?

« Ні! Я жива! Я буду вічно жити!

Я в серці маю те, що не вмирає»?

- Як ви розумієте ці слова?

II група.

- Що символізує образ «Того, що в скалі сидить»? Чому Мавка все – таки йде в його царство?

III група.

- Чи кається Мавка, що необачно полюбила Лукаша, а тепер замість радості страждає?

Учитель. І знову природа змінила свої шати. Прийшла сумна осіння пора.

- Що сталося за цей час з персонажами драми?

- Якими виявилися плоди життя Килини, Лукашевої матері, Лукаша?

Так, наприкінці дії персонажі ніби розплачуються за свої помилки, одержують по заслугі і за добро, і за зло.

- Лукаш, перетворений на вовкулаку, йде додому; він поспішає до сім'ї чи має якусь іншу мету?

Учитель. Мавка побачила в очах Лукаша розуміння скоєного ним гріха і не помилилась, Лукаш потоптав доброту свого серця, зневажив чисте кохання Мавки. Зрадив не тільки Мавку, а й самого себе, усе благородне що в нього було. Тому Мавка не мстить Лукашеві за зраду, а визволяє, повертаючи йому людську подобу.

- Що утверджує цим Леся Українка: ідею всепрощення, чи ідею боротьби за людину?

Дамо відповідь на це запитання методом «Акваріум».

Дискусія: Який образ – Мавки чи Лукаша – ви вважаєте трагічнішим?

Учитель. Звичайно трагічнішим є образ Лукаша. Бо велика біда – не мати злагоди з самим собою. Лукаш власними руками зруйнував щастя, зневажив послану йому долю.

Наприкінці дії Лукаш з усмішкою на устах помирає біля Мавки – верби. Поєднавшись з коханою у смерті, він стає щасливішим, ніж за життя, позначеного помилками і тяжкою зрадою.

- На які думки наводить вас образ Лукаша?

- Який тип людей уособлює Килина? Чи хотіли б ви зустріти таку людину на своєму шляху? Якщо ні, то чому?

Усний твір – роздум:

«Чи я б могла кохати так, як Мавка?» (дівчата).

«Якщо б я був на місці Лукаша...» (хлопці) – оцінити вчинки персонажів.

VI. Підсумок уроку.

Ось і прозвучала для вас безсмертна драма – феєрія Лесі Українки «Лісова пісня». Кожному вона проспівала щось своє. Що саме? (Відповіді учнів).

VII. Домашнє завдання.

Написати твір на тему «Що наспівала мені «Лісова пісня» Лесі Українки».

Уроки 7-8

Тема уроку. Леся Українка. Драматична поема «Бояриня». Проблема відповідальності за долю батьківщини у драмі. Доба руїни і руїна людських душ.

Мета уроку. Через осмислення змісту твору та характеристику образу Оксани допомогти учням усвідомити громадянську позицію Лесі Українки, розкрити компроміс Степана з власною совістю; розвивати вміння характеризувати образи, усне мовлення учнів; через використання інтерактивних методів навчання формувати життєві цінності, виховувати любов до батьківщини.

Тип уроку: Урок – діалог з елементами дискусії.

Леся Українка пристрасно проголосила право і обов'язок Жінки брати активну участь у вирішенні долі своєї нації.

Хід уроку

I. Оголошення теми, мети, завдань уроку.

II. Актуалізація опорних знань учнів.

Вчитель. Лірична героїня поезій Лесі Українки – горда, з почуттям власної гідності, невтомна у праці й боротьбі жінка.

«**Бояриня**» - драматична поема, яка має виразне національне спрямування. Головну ідею в ній втілює знову – таки жінка. Це - Оксана Перебійна, яка несе в собі не тільки жіночу вірність і любов, а й відповідальність за українську національну справу. Саме через цей образ розкриває Леся Українка одну з найтяжчих сторінок в історії України – період руїни.

Руїна – слово важке. До болю знайоме воно Україні, яка пережила не одну руїну своїх міст, сіл, церков і ... сповідань.

- Розкрити історичні особливості та морально – психологічний клімат епохи Руїни. (Підготовлений виступ учня).

III. Сприйняття й засвоєння учнями навчального матеріалу.

Бесіда з учнями (використовуючи метод діалогу та принцип пошуку художньої істини, з учнями обговорюються найважливіші епізоди, вчинки проблемні ситуації, ставляться запитання з « відкритим кінцем» (тобто такі, які орієнтовані не на єдину – правильну – відповідь, а на висловлювання різних точок зору з проблеми).

1. Чому в сім'ї Олекси Перебійного батько і син по –різному ставляться до Переяславської ради і до клятви, даної російському цареві?
2. Як ви розцінюєте той епізод, що Перебійні не заперечували проти одруження Оксани зі Степаном, не усвідомлюючи що чекає доньку в Москві?
3. Як ви вважаєте, якщо б Оксана і Степан втекли з Москви, старий Перебійний прийняв би їх, нехтуючи небезпекою?
4. Проаналізуйте ситуації, в яких поетеса показує дівчат – братчиць свідомими борцями.
5. Схвалює чи заперечує козак – гість, що звернувся до Степана, кровопролиття як крайню необхідність?
6. На чієму боці автор драми? На боці Дорошенка, який собі на допомогу привів татар? На боці терплячих і бездіяльних Степанів? Який же вихід?

Учитель. Леся Українка осуджує терпимість і рабську покору українців, виступає за рішучі дії у виборюванні незалежності. Чому ж на тендітні жіночі плечі драматург кладе важкий тягар 5бумнівів відповідальності, пошуків правильних шляхів виходу з трагічної ситуації? Жінка в Україні завжди була значною суспільною силою а не лише матір'ю, дружиною, господинею дому. Героїня драми «Бояриня» - багата,

сильна характером, освічена молода особа, що здатна сама себе захистити. Отже, її трагедія – не в особистих проблемах. А в чому ж?

Звернемось до методу *дискусії*:

- Чи сподівалася закохана Оксана, що її становище на чужині буде таким принизливим і тяжким?

- Як ставилася дівчина до братовбивчої війни на Україні? Чи права вона у своїх судженнях? Чи залишилися у неї ці судження незмінними? Чому?

- Де вперше Оксана відчула себе справді підневільною і чому скорилася?

- Як ви розумієте Оксанині слова: «Татарин там... татари й тут...?»

- Чому Оксана увесь час жаліла Степана? З яких мотивів вона не відіслала подрузі – братчиці гроші, не обізвалася з чужини ні до рідних, ні до брата бодай одним листом? Чим думала тоді Оксана про свою безпеку?

Метод *«Займи власну позицію»*. Чому Оксана дійшла до думки про втечу? Як цю думку ви розумієте: схвалюєте чи осуджуєте? Чи тільки ностальгія призвела молоду жінку до загибелі, чи відгомін українських подій теж не минув для неї безслідно?

Робота в малих групах.

I група.

- Чим ви поясните жорстокість останніх діалогів Оксани із Степаном? У чому прозріння жінки?

II група.

- До яких роздумів спонукають слова зневіреної жінки: «Кому потрібне те моє здоров'я, та й я сама?»

III група

- Чому Оксана відмовилася від поїздки в Україну? Чи відчувала вона свою вину перед Вітчизною? У чому трагедія Оксани?

Учитель. Оксана помирає з Україною в серці. Духовна і суспільна діяльність в ім'я рідної землі робили осмисленим усе життя цієї освіченої, патріотично – виховної козацької дочки. В могилу Оксану як українку звела бездіяльність, неможливість будь – яких патріотичних дій і допомоги знесиленій у боротьбі, поневоленій Україні. Найболючіших страждань молодій активній жінці завдає не так фізична розлука з батьківщиною, як беззмістовне пусте життя. У пам'яті спливає образ шаблі, заіржавілої у піхвах що втратила своє призначення. «Руки від крові чисті» теж видаються покритими іржею, бо не діями, не докладали зусиль у боротьбі за світлі ідеали свободи. Все це означає, що героїня сама над собою вершить своєрідний суд, вважає невільницьке життя позбавлене смислу й глибокого опору хворобі не чинить.

(Метод *«Аналіз ситуації»*)

- Це еволюція, чи навпаки, деградація позиції?

- Сформулюйте провідну ідею драми,

(Духовно повноцінне, здорове життя людини не можливе без волі і без служіння батьківщині).

Учитель. Образ Оксани змальований на тлі епохи Руїни. Та епохи не існують самі по собі – їх творять люди. Чи причетні персонажі твору до руйнування України? Чи достатньою мірою вони відповідальні перед, майбутнім? Ці питання будуть у центрі нашої розмови про образи Степана, інших персонажів.

Використаємо метод «*Мозкового штурму*».

1. Що ви знаєте про сім'ю Степанового батька? За що він одержав боярство, як ставився до нього?
2. Чому Степанів батько прагнув якомога довше утримати сина на Вкраїні бажав йому шлюбу з українкою?
3. Як ставився Степан до свого високого титулу? Чому? Як жилося йому у Москві до зустрічі з Оксаною?
4. Чи знав Степан, як тяжко буде його молодій дружині жити на чужині? Чому він пізніше «повертав присягу» Оксані? Чи можна це вважати благородством?
5. Як служилось Степанові в царя? Чому він навіть не пробував протестувати проти наруги над собою?
6. Чи міг Степан допомогти Україні більше, ніж допомагав?

Учитель. Отже, Україні Степан нічим не допоміг. Чому?

Надмірна обережність переросла в боягуство й бездіяльність.

Степан поводить себе по – лакейськи, боявся розгнівати хазяїна, від якого залежало його благополуччя. Тому й танцював «Степка – холоп» тропака перед царем і в прямому, і в переносному значенні.

Наступні питання розглянемо за допомогою методу «*Прес*»:

- Чи вірила умираюча Оксана в те, що її чоловік «після бою подоланим подати пільгу зможе»?
- Чий образ сильніший: Оксани чи Степана? Чому?
- У чому трагедія старої Степанової матері?

Учитель. Як бачимо, Степан провадив тихе життя, нікому не сказав прикрого слова, мав чисті від крові руки... Чи можна назвати його руйнівником України?

Не кожен має змогу брати участь у державних справах України, як боярин Степан. Але й мати його, і сестра Ганна, і батьки та брат Оксани – це етнічні українці. Українцями їм судилося народитися. Чи зберегти вони з честю своє українство? (Відповідь учнів).

- Чи виросте Ванька українцем?
- Чи матимуть Ганнині діти українські душі?

Резюме вчителя. Знаючи те, що ім'я Оксана в перекладі з грецької означає «чужоземка», а Степан – «коло, вінець», чи можна довести глибоку символічність цих імен, спираючись на зміст твору?

(Якщо ім'я Оксани прозоре, то Степана – поліфонічне: замкнуте коло, у яке він себе добровільно заточив; терновий вінець на голові (теж коло), символізує страждання і муки, на які він прирік себе, свою дружину і, частково народ).

IV. Підсумок уроку.

І колишня, і сьогоднішня українська Руїна бере початок з душ, у яких поселилася відповідальність за свого народу перед нащадками, бажання купити сите життя навіть в обмін на власне сумління й національну гідність.

Мабуть, ви відчули, наскільки актуальною є драма в сучасному прочитанні. Це привілей лише найкращих, найталановитіших, класичних творів бути потрібними багатьом поколінням читачів, кликати їх до роздумів над сучасністю, над власним життям.

Давайте ж, спираючись на вивчене, спробуємо відповісти на запитання:

- Як же треба жити, аби не відчувати сорому перед батьківщиною, перед рідним народом і його нащадками?

- Використаємо інтерактивну вправу «Коло ідей».

V. Домашнє завдання.

Підготуватись до тематичної атестації за творчістю Лесі Українки.

Урок 9

Тема уроку. Тематичне оцінювання з теми «Творчість Лесі Українки»

Мета уроку. Підсумувати вивчене про життєвий та творчий шлях Лесі Українки, допомогти учням усвідомити значення творчості поетеси для української культури; розвивати вміння учнів систематизувати вивчене, робити висновки; сприяти моральному вихованню школярів.

Тип уроку. Урок – контроль.

Хід уроку

Виконання учнями тестових завдань

Початковий рівень

1. Як називалося місто, в якому народилася Леся Українка?

А) Луцьк;

б) Новоград – Волинськ;

в) с. Колодязне.

2. Справжнє ім'я Лесі Українки:

а) Марія Олександрівна Віленська;

б) Лариса Петрівна Косач;

в) Ганна Барвінок.

3. Вершиною драматичної майстерності Лесі Українки є твір:

а) «Лісова пісня»

б) «Бояриня»;

в) «В катоккомбах...»

4. Яку назву мала перша поезія Лесі Українки?

А) «Надія»;

б) «Сафо»;

в) «Конвалія»;

г) «Любка».

5. Яку назву мала перша поетична збірка Лесі Українки?

А) «Сльози – перли»;

б) «На крилах пісень»;

в) «Подоро до моря»;

г) «Осінні співи».

6. Ні, я хочу крізь сльози сміятись,

Серед лиха співати пісні,

Без надії таки сподіватись.

Жити хочу! Геть думи сумні! – це рядки з поезії:

а) “Досвітні вогні”;

б) “ *ontra spem spero*”;

в) « лово, чому ти не твердая криниця».

7. Визначити віршовий розмір:

Вигострю, виточу зброю іскристу,

Скільки достане снаги мені й хисту,

Іншим на втіху, на смуток мені.

А) ямб;

б) хорей;

в) дактиль;

г) анапест.

8. Визначити жанр твору « Лісова пісня»:

а) драма – фесрія;

б) поема;

в) казка.

9. Про кого із героїв «Лісової» сказано:

Люблю старого, таж якби не він, давно б уже не стало сього дуба...

а) Лукаша;

б) Лісовика;

10. З якого твору слова:

Умер давно той цар з лицем тирана, зовставсь по ньому – круг і збитий напис.

А) «Дим»;

б) «Віла – посестра»;

в) «Напис в руїні»

11. Яка героїня із драми «Бояриня» говорить такі слова: «Добраніч сонечко! Ідеш на захід... Ти бачиш Україну – привітай!»:

а) мати Степана;

б) Оксана;

в) Ганна.

12. Кому із героїв твору «Бояриня» належать слова: «Чого? Я присягу тобі вертаю... і я прошу тебе... прости мене...»

а) Івану;

б) Степану;

в) Перебійному.

(12 балів)

Середній рівень

1. Яку філософську ідею втілено в поезії «Напис в руїні»? 3 б.

2. До якого виду лірики належить поезія «Стояла я і слухала весну»? 3 б.

3. Які джерела твору «Лісова пісня»? 3 б.

3 б.

4. Назвіть твори Лесі Українки, написані білим віршем. 3 б.

Достатній рівень

Читання напам'ять останнього монологу Мавки (із драми – феєрії «Лісова пісня»).

Високий рівень

Написати твір на одну із тем:

1. Твір-роздум «Чим приваблює мене поетична творчість Лесі Українка».

2. Духовне багатство і краса образу Мавки.

3. «Ні! Я жива! Я буду вічно жити!

Я в серці маю те, що не вмирає.»

3. Трагедія людини, відірваної від рідної землі, у драмі «Бояриня» Лесі Українки.

2.2. Уроки розвитку зв'язного мовлення

Тема уроку. РЗМ. Чарівний світ Катерини Білокур (Підготовка до написання твору)

Мета уроку. Сприяти розвитку мовлення, вмінню логічно й послідовно висловлювати думки; виховувати любов до природи, краси й багатства рідного краю; формувати естетичні смаки; збудити інтерес до художньої спадщини України, зокрема до творчості народної художниці Катерини Білокур.

Обладнання: виставка репродукцій картин К. Білокур, художні твори, присвячені її творчості.

Хід уроку

I. Вступне слово вчителя про самобутні народні таланти.

Україна завжди була багата на самобутні народні таланти і серед них чимало обдарованих жінок. Легендарна складачка народних пісень Маруся Чурай, народні художниці Катерина Білокур, Марія Приймаченко, Ганна Васильчик, Ганна Верес, Тетяна Палата та інші чудові майстрині, якими завжди пишається Україна.

7 грудня Україна вшанувала пам'ять про народну, самобутню художницю Катерину Василівну Білокур, якій би виповнилося понад 100 років.

Її диво-полотна вмістили невмирущу красу живописної української природи, щедрі дарунки родючої землі й розмаїті краси, символ радості, щастя і духовного життя народу.

Твори цієї художниці-чарівниці, їхні чудові веселкові фарби стверджують світові, який талановитий її народ, як глибоко розвинуте в ньому естетичне почуття, яка сприйнятлива його душа до всього прекрасного в житті.

Нелегкою була доля Катерини Білокур. Без будь-якої освіти, але від природи наділена високим художнім даром, вона до знань прибилася самотужки.

- Я вам пропонувала прочитати книги Олексія Ющенка, Володимира Яворівського, статті Олесея Гончара, Василя Нагая, Миколи Кагарлицького про талановиту народну художницю. І найголовніше – ми побували в музеї українського народного мистецтва, де ознайомились з диво-картинами К. Білокур.

1 учень. Нелегким був життєвий шлях К. Білокур. Народилася вона 7 грудня 1900 року в селі Богданівка (тепер Київська область) у селянській сім'ї. Родина жила убого. Катю не посилали до школи. Дівчині подарували букваря, і вона сама навчилася грамоти. З дитинства Катерина тяглася до книги, до творчості. Вона гарно шила, вишивала. А одного разу їй захотілося щось намалювати. Сажею на полотні намалювала «якихось видуманих» птиць – згадувала потім уже відома художниця. І стало їй радісно на душі, що зуміла так гарно придумати і намалювати.

Затуркані, темні батьки не розуміли нестримного потягу дочки до «того святого малярства», її чекала цілоденна тяжка робота селянки, під час якої дуже

важко було вирвати хочаб хвилину для малювання. Тільки у свята, після обіду Катря могла малювати. Бувало й так, що в селі її ледащицею називали. Хіба малювати в селі – то робота? Та на життєвому шляху дівчини зустрілись люди, які відчули природній дар дівчинт і допомогли їй в самоосвіті. Вчитель Іван Григорович Калити давав читати Катерині книжки. У його гостинній хаті вона ознайомила з альбомом репродукцій Третьяковської картинної галереї.

Великий вплив на пробудження у дівчини інтересу до творчості, зокрема, до живопису, мав Т. Шевченко, його «Кобзар». Про це ми дізнаємось з листів художниці:

«...Ніщо на мене не вдіяло такого враження, як «Кобзар». Як взяла я того «Кобзаря», як глянула на ті чарівні малюнки, як прочитала ті вірші дорогі й прозу (там же він і про художників пише), та так, як ото старі люди кажуть. Наче мені хто дання дав... От як засіло мені в голові те велике слово художник».

- Як ви зрозуміли, К. Білокур не здобула освіти, професійної теж. Що ж стало для майбутньої художниці академією мистецтв?

2 учень. Чарівна природа рідного села, розмай дерев, квітів, запашних трав стали для Катерини Білокур академією мистецтв

Дівчина самотужки осягає таємниці техніки живопису. Милуючись кожною квіточкою, листочком, травинкою, гілочкою, блакитним небом, вона у природи навчається приєднати кольори та їх відтінки. Перші твори художниці – самоучки намальовані вугіллям, рослинними фарбами. Ці роботи не збереглися. Олійними фарбами вона почала малювати портрети рідних та односельчан на фачері. Ці роботи не збереглися. Олійними фарбами вона почала малювати портрети рідних та односельчан на фанері. Про те, що ґрунтують полотно перед малюванням картини К. Білокур тоді не знала, бо не спілкувалась з професіоналами. Накладання багатьох шарів і було ґрунтом для картин.

А щоб до найтонших деталей передати форму і колір квітки, стебельця, листочка, художниця сама виготовляла тоненькі, як голочки, пензлики з кількох тхорячих волосинок, вишневих гілочок, з бляхи консервної банки.

- Саморобні пензлики. Рослинні фарби. Як ви їх собі уявляєте? З чого робила К. Білокур фарби?

- Так, з буряків, калини, бузини, цибулі, різних трав.

К. Білокур хотіла вчитись на художника, але без освіти її не приймали до спеціалізованого учбового закладу. Вона вирішує опанувати художню майстерність самостійно. Коли їй вже було 33 роки, Катерина Василівна рішуче заявляє батькам, що з цього часу буде вчитися малювати не лише у святкові дні, а щодня у вільну від роботи годину. Марно намагалися батьки відвернути доньку від «безглузлого», за їхнім висловом, заняття. Мистецтво стало її мрією, її життям.

- Хто розкаже про першу індивідуальну виставку робіт К.Білокур?

З учень. З великим успіхом пройшла 1941 р. в Полтаві перша індивідуальна виставка робіт К. Білокур. Потім війна. В чорних вогнях її на попіл перетворювалися шедеври Катерини Білокур, які могли б стати окрасою будь – якої художньої галереї.

У 1944 р., вся Україна, змордована фашистами, ще лежала в чорних руїнах, К. Білокур разом з усім народом вітаючи визволення, створює картину «Буйна», що звучить як хвала життю і красі, а незабаром і свій вершинний твір «Цар – колос».

Картини К. Білокур експонувались на виставках в багатьох містах, зокрема, в Москві, Парижі (де пропало три картини. К. Білокур не сприйняла це як трагедію: вкрали – значить сподобались).

К. Білокур померла у 1961р. від важкої хвороби. Похована в центрі села Богданівка. В її хаті відкрито музей. К. Білокур була удостоєна звання народного художника України.

- Вершинний, один з найкращих творів, - картина « Цар – колос». Це одна з трьох викрадених з Лувра у 1954 році картин.

А оскільки пізніше талановита художниця не бралася за пензлі, то повторити свою картину вже не могла.

Вчитель. Творчий доробок дивовижної художниці різноманітний: натюрморти, портрети, пейзажі. Та найбільше захоплення К. Білокур - квіти. Вони вабили її у квітнику, на городі, біля хати, у полі, на луках, за тинами вздовж вулиць Богданівки. Дивовижною силою своєї фантазії народна майстриння зуміла передати на полотні незвичайну красу, розмаїття квітів рідної землі. Закохана в дивосвіт квітів, жінка йде за 30 км пішки під Пирятин, аби там побачити, як цвіте конвалія. Подвигу гідна мистецька одержимість богданівської художниці, її здатність проникати у світ природи, слухати мову вітрів і дерев.

Закоханими очима справжнього митця вдивлялася вона в життя рідної природи, але не копіювати її натуралістичне, а творила з неї поезію, передаючи золото могутнього колосся, буяння півоній, жоржин, кручених паничів. Ця чарівниця створювала й бачила свій особливий світ, її квіти реальні, й водночас ніби вихоплені з якихось диво – фантазій. Тільки природне чуття великого художника могло підказати їй таку гармонійну гаму кольорів і довершеність композицій творів.

1. Бесіда з учнями.

- Які картини Катерини Білокур вам запам`яталися? (Відповідь дітей).
 - А якби довелось вам вибрати одну з цих картин, яку б ви вибрали? Чому саме її?

2. Усний опис картин учнями («Сніданок», « Кавун. Морква. Квіти», «Богданівське яблуко», « Цар – колос», « Буйна»).

- Ви усно описали декілька картин – натюрмортів. Що означає слово «натюрморт»?

- Ви помітили, що є невід'ємним компонентом натюрмортів К. Білокур? Так, розкішні вінки з квітів обрамляють яблука, виноград, кетяги калини, помідори, моркву, буряки, розписане добірне зерно жита, пшениці.
- Як ви гадаєте, чому у талановитої художниці значна частина творів – саме натюрморти?

(К. Білокур ніби співає величальну пісню плодам людської праці й квітами рідної землі, опоетизовує своїм щедрим талантом «красиве і корисне»).

- Якби квіти вміли говорити, вони, мабуть, віддячили б талановитій майстрині за щедрий талант, за ніжну любов до квітів і назвали б чарівницю – художницю найкращою квіткою на землі.

Розмова художниці з квітами поета Олекси Ющенко, її підказали йому листи Білокур.

(Учениця читає вірш О.Ющенко).

Вчитель. У доробку художниці є чимало пейзажів. Мені надзвичайно подобається картина – пейзаж «Напровесні».

Цей пейзаж ранньої весни зображує пробудження природи від довгого зимового сну. Від лагідного подиху весняного вітерця затріпотіли гілочки молодих верб, що виростили з пня; непереможний закон природи; старе відживає, даючи життя новому, молодому...

Ця картина милує око ніжністю кольорів. Людина оповита ніжним серпанком вранішнього туману. Відчуваєш його вологу і прохолоду. Білокора берізка, гнучке гілля верби, торішня пожухла трава, де – не – де пробивається ніжна зелень. Повінь. Вода на лузі підступає аж до дерев. І на усім – високе блакитне небо, чисте і безхмарне. Від пейзажу віє особливим весняним теплом. спокоєм.

У Катерини Білокур ціла низка пейзажних картин – «За селом», «Гай», «Осінь у Богданівці», «Вересень у Богданівці». Вони розкривають ще одну грань художнього обдарування К.Білокур – уміння тонко відчувати і відтворювати природу рідного краю.

Розповідаючи про чарівний світ К. Білокур слід згадати і портрети народної майстрині. Залюбки вона малювала своїх односельчан, є й три автопортрети (1950, 1955, 1957). Надзвичайно скромна у житті, такою вона зображає себе і на автопортретах. Сіро – білі тони, простий селянський одяг, задумливий, спокійний погляд розумних очей.

Так, рідкісним був талант цієї жінки. Вона надзвичайно тонко відчувала красу життя, всього того, що оточує людину.

Її життя – то як роман, сповнений драматизму, де було і нерозділене кохання, і чиясь нерозуміння, де були і конфлікти з близькими людьми і причиною всьому була одержимість, нездолана відданість мистецькому покликанню.

Народжена холодного зимового дня. К. Білокур принесла в цей світ стільки тепла, що гріє воно нас і досі.

Про чарівний світ К. Білокур, самобутньої народної художниці ви маєте написати роботу на наступний урок. Може, це буде огляд творчості богданівської чарівниці чи розповідь про окремі її дива полотна, а можливо, й про те, які почуття пробуджує у вас творчість самобутньої художниці. Хотілося б почути ваші роздуми: чи досить лише таланту, щоб досягти високих успіхів в певні галузі.

Мені хотілося б, щоб ви поставилися серйозно до роботи, щоб постать К. Білокур вас справді зацікавила, торкнулася вашої душі своїм теплом, бо це наша національна спадщина, і це «золотий фонд української культури, як зазначав О.Гончар.

3. Робота над мовним матеріалом.

а) Добір синонімів.

К. Білокур, художниця, народна майстриня, митець, Катерина Василівна, вона, самобутня художниця, богданівська чарівниця.

Картини, твори, диво – полотна, шедеври, пейзажі, натюрморти, портрети, художні полотна.

Фон, тло.

Приваблювати, чарувати, милувати око, зачаровувати, захоплюють, вражають, чарують нас.

Переважати (кольори), домінувати.

б) Диктант – переклад.

Георгин – жоржина.

Пион – півонія.

Роза – троянда.

Сирень – бузок.

Мальва – мальва, рожа.

Кисть, гроздь – гроно, кетяг калини, винограду. Самые красивые – найкрасивіші.

Самые вкусные – найсмачніші.

в) Тлумачний словник.

Гармонія (грецьк.) – співзвуччя, злагодженість. Шедевр (фр.) – визначний твір мистецтва. Феномен (грецьк.) – надзвичайне, рідкісне явище. Словниковий диктант.

Пелюстка, півники. Кульбабки, найкрасивіші, найсмачніші, соняшники. Ромашки, берізки, кручені паничі.

4. Домашнє завдання.

Виконати письмову роботу на тему «Чарівний світ Катерини Білокур».

Тема уроку. РЗМ. Джерела писемності. Лист. Адреса.

Мета уроку. Познайти дітей з джерелами писемності; ознайомити учнів із правилами написання листів. Підписування конвертів; формувати вміння та навички правильно визначати зміст та композицію листа, вибирати потрібні слова та словосполучення, правильно писати адресу на конверті; розвивати навички свідомої дисципліни; виховувати мовленнєву культуру учня.

Обладнання: конверт.

Хід уроку

I. Організаційний момент

II. Перевірка домашнього завдання (фронтально)

III. Актуалізація опорних знань.

Мозковий штурм. За дві хвилини записати все те, що має відношення до писемності. Наприклад: мова, папір, літера, письмо, документ, лист, папірус, мовознавство, малюнкове письмо, алфавіт, графіка...

IV. Повідомлення теми й мети уроку.

V. Робота за темою.

1) Розповідь вчителя (про телеграми і листи без літер).

У наш час легко і просто передавати думки, мову на відстань. Особливо письмо. Саме воно дає можливість додавати просторову і часову відстань. Ми можемо докладно описати події, своє життя, передати міркування на сотні і тисячі кілометрів, вивчати документи; ознайомлюватись із поглядами людей, які жили сотні і тисячі років тому. А чи завжди було письмо? Коли і як воно виникло?

Потреба передавати думки на відстань існувала споконвіків. Для задоволення її використовувались сигнали, до яких людина нерідко вдавалась навіть у часи існування й поширення письма. Перегорнимо хоча б сторінки нашої історії.

У часи, коли українська людяність зазнавала спустошливих нападів татарських людоловів, для попередження про набіг використовувалась мова сигнальних вогнів. Козацька варта, що день і ніч чатувала на високих могилах у степу, побачивши татар чи почувши тупіт орди, запалювала спеціально підготовлені бочки із смолою.

Мовою знаків у індіанців служив дим, у поселеннях Африки – свист, за допомогою якого «перемовлялися», ділилися новинами сусіди, розділені горами і проваллями.

Для передачі думок на відстань використовувались предмети. Індіанці, оголошуючи війну, надсилали супротивникові томагавк. Сигналом миру служила люлька: її на примирення по черзі палили представники ворогуючих племен.

Для передачі повідомлень використовувалось своєрідне намисто (**вмпум**) – нанизані на стрічку морські черепашки. Поширеним було вузликове письмо – **кіпу** - зміст послань у ньому передавався через кількість прив'язаних до мотузки чи палиці шнурів і вузлів на них, форму, розташування, їх колір.

«Мова» сигналів і предметів не давала змоги передавати думки, повноцінно спілкуватися. Для цього була потрібна писемність. І першим кроком до неї стало малюнкове письмо – **пиктографія**. Людина навчилася малювати дуже давно. Поселившись у печері, люди висікали або видряпували фігури тварин, людей та різних предметів. Згодом у пиктографічному письмі дедалі частіше використовувались умовні зображення. Малюнками передаються навіть абстрактні поняття: рогата змія означає «життя», людина або тварина вниз головою – «смерть», з'єднанні руки – «дружба», дві змії – «небезпека» і т.ін. Малюнкове письмо віджило, але залишки його можемо побачити й сьогодні. Це всім відомі знаки дорожнього руху.

Пиктографія удосконалювалась, у ній широко використовувались умовні знаки. На зміну малюнковому письму ішло і згодом прийшло **ієрогліфічне письмо**. У ньому кожний знак – ієрогліф слово або його частину. У наш час ними пишуть у Японії й Китаї. Народи цих країн люблять своє письмо-малюнки і не збираються з ними розлучатися. У нас також використовуються ієрогліфи. Ними можна вважати так звані арабські цифри. Адже значок, скажімо, **5** читається словом п'ять, а **4** – чотири. У цьому відношенні римські цифри **I, II, III** і т.д. ближчі до пиктографії.

Ієрогліфічне замінило **буквене письмо**. Винайдення літер – невеличких простих фігур, що відтворюють звуковий склад слів, велике досягнення людства. Вважають, що букви першими створили фінікійці, удосконалили греки. Творцями слов'янської азбуки – **кирилиці** стали Кирило і Мефодій. Сучасний український алфавіт склався на її базі. З неї вилучили зайві для української мови літери і додали необхідні – **г, ї, й**. Такою існує наша азбука з кінця XIX ст.

2) Запитання до учнів.

- Що таке лист?
- З якою метою пишуть листи?
- Чи можна назвати їх творчістю кожної людини?

3) Читання листа (стор. 54 підручника).

- Кому він адресований?
- Про що в ньому розповідається?
- На які частини його можна поділити?

4) Розповідь вчителя.

Лист – це особливий вид творчості. Потреба в листуванні виникла в зв'язку з необхідністю спілкування на відстані. Уміння написати листа означає вміння вивчати його зміст і композицію, вибрати потрібні слова і словосполучення, правильно написати адресу на конверті.

Здебільшого листи складаються з таких частин:

ПОЧАТОК: звернення до того, кому адресовано лист.

ОСНОВНА ЧАСТИНА: зміст листа.

КІНЦІВКА: форми ввічливості: з повагою, на все добре, до скорої зустрічі; повторні поздоровлення; підпис, число.

5) Фізхвилинка.

б) Робота з конвертом.

Звернення уваги на малюнок конверту. Запам'ятовування правильності написання адреси.

7) Творча робота.

Написати листа друзів чи родичам. Можна користуватися опорними словами та словосполученнями:

Добрий день, хочу дізнатися. Ваше, здоров'я, цікаво проводжу, допомагати мамі, успіхи, спортивна секція, гурток.

VI. Закріплення вивченого матеріалу.

Бесіда.

- Які види поштових відправлень ви знаєте?
- Що означає цифровий індекс в адресі?
- Які слова в запису адреси прийнято скорочувати?
- Де і в якій формі пишуться на конверті прізвище, ім'я та по батькові адресата?
- Де і як пишеться на конверті зворотна адреса?

VII. Домашнє завдання.

Написати листа друзям або вчителю про свій відпочинок та навчання у школі.

Тема уроку. РЗМ. Письмовий твір-роздум на основі власного досвіду на тему «Україна моя, Україна, я для тебе на світі живу» (11 клас)

Мета уроку. Формувати уміння й навички створення творів-роздумів на основі власного досвіду; розвивати усне мовлення; виховувати почуття гордості за приналежність до українського народу, любов і повагу до рідної мови.

Тип уроку. РЗМ

Вид уроку. Урок формування умінь і навичок.

Обладнання: підручник; таблиця «Типи мовлення»; портрети українських письменників; ілюстрації української символіки; фотографії міст України; магнітофон, фонограми українських пісень. Посібники:

1. Витоки творчості. Посібник.-Д.: Стакер, 1998.
2. П.І. Лаврів. Моя земля – земля моїх батьків. РВП «Лебідь», 1995.
3. Р.А. Говорун, В.Є. П'ятеренко. Одна Батьківщина, і двох не буває.- Артемівськ, 1997.

Хід уроку

I. Організаційний момент.

II. Оголошення теми уроку.

- Діти, сьогодні на уроці розвитку мовлення ми будемо навчатися писати твори-роздуми на основі власного досвіду на тему «Україна моя, Україна, я для тебе на світі живу».

III. Робота за темою.

1) Актуалізація опорних знань учнів.

а) Загадки про історію Київської Русі.

- Україна – чудовий край. Хто хоч раз побував в Україні, не годе розлучатися з нею, бо вона притягає людину, магніт залізо. «Українське небо сміється і манить до себе, звірини в лісах і полях так багато, що зубрів, диких коней і оленів забивають тільки для шкур. Птахів стільки, що навесні хлопці наповнюють цілі човни яйцями диких качок, гусей, журавлів і лебедів». Так писали про Україну, давні чужинці.

Україно... Матінко рідна... Народилася ти на святій землі, про яку ще колись апостол Андрій первозданний, сказав: «На цих горах засяє благодать Божа». Його пророчі слова збулися. Держава, яка виникла на цих святих горах, Київська Русь, була однією з наймогутніших в світі. А хто пам'ятає легенду про виникнення міста Києва?

(Діти розповідають легенду)

б) Милування українською піснею.

- Україна... Ми народилися в Україні, і нам безмежно дорога ця земля. Всю її не охопити думкою і уявою, а тим більше не розкажеш словом, вона вміщається лише в серці. А які пісні співають українці! Хто не був зачарований українською піснею, хто не згадає її, як своє чисте, прозоре дитинство, свою горду юність, своє бажання бути красивим, ніжним, сильним? Послухайте одну з них.

(Звучить фонограма української пісні)

в) Про українську мову.

- Яка гарна та красива українська пісня. Яка мелодійна українська мова. За своєю мелодійністю українська мова займає 2 місце в світі після італійської.

Мова наша українська – це золотий запас голосу душі народної, з виростаємо, яким живемо і завдяки якому маємо велике право і гордість іменуватися народом українським. А скільки чудових творів написано українськими письменниками Тарасом Шевченком, Лесею Українкою, Іваном Франком та багатьма іншими. Давайте згадаємо їх.

(Діти розповідають напам'ять улюблені поезії)

г) Видатні люди України.

- А скільки видатних людей народилось на Україні! У Маріуполі народився всесвітньо відомий живописець Архип Куїнджі. У Дебальцевому – поет,

письменник Володимир Сосюра. У селі біля Красноармейську – композитор Сергій Прокоф'єв. У Добропіллі - письменник Микола Чернявський.

- А кого з видатних українців ви пам'ятаєте?

(Діти розповідають).

д) Будівельники майбутньої України.

- Так, багато видатних людей народила матінка-Україна. Людей, які будувала, покращували рідну землю. Тепер і ви, коли подорослішаєте станете поряд з ними, щоб працювати для своєї Батьківщини.

- Хтось з вас стане лідером і буде лікувати людей. Хтось стане будівельником, щоб будувати величезні палаці. Хтось буде науковцем або винахідником, та робитиме дослідження та відкриття або відкривати нові землі. І все це ви робитиме для рідної землі, Батьківщини. А що ж треба, щоб все це сталося?

(Формуємо з учнями Правила українського виховання.) Наприклад:

1. *Бути свідомим громадянином України, гордим, що ти українець.*
2. *Поважай і люби свій народ, свою землю, історію та культуру.*
3. *Дорожи честю української символіки.*
4. *Шануй пам'ятай предків і тих, хто вправ у боротьбі за волю України.*
5. *Люби своїх братів, сестер, поважай старших.*
6. *Виховуйте себе ввічливим, культурним, грамотним і сильним.*
7. *Підтримуй українські звичаї і традиції своєю участю у них.*
8. *Гідно поведь себе у громадських містах, на вулицях. Не забувай, що ти представник української нації.*

9. *Поважай культуру, звичаї і мову інших народів.*

10. *Будь впевнений: мати і Україна - то найсвятіші слова.)*

2) Повторення типів мовлення по таблиці (на дошці).

3) Робота над пам'яткою при написанні творів роздумів (плакат на дошці).

4) Творче завдання. Діти розповідають, що вони напишуть у своєму творі.

5) Написання твору.

IV. Підсумок уроку.

а) читання 1-2 творів

б) бесіда.

- Діти, що ми з вами робили сьогодні на уроці, що сподобалось та запам'яталося?

V. Домашнє завдання

Дописати твір.

2.3. Нестандартні уроки

Тема уроку. У країні Граматика. Гра – подорож (5 клас)

Мета уроку. Узагальнити, систематизувати знання, вміння та навички учнів з вивчених розділів мовознавства, вчити застосовувати набуті знання на практиці. Розвивати логічне мислення, творчу уяву, пам'ять, увагу. Виховувати організованість, дисциплінованість, прищеплювати любов до українського слова, викликати бажання вивчити українську мову.

Обладнання: картки із завданнями, карта країни Граматики, лист – запрошення до п'ятикласників, елементи костюмів казкових героїв, магнітофонні записи , повітряні кульки, кубик дерев'яний.

Хід заходу

Святково прибраний клас. На дошці висить карта країни Граматика. Команди займають свої місця. Глядачі та вболівальники сидять у залі. Лунає музика. На сцену виходять ведучі – старшокласники.

1 – ведучий. Добрий день, шановні друзі. Сьогодні у нас з вами незвичайна зустріч – змагання двох команд п'ятикласників.

2 – й ведучий. Давайте привітаємо наших чудових гравців, бо їм сьогодні доведеться продемонструвати знання з граматики. Отже, зустрічаємо команди 5 – А та 5 – Б класів.

(Вбігає листоноша).

Листоноша. Чекайте, чекайте, вам надіслали лист з країни Граматики.

1 – й ведучий (вголос читає листа). «Шановні п'ятикласники! Ми, королева і король країни Граматика, запрошуємо вас на свято української мови. На цьому святі буде обрано почесних громадян нашої країни. Ми хочемо, щоб ви взяли участь у змаганнях і вели боротьбу за нагороду. Але пам'ятайте, що шлях до нас складний. Вам треба буде подолати чимало перешкод, щоб дістатися до нас.

Ми бажаємо вам щастя, успіхів у змаганні й залишаємо вам карту шляху. З великою пошаною до вас її величність королева Граматика і король Граматикус XIV».

2 – й ведучий. Дивіться, як добре, адже ми хотіли побувати у цій чудовій країні.

Подорожувати нам допоможе карта, яку надіслали король Граматикус XIV та королева Граматика.

1 – й ведучий. Послухайте уважно правила гри. Кожна команда отримує право ходу за допомогою кубика. Кількість кроків на карті залежить від числа на кубіку.

2 – й ведучий. Карта поділена на сектора. Червоним кольором позначені питання з фонетики, синів – з синтаксису, зеленим – з лексики, жовтим – питання для болільників, а чорним позначені питання лісової Чаклунки. Якщо вам випаде

чорний сектор, страшний вихор віднесе вас до її темної печери I, нарешті, останній сектор фіолетового кольору. Тут будуть змагатися капітани.

За неправильну відповідь команда відступає на один крок назад.

1 – й ведучий. Кожна правильна відповідь – 2 бали, неповна відповідь – 1 бал, неправильна – 0 балів. Бажаємо успіхів!

Починається гра. Команди по черзі виконують хід, отримують відповідне питання при попаданні у той чи інший сектор. Гра продовжується до тих пір, поки не виявиться переможець, який першим дійшов до країни Граматики і виконав всі завдання правильно.

В кінці гри переможців вітають король і королева.

Королева Граматика. Дорогі друзі, ми раді зустрітися з вами. Ви довели право називатися мешканцями нашої країни.

Король Граматикус. Я, Граматикус XIV, вітаю переможців цієї гри. І хоча це просто гра, але я прошу вас зберегти знання, здобуті на уроках української мови назавжди.

Лунає музика. Переможці нагороджуються призами.

Додаток 1

Завдання до секторів:

Сектор «Фонетика» (червоний)

1. Шаради. Назвати слова за характеристикою звуків і особливостями їх вимоги.

а) Дієслово з 4 звуків:

- 1) дзвінкий приголосний, парний глухому {ш};
- 2) наголошений голосний, яким в українській мові не починаються слова;
- 3) глухий, твердий приголосний, парний дзвінкому {д};
- 4) той же голосний, але в ненаголошеному складі (жити).

б) Іменник середнього роду з 4 звуків;

- 1) глухий парний дзвінкому {з};
- 2) голосний, який у ненаголошеному складі наближається до {й};
- 3) дзвінкий приголосний, парний м'якому {л};
- 4) голосний, який у вимові може наближатися до {у} (село).

2. Розставити слова в алфавітному порядку.

а) Агент, ворона, спокій, квітка, ясен, нахил, злодій, дзеркало, фронт, хазяїн, блискавка, обід, зілля, клин, сопілка, місто, гава.

б) Медяник, соловей, вітер, атлет, зіронька, успіх, склянка, паспорт, дудка, цукор, підліток, дерево, гайка, один, тарілка, барвінок, ганок, завірюха.

3. Відгадайте загадки. Виконайте фонетичний розбір відгаданих слів.

а) В день по небу гуляє, а ввечері на землю сідає. (Сонце)

- б) Звечора вмирає, а вранці оживає. (День)
 в) Хто золотом дерева вкриває, а потім його зриває? (Осінь)
 г) Довго нема мене – усе в`яне, а як прийду – все оживає. (Дощ)

Сектор «Синтаксис» (синій)

У гостях у герцогині Пунктуації

- Розставити розділові знаки у реченні, пояснити їх.
    - Вкрав змій у селі хлопчика Іванка. Привів його до свого двору відімкнув стайню а там лежить кінь. Дивиться кінь на хлопця сумними очима а з очей сльози котяться. (Українська народна казка)
    - Ще й сонце не зійшло а Дмитрик уже прокинувся. Він вирішив піти на лугове озерце порибалити. Узяв вудочку казанок мисливського ножа шматок хліба і подався на луки.
  - Скласти схему поданого речення (час регламентований).
    - Запорожці любили і шанували свою зброю, пишалися нею, і утримували у великій чистоті.
    - Над лісом спадають вечірні сутінки, і у високому небі сяють ясні зорі.
2. Скласти речення за схемами герцога Синтаксиса.
- -

Сектор «Лексика» (зелений)

1. Гра «Хто уважніший»

Підкреслити рядки, в яких усі словосполучення мають переносне значення.

- Ліс дримає, дитина дримає, зима ридає.
    - Залізна воля, свіжа думка, золоте серце.
    - Вершина слави, вершина гори, вершина успіху.
  - гострий розум, гострий спис, гостра шабля.
    - крилатий птах, крилатий вислів, крилата людина.
    - Дощ плаче, море сміється, літо пролетіло.
2. Гра «знайди пару».

До слів першої колонки дібрати антоніми з другої.

- оптиміст, нелад, любити, знайко, сумно, солодкий, рай, кривда, чорний, приїжджати, ненавидіти, песиміст, від`їжджати, весело, незнайко, пекло, порядок, гіркий, правда, білий.
- праця, зима, ясний, здоровий, корисний, плюс, ласкавий, будувати, учений, ввімкнути, хворий, темний, лінь, літо, суворий, руйнувати, мінус, швидкий, вимкнути, неук.

3. Гра «Темне лошатко».

Відгадайте, про кого або про що йдеться.

а) Свіжий, смачний, священник, пшеничний, твердий, запашний, рум'яний, хрумкий,

тяжкий, білий, чорний. (Хліб)

б) Кирпатий, орлиний, плескатий, гудзиком, м'ясистий, картоплиною, рівний, римський.

(Ніс)

в) Золотава, холодна, мінлива, врожайна, зажурена, поетична, прекрасна, дощова, багата,

сумна, жовтогаряча. (Осінь)

г) Легковажна, пуста, серйозна, розумна, працьовита, освічена, порядна, хороша, несправедлива, щаслива, гуманна, сумна, хвора. (Людина)

Сектор «Питання для болільників» (жовтий)

1. Подумайте, яке слово «зайве» у даному рядку?

Вода, водяний, водій, водичка.

2. Загадка.

Хоч не риба, але є в Дніпрі, Десні, Дінці, Дністрі? (Буква «де»)

3. Хто більше знає Імен, які починаються на звук {і}. (Інна, Ілля, Іларіон, Іван, Інга, Ігор,

Ірина, Іванна)

4. Чим закінчується день, а починається ніч? (Звуком {н})

Сектор «Печера Чаклунки» (чорний)

Чаклунка. А-а-а! Діточки прийшли. Зараз я вас засмажу на обід, якщо не відповісте на мої запитання. Я знаю, що ви не любите правила вчити! Чи не так? Де моя чарівна книга!

(Дістає книгу, вибирає питання). Питання чарівної книги.

- Що вивчає фонетика?

- Який розділ називається синтаксисом?

- Як можна перевірити написання слів з ненаголошеними {е}, {й}?

- Які слова називаються синонімами, антонімами, омонімами?

- Що таке граматична основа слова?

- Що таке лексичне значення слова?

Сектор «Капітанський» (фіолетовий)

Гра «Ланцюжок»

Ведучий називає слово. Капітани повинні записати якнайбільше слів так, щоб кожне

наступне слово починалось двома звуками попереднього. (Вітчизна, надія, ялина, намет, етажерка, карабін, інженер тощо).

Тема уроку. «Щасливий випадок» (урок – гра, іменник 6 клас)

Мета уроку. Узагальнити та систематизувати знання учнів про іменник; розвивати увагу, логічне мислення, пам'ять; виховувати дружні стосунки між учнями, розкрити перевагу добра над злом, виховувати бажання жити в мирі й злагоді з рідними, близькими.

Обладнання: картки, музичний трек, картина.

Девіз уроку. Мудрій людині потрібен товариш, мужній людині потрібна підтримка.

Хід уроку

I. Мотивація навчальної діяльності

1. Організаційний момент.
2. Оголошення теми та мети уроку, девізу уроку.

II. Вступне слово вчителя (У класі два столи, за якими сидять 2 команди).

1. Гейм

« Один за всіх, всі за одного»

(Учні складають (з конвертів) прислів'я, виписують іменники, визначають рід, число, відмінок. Розбирають по одному іменнику як частину мови)

I.

1. Найбільша з наук – дружба.
2. Дружба дорожча за золото.
3. Друзі – дзеркало один для одного.

II.

1. За друзів віддай життя.
2. Сонце зігріває повітря, друг – душу.
3. Коли громада дружна, робота легка.

Музична пауза «Справжні друзі»

2. Гейм

«Вирішуй сам» (капітани)

Із слова «товариство» написати найбільше іменників у називному відмінку.

Музична пауза.

(Хвилинка відпочинку)

3. Гейм

« Пісенний»

Найбільше назвати пісень, в яких є власні назви.

Музична пауза

(Хвилинка відпочинку)

4. Гейм

« Ти – мені, я – тобі»

(Учасники задають питання один одному)

Музична пауза

5. Гейм

« Далі, далі, далі...»

І к.

1. Що вивчає морфологія?
2. Назвіть самостійні частини мови.
3. Що означає іменник?
4. Яким членом речення може бути іменник?
5. Скільки є відмінків?
6. Який відмінок називається прямий?
7. Які відмінки поділяються на групи?
8. До другої відміни належать іменники...
9. До якої групи належить іменник школяр?
10. Поставте іменник ліс у родовому відмінку?
11. Що відбувається в іменниках тінню, сіллю, міццю?
12. Визначте спосіб творення у слові рибонька?
13. Як пишеться слово нещастя?
14. Галина, а батько (Степан) поставте у родовому відмінку однини.
15. Які ви знаєте типи мовлення?
16. До якої відміни належить іменник товариш?
17. Поставте слово стріха у місцевому відмінку однини.
18. Слово товариш у кличній формі.
19. Яка відміна слова тиша.

ІІ к.

1. Що вивчає орфографія?
2. Назвіть службові частини мови.
3. На які питання відповідає іменник?
4. За чим змінюються іменники?
5. Скільки є відмін?
6. Які відмінки називаються непрямими?
7. До четвертої відміни належать іменники...
8. До якої групи належить іменник комар?
9. Які відмінки не поділяються на групи?
10. Поставте іменник біль у родовому відмінку однини.
11. Поставте мати у орудному відмінку однини.

- 12.Визначити спосіб творення у слові узлісся.
- 13.Як пишеться слово ненависть?
- 14.Михайло, а батько (Георгій).
- 15.Які ви знаєте стилі мовлення?
- 16.До якої відміни належить іменник курчати
- 17.Поставте слово річка у місцевому відмінку однини.
- 18.Слово батько у кличній формі.
- 19.До третьої відміни належать іменники...
- 20.Яка відміна іменника осінь.

Музична пауза.

III. Заключне слово вчителя.

IV. Підсумок уроку.

V. Оцінювання.

Тема. У Царстві частин мови (Свято-казка)

Мета. Закріпити знання дітей з рідної мови, розвивати вміння миттєво розпізнавати головні та другорядні члени речення, виховувати любов до рідної мови і бажання краще її вивчати.

Обладнання: картки із завданням для закріплення матеріалу, переносна дошка для прикладів; у кожного з учасників заходу на голові паперовий обруч, де написано «Дієслово», «Займенник» і т. д.

Оформлення. Клас (чи зал) прикрашений українськими рушниками, висять плакати з висловами видатних письменників про рідну мову. В центрі, де буде проходити дійство, з кольорового паперу прикріплені квіти у формі віночка, а від нього відходять паперові стрічки з написами «Прийменник», «Числівник» і т.д. На сцені стоять всі учасники свята, одягнені в українські костюми.

Хід уроку

Ведуча.

- Діти, сьогодні у нас свято, свято рідної мови. І розпочинається воно з дивної казки. Ось послухайте!
- Одного разу частини мови – діти однієї матері – зав`язали суперечку. Вони ніяк не могли з`ясувати, хто з них найважливіший.

Іменник.

Скажіть, хто приносить найбільше користі нашій матері Мові? Безумовно, що я! Без мене ніхто не мав би імені. Я даю назви всім істотам, предметам, подіям, яких одягають у свої 7 відмінків, 2 числа, 3 роди, 4 відміни. І в реченні можу виступати будь – яким членом...

Ведуча.

- Тут його перебив Прикметник.

Прикметник.

Ой, Іменнику! Я маю таке саме право. І, здається, без моєї прикмети ти не був би такий гарний і зрозумілий. Я прикрашаю всіх осіб і всі предмети. Візьмемо, наприклад, речення: «Прийшла весна» (пише на дошці). Воно бідне і просте. А запроси мене до цього речення і побачиш, яке воно гарне! (Пише знову). «Прийшла весна прекрасна, багатобарвна, тепла, ясна». Запам'ятай, що я вказую і на приналежність предмета, певної особи. У реченні виступаю означенням і присудком.

Ведуча.

- У розмову вступив Числівник.

Числівник.

Сидіть тихо! Без мене не дізнаєтесь, в якому році ви народилися, скільки років живете на світі. Ану, спробуйте без мене купити в крамниці бубликів, цукерок чи ще щось. Серед вас я не пасу задніх, бо також маю відмінки, числа, а часом і З роди. У сполученні з іменниками буваю в реченні головним або другорядним членом.

Ведуча.

- Слухав це займенник і йому урвався терпець.

Займенник.

Не тільки ви, а й я маю відмінки, роди і числа. Але скажіть мені, хто вас замінює, коли вас іноді немає в реченні? От тоді я заступаю і тебе, Іменнику, і тебе, Прикметнику, і тебе. Числівнику, вказую на особи і предмети, на їх кількість та ознаки. За моєю допомогою присвоюють собі значення особи багато істот і неістот. А як про вас запитати в реченні без мене? Хіба я так само в реченні не граю роль підмета, присудка, означення і додатка?

Ведуча.

- Не витримало й Дієслово!

Дієслово.

То все байки! Ви разом – ледарі! Без мене ви тільки байдики б'єте, лежите на місці, як гнілі колоди. Я є тим механізмом, що вас усіх запускає в дію. От, наприклад, Іменник – чи знає без мене, що він робить? Ні! А мої З часи в однині й множині, думаєте, не мають великої вартості? Хто знає, чи була б нині написана історія, коли б не мій минулий час. Окрім цього, своїм майбутнім часом потішають старих і малих, малюю перспективу завтрашнього дня. У реченні також виступаю головним і другорядним членом.

Ведуча.

- Прислівник, що весь час крутився біля Дієслова, і сам взяв слово.

Прислівник.

Дерете носа не знати чому. Хіба тому, що кожна людина може змінювати вас, як їй заманеться. А я не з таких! Себе викривляти у різних відмінках, числах і родах не дам! От ще тримаюсь Дієслова, і з Прикметником я трохи родичаюсь (Підходить і обнімає їх). У реченні я можу бути тільки обставиною.

Прийменник.

Отак, брате! (Вигукує). Я теж належу до тих, які нізащо не дають себе змінювати. Яким народився, таким буду завжди. То лише слабодухі, такі як Іменник, Прикметник, Числівник, Займенник і Дієслово змінюють своє обличчя. Правда, я роблю їм послугу. Пояснюючи їх або зв'язуючи, я уточнюю думку в реченні. Подумайте самі, чи хто – небудь зрозуміє без мене таке речення (пише). «Учень йде ... школи». Що тут пропущено, хто скаже? (Діти говорять і він вписує пропущений прийменник « до» або « із». Отож, покликали мене в речення і стало зрозуміло, що йде він до школи, або із школи...

Сполучник.

І нащо піднімати стільки галасу? Я не дам себе змінити так само, як Прислівник і Прийменник. Зарубайте собі на носі, що я вас усіх з'єдную і без мене ні одне з вас ходило б, як загублене телятко.

Ведуча.

- Довго слухали цю суперечку Частка і не витримала.

Частка.

А чи обійдетесь ви без мене, коли в реченні треба щось заперечити або обмежити? Я допомагаю Дієслову утворити форми умовного і наказового способу, висловити запитання, оклик, сумнів чи інші почуття...

Вигук.

Гей, гей, які часи настали! Діти однієї матері не можуть погодитися. Ох, коли б я вмів говорити зрозуміліше, я б навчив вас розуму та довів до згоди. А то я тільки від радості, горя, страху та здивування можу піднести голос.

Ведуча.

- Почувши суперечку між дітьми, до хати увійшла усміхнена і по – святому одягнена їх рідна мати – Мова.

Мати Мова.

Не сваріться, мої любі діти. Кожен з вас для мене потрібний і важливий. Коли б не ви, мої соколята, не була б я така гарна і мила людям у піснях, у розповідях, у розмові й на письмі.

Хай від нині панують між вами дружба і згода.

(Звучить пісня « Звучить, рідна мова». Слова Андрія Демиденка, музика О. Семенова)

Мово рідна, світи в ріднім домі.

Крізь зболений час і духовні руїни.

Вертайсь, рідна мово,
 У серце народу, у душу України
 Мово рідна, квітуй і шануйся,
 Любов`ю воздай всім народам і мовам.

З тобою я плачу,
 З тобою сміюся,
 О рідне слово!

Мово рідна, живи в ріднім домі.
 Крізь зболений час і духовні руїни
 Вертайсь, рідна мово,
 У серце народу,
 У душу України.

Приспів:

Якого ж ми будемо племені – роду,
 Якщо буде в устах наша мова згасать?
 Чи будемо з вами тоді ми народом,
 Як стихне вона в голосах?
 Звучи, рідна мово, на землі рідній лийся по вінця,

Мово моя українська,
 Мово моя материнська!

(Після того, як мати Мова виконала пісню, всі діти стають навколо матері й разом говорять).

Разом (беруться за руки).

У дружбі й злагоді будемо здорові й щастя дамо нашій матері – Мові!

Мова.

От і добре, що ви все зрозуміли. А тепер я б хотіла перевірити знання у наших учнів, а вчителі-філологи вивчають, хто з вас і як справився із завданням.

(Роздає картки, де написані різні речення, а учні повинні знайти дієслово, прислівник і т. д; а потім і самі мають придумати речення із аналогічним завданням. Викликає учнів за бажанням).

Ведуча.

Поки ваші товариші будуть готувати завдання, я б хотіла запросити до зали інших учасників свята.

1-й учасник.

Щасливі ми, що народилися і живемо на такій чудовій, багатій і мальовничій землі – на нашій славній Україні!

2-й учасник.

Тут жили наші прадіди, тут живуть наші батьки, тут коріння роду українського, що сягає сивої давнини.

3-й учасник.

Де б ми не були, скрізь відчуваємо поклик рідної землі.

4-й учасник.

В рідній мові своїй

Мусив вивчити кожне слівце.

Доглядати його,

Як старий садівник деревце.

5-й учасник.

Щоб ніякий хробак

Не точив його ніжні листки,

Щоб у чисті слова

Не в'їдалися зло остюки.

6-й учасник.

Мово рідна, слово рідне,

Хто вас забуває,

Той у грудях не серденько

А лиш камінь має.

7-й учасник.

Як ту мову нам забути,

Котрою учила

Нас всіх ненька говорити,

Ненька наша мила!

Мова.

- Я бачу, бачу, як ви щиро любите рідну мову. А хто ще у вашій школі любить мене так, як ви? (Учні зачитують імена своїх товаришів по школі, що навчаються на «відмінно», і хто має зразкові оцінки з рідної мови)

- Це дуже добре, що вас так багато. А ось у мене є інший список. Це учні, які мають «2» з рідної мови. Як ви гадаєте, чому у них стільки двійок?

4-й учасник. Одну хвилинку, зараз спробуємо усе вам пояснити. Внесіть діючу модель двієчника (Два учасники заносять на ношах модель 2).

Модель 2.

Обережно!

5-й учасник (бере указку і досконально все пояснює). Модель виконана в натуральну величину. Зовні вона нічим не відрізняється від хорошого учня, але внутрішньо... А втім, все по порядку (Показує на голову). Що це по-вашому?

Всі.

Голова!

5-й учасник.

Правильно. А що ви знаєте про голову?

6-й учасник.

Одна голова – добре, а дві краще!

5-й учасник.

Правильно! Але це тільки теоретично. А насправді й від однієї такої голови у вас у всіх голова піде обертом.

Модель 2.

Тому що ми зі своєї хворої голови на вашу здорову все звалимо.

5-й учасник.

Дивимося далі. Два вуха. Для чого, питається, два?

Модель 2.

Щоб в одне вухо влетіло, а в друге вилітало.

5-й учасник.

Пара штук!

5-й учасник.

Дивляться на всі чотири сторони, але тільки не в книжку.

Модель 2.

А що туди дивитися? До сусіда в зошит треба дивитися... Зиркнув, як – небудь списав – і порядок!...

5-й учасник.

Рот, за допомогою якого він часто говорить....

Модель 2.

А я не вивчив.... А я зошит забув.... За що двійка?

5-й учасник.

Руки. Вони завжди зайняті стороннього справою... Ноги...

Модель 2.

А що це ви мимохідь про руки мої розповіли? Про руки відмінника або хорошиста напевне говорили б години дві. А про мої – мовчок. Та від моїх рук, може, весь клас...

7-й учасник.

Вся школа... Все село... наплачеться.

Модель 2.

Вибиті шибки, зірвані уроки, смикання за коси – хіба це не моїх рук діло?

Разом.

Твоїх, твоїх!

5-й учасник.

Запитання є?

Мова.

А скільки ось таких у вашій школі?

6-й учасник.

Та з десяток набереться.

Модель 2.

Застаріла інформація. Зараз я майже один. Багато учнів уже виправили свої двійки.

5-й учасник.

Ще будуть запитання?

Разом.

Ні! Все ясно!

Мова.

Тоді винесіть двієчника!

Модель 2.

Та з таким ставленням я і сам піду. Теж мені, моду взяли – критикувати!

(Виходить. Знову учасники агітбригади змінюють мізансцену, стають «журавлиним клином»)

7-й учасник.

Спрацювала двійка! Двійка, як міна...

Всі.

Міна уповільненої дії.

6-й учасник.

Сьогодні двійка лише в учительському журналі, або у твоєму щоденнику...

5-й учасник.

А завтра ти отримаєш двійку за кермом комбайну, або за станком!

7-й учасник.

Вважаю, що двійкам взагалі не місце в нашій школі. Які ж ми будемо в майбутньому працівники?...

6-й учасник.

Якщо зараз так ставимося до своїх учнівських обов'язків.

Мова.

Я впевнена, що ви всі зрозуміли: знання, які ви одержуєте в школі, знадобляться вам в майбутньому, і ви будете гарними дочками і синами нашої Вітчизни!

1-й учасник.

Буду я навчатись мови золотої

У трави – веснянки, у гори крутої,

В потічках веселого, що постане річкою,

В пагінцях зеленого, що зросте смечкою.

2-й учасник.

Буду я навчатись мови – блискавиці

В клетоті гарячим кованої криці,

В корневищі пружному ниви колоскової,

В леготі шовковому пісні колискової,

Щоб людському щастю дбанок свій придбати,
Всі разом (крок уперед).
 Щоб раділа в мене – Україна мати.

Тема. Кращої, ніж рідна, мови не буває (Літературно-музична композиція)
 Звучить пісня «Це моя Земля» (муз. Л. Остапенко, сл. О. Ткач)
 До залу входять учні – читці та ведучі.

1 – й учень.

О слово рідне! Пращура молитво,
 Громи Перука, Велеса поля,
 Софія Київська – творіння Ярослава –
 Слов`яномовна праведна земля.

2 – й учень.

В мені, в тобі Бояна віщим співом
 Воно живе, здолавши тьму віків,
 Воно Мстиславича Романа голос
 І ратний клич Данилових полків.

3 – й учень.

О слово рідне! України слава!
 Богдана мудрість і Тараса заповіт.
 І гул століть, і сьогодення гомін
 В тобі злились, як духу моноліт.

4 – й учень.

О слово рідне! Мудре і прадавнє,
 Ти вирросло з могутньої землі!
 Тебе жорстоко розпили
 А ти возносилося і не корилося – ні!

5 – й учень.

О слово рідне! подарунок мами!
 І пісня ніжна, і розрада нам!
 Я всім на світі поділюся з вами,
 Та слова рідного нікому не віддам.

Ведуча. Доброго дня усім гостям нашого свята!

Ведучий. Сьогодні, 9 листопада, - День української писемності й мови. Кожна епоха дарує людству нові винаходи і відкриття. Але найбільшим винаходом було письмо.

Писемні знаки дали людям можливість зберегти істинне знання. Адже саме завдяки написаному слову люди збагнули світ і своє місце в ньому.

Ведуча. 6 листопада 1997 року було підписано Указ Президента України, у якому говориться: «На підтримку ініціативи громадських організацій та з урахуванням важливості ролі української мови в консолідації суспільства поставляю: «Установити в Україні День української писемності та мови, який відзначати щорічно 9 листопада в день вшанування пам'яті Преподобного Нестора Літописця».

Ведучий. Із святом вас, шанувальники рідного слова, Корені українського слова проросли з найдавніших діалектів праслов'янських племен, рясними пагонами розвинулися в часи Давньоруської держави. Древнє слово квітами – перлами розцвітало у найдавніших пам'ятках культури Київської Русі, у поемічних творах, у красному письменстві різних часів.

Ведучий. Сьогодні наше свято – це української мови писемності. З часу винайдення писемності фактично почався період документальної історії людства, тому стало можливим не тільки передати мовну інформацію на відстанні, але й закріпити її в часі.

Ведуча. Кожен народ іде своїм шляхом до створення писемності. Та етапи розвитку письма у різних народів земної кулі приблизно однакові.

Мова кожного народу,
Неповторна і – своя.
В ній гримлять громи в негоду,
В житі – трелі солов'я.
На своїй природній мові
І потоки гомонять.
Зелен – клен у діброві
По – кленовому шумлять.
Солов'їну, барвінкову,
Колосисту – на віки
Українську рідну мову
В дар дали мені батьки.
Берегти її. Плекати
Будем всюди і повсякчас,
Бо ж єдина – так, як мати
Мова в кожного із нас.

Протягом багатьох років учених цікавлять такі питання: коли і як народилася слов'янська писемність, слов'янська абетка і чи мали наші предки до цього якісь інші писемні знаки.

Ведучий. Тривалий час побутувала думка, ніби – то наші пращури завели писемність лише після Хрещення Русі, коли з Візантії та Болгарії прийшли на Русь

богослужбні книги. Проте у багатьох місцях, де колись селилися наші пращури, особливо в Північному Причорномор'ї, археологи не раз знаходили, та й досі знаходять, - на кам'яних плитах, надгробках, амфорах – таємниці, незрозумілі знаки. Ведуча. Виникнення письма має надзвичайно важливе значення в історії народу. Письмо – одне з найістотніших знарядь культури, яке в просторі і часі розширює функціонування мови. Проблема виникнення письма у східних слов'ян дуже складна і досі не розв'язана. Прямим попередником слов'янської мови – є алфавіт. Створений великими просвітителами слов'ян – братами Кирилом і Мефодієм.

Костянтин Філософ (Кирило) і його брат Мефодій походили із Солуня. У 862 році візантійський імператор Михайло і патріарх Фотій послали Костянтина і Мефодія в Моравію, де вони на прохання місцевого князя Ростислава повинні були вести Церковну службу слов'янською мовою, що мала бути протиставлена латинській мові німецьких місіонерів.

Ведуча. За свідченням джерел Костянтин перед від'їздом до Моравії розробив слов'янську азбуку. А вже 863 року Кирило і Мефодій привезли до Велеграфа слов'янську абетку на 3 - 4 богослужбні книги, перекладені на слов'янську мову. У посланні папи Іоанна VIII до моравського князя Святополка (880 р.) Костянтина названо «творцем слов'янського письма».

Ведучий. Існує два різновиди старослов'янських писемних знаків: кирилиця (на честь першовчителя слов'ян) і глаголиця. Кириличний алфавіт з XI ст. широко застосовується в історичній та світській літературі східних слов'ян. Від давньоруського періоду його успадкували всі три східнослов'янські народи: український, російський і білоруський. Перша датована книга під назвою «Апостол» надрукована в Москві в 1564р., в Україні – у Львові – 1574р. Іваном Федоровим.

Ведуча. У Київській Русі книги цінувалися, як рідкісні скарби. Мати декілька книг означало володіти цілим багатством. «Повість минулих літ» називає книги «Ріками, які наповнюють всесвіт мудрістю незмірної глибини». Якщо старанно пошукати в книгах мудрості, - зазначав літописець, - то знайдеш користь душі своїй».

Ведучий. Україна та її культура святкують своє відродження. Але цьому передувала тяжка боротьба. Дуже багато жорстоких літ і століть пережила наша невмируща мова, мужньо знісши і витерпівши наругу наймогутніших царських сатрапів та і своїх панів.

Затуляли чужинці в обіймах наш рот.

І перевертні кривдили, зражену мову.

Вилив душу в пісні український народ,

І живе мій народ у співучому слові.

Мій народе, пісень триста тисяч твоїх,

Уяви, сколихнули б умить Україну,

Захотіла б, мабуть, на всій землі солов`ї
Вивчить мову і пісню твою солов`їну.

Ведуча. Вперше українську народну мову було піднесено до рівня літературної наприкінці XVIII століття з виходом у 1798 році першого видання «Енеїди» Івана Котляревського, який вважається зачинателем нової української літературної мови.

Так Котляревський у щасливий час
Вкраїнським словом розпочав співати,
І спів той виглядав на жарт не раз,
Та був у нім завдаток сил багатий.
І огник, ним засвіченний, не згас,
А розгорівсь, щоб всіх нас ogrівати.

(Поставка уривку з п`єси І. Котляревського «Наталка Полтавка»)

Ведучий. Т.Г.Шевченко своїм величезним талантом розкрив невичерпні багатства народної мови, досягнув її, як ніхто, розкрив чудову, чарівну музику українського слова:

Ну що б, здалося, слова...

Слова та голос –

Більш нічого.

А серце б`ється – ожива,

Як їх почує 1...

(Виконується поезія Т.Г. Шевченка – на вибір)

Ведучий. Сила слова безмежна. Особливо, коли воно живе, іскристе, емоційно виважене. Коли воно, «як проміння ясне», а могутнє, «як хвилі буйні». Коли слова – палкі блискавиці. Тоді воно здатне робити чудо і хвилювати найтонші струни людського серця. Століттями мова народу була тією повноводною річкою, яку ми називаємо поезією.

Людське безсмертя з роду і до роду

Увись росте корінням родоводу.

І тільки той у кого серце чуле,

Хто вміє шанувать сучасне,

Лиш той майбутнє

Вивершить прекрасне.

Ведуча. Сучасний український алфавіт налічує 33 літери, яких сьогодні цілком досить, щоб сформуванати власну думку, а письменнику написати найцікавіший та найсучасніший твір.

Адже слово можна:

- розвеселити
- розрадити
- вселити надію

- переконати
- ошчасливити
- зцілити
- причарувати
- возвеличити
- очистити душу
- розсіяти сумнів
- скувати сили душі
- посилити тривогу і безнадію
- поранити душу
- приголомшити
- принизити
- образити
- зганьбити
- убити.

Учениця. Рідна мова. І чується лагідний, теплий голос матері, яким вона будить нас українці. Хіба ще хтось вміє промовляти такі слова, як наші українські мами? Адже цілий світ визначає, що українська мова – чудова, мелодійна, багата.

Учень. Кожен народ гордий з того, що він має свою державу, свою мову, волю і гарне життя у своїй країні. Кожен народ – патріот своєї країни, він любить її, поважає її закони і бореться за її незалежність і волю, якщо того немає.

Учениця. А ми, українці, тільки зовсім недавно здобули свою незалежність, а саме у 1991 році. Тепер у нас є своя держава, воля, своя мова. І хоч як не глумили із нашої мови, принижували і забороняли і не хотіли слухати і чути її мелодіку звучання, а сьогодні вона відроджується.

Учень. Бо й не змовкла в устах патріотів рідного слова, звучала в народній пісні, бо люди берегли її як перлину, щоб колись заговорити нею на повний голос. Яка ж вона чиста, гарна. Багата і мелодійна українська мова.

Читання гуморески

ПРО БІДНОГО ЛЬОВУ І ДЕРЖАВНУ МОВУ

Зустрілися на базарі

Дамочки знайомі.

-Як ваш Льова поживає?

-Сидить у дурдомі.

Він в Ізраїль перебрався

До перебудови,

А там бар`єр – біда тобі,

Як не знаєш мови.

Вчився Льова так старано,

Що не бачив світу,
Але ідишу не вивчив,
Не знає івриту.
Як почина балакати,
Ні складу, ні ладу.
Там же книжки не спереду
Читають, а ззаду.
Потикався бідний Льова
В різні установи,
Все закрито – перекрито,
Як не знаєш мови.
Скрізь дивилися на Льову,
Як на психопата,
Тому й зробив бідний Льова
З фанери плаката.
Накарлякав: «До такого»
Життя мине звичні.
Ми – євреї особливі,
Російськоязичні.
Вимагаєм від кнесата
Створить нам умови,
Запровадить в Ізраїлі
Дві державні мови!»
Гукав Льова під кнесетом,
Роззявивши рота,
А на нього всі дивились,
Як на ідіота.
Мало йому не побили
На лобі плаката.
Тепер в Льови у дурдомі –
Окрема палата.
Щоб знав, дурень, що Ізраїль
Розумна держава.
Нав'язувать чужу мову
Там не мають права.
Читання гуморески
НАЙКРАЩА МОВА
Йде синок до школи вперше.
Пита батька мати:

- Якій мові ми синочка
Будемо навчати –
Українській чи російській?
Обидві ж хороші.

- Хай вивчає ту, якою
Печатають гроші.

Ведуча. Коли осягаєш багатство рідної мови, мимоволі дивуєшся: який все – таки могутній геній нашого народу! Скільки синонімічних рядків, яка гнучкість граматичних форм, глибина думок і почуттів у нашій мові, образність, простота у загадках, прислів'ях, приказках...

Ведучий. До речі, про прислів'я. Мій сусід-третьокласник прийшов до школи, а вчителька питає:

- Ти вчора пропустив урок. Де ти був?

- Маріє Іванівно, а позавчора ви самі казали: «Скрізь добре, а вдома найкраще».

Ведуча. Справді приємно слухати ніжну, витончену, зі смаком, з душею скомпоновану гру слів. Тут і мовне багатство, і з граматиною все гаразд. Але, на жаль, не завжди так буває. Дехто забуває, що чистота мови, її багатство – така річ, як і чистота тіла, охайність одяжі. А недбале ставлення до власного мовлення викликає не лише зневагу, але й огиду

(Інсценізація «На дискотеці 1»)

Інна помітила його відразу. Дівчина привернула увагу Сашка своєю незвичайною добротою посмішкою. Він подумав, що неодмінно запросить її до танцю. Тільки б ніхто не випередив.

- Привіт, бебі. Давай знайомитись. Я – Сашко с сьомой школи. А тебе як звати? Мона тебе пригласить на танець? Час такий музон класний буде – полний капец! То шо, підем стряхнемось?

- Вибачте, мені зовсім не хочеться танцювати. Не ображайтесь на мене. Я просто слухаю музику.

- Ти шо, детка? Який слухаю? Погнали, слиш?

- Я ще раз у вас прошу вибачення, але я танцювати не хочу. Та й музика мені ця не до вподоби.

- Класний музон! А ти шо, медляк ждеш? Тобі медляк наравиться, шо лі? Ну ти дайош!

- Ні, вибачте. Але я зовсім не хочу танцювати. До побачення.

(Інсценізація «На дискотеці 2»)

- Здрастуйте! Я Денис із 7 школи. Дозвольте запросити Вас до танцю.

- Будь –ласка! Якраз звучить моя улюблена мелодія.

- Ви знаєте, наші смаки цілком збігаються, це так приємно.

- Перепрошую, у Вас, мабуть, таке чудове ім'я, як і ваша добра усмішка? Як вас звать?

- Мене звать Інною.

- Чудове ім'я і Вам дуже личить!

- Інно, а Ви не образитесь, якщо я запрошу Вас до наступного танцю?

- Ви, Денисе, такий чемний хлопець, що Вам важко відмовити.

- Дякую.

Ведуча. Ось так з гарної, чемної мови, за якою чисті помисли, і зародиться справжнє кохання. А хто нехтує культурою мови, потрапляє в жалюгідне становище. А чому так трапляється? А тому, що й досі сидять й душах багатьох комплекс меншовартості, насаджуваний віками неволі. Мовляв, українською говорити не престижно, бо це мова сільська, та й модна.

Ведучий. Бережіть рідну мову!

Літературна вікторина

1. Кого називаємо основоположником української літературної мови?

(Основоположником української літературної мови вважається Т.Г. Шевченко, який підніс її на рівень європейських літературних мов)

2. Олесь Гончар, відомий український письменник, писав: « А мова й історія – це ж одне ціле». Які урядові документи узаконили статут української мови як державної?

(Статус української мови як державної узаконили:

1) *Конституція України. Стаття 10 «Державною мовою в Україні є українська мова» Конституція України 1996р.*

2) *Закон «Про мови» від 28 жовтня 1989р.)*

3. З якої книги починає в Україні своє життя друковане слово?

(С. Федоров у 1574 р. видав книгу «Апостол», з цієї книги починає своє життя друковане слово в Україні)

4. Хто автор рядків:

Ну що б, здавалося, слова...

Слова та голос – більш нічого.

А серце б`ється - ожива,

Як їх почує!

(Т. Г. Шевченко)

5. Мово рідна! Колискова

Материнська ніжна мово!

Мово сили і простоти –

Гей, яка прекрасна Ти!

Кому з письменників української діаспори належать ці слова? Хто з героїв його творів страждав за любов до України, а отже, і слова?

(Слова належать письменнику українською діаспори І. Багряному. Вірш « Рідна мово». Григорій Многогрішний – герой роману « Тигролови» І. Багряного мучився і страждав за любов до України)

6. Продовжіть широко відомі слова С. Воробкевича:

Мово рідна, слово рідне,

Хто вас забуває,

Той у грудях не серденько,

Тільки камінь має.

(Як ту мову мож забути

Котрою учила

Нас всіх ненька говорити.

Ненька наша мила?)

7. Як гук століть, як шум віків,

Як бурі подих – рідна мова...

Хто автор цих слів? З якого вони твору? Імена яких українських митців слова автор згадав у творі?

(Автор цих слів М. Рильський. Вірш «Рідна мова». У вірші М. Рильський згадує таких митців української поезії:

М. Максимовича:

...І. Пушкінові Максимович

Пісні вкраїнські позичав.

І.П. Котляревського, Т.Г. Шевченка:

...І де сміявсь Іван Петрович –

Тарас Григорович постав;

Лесю Українку, Івана Франка:

... В одно злилися наші вчинки –

Одна річка, одна рука

Нам слово Лесі Українки

І слово віщого Франка....)

8. «Слово – зброя. Як усяку зброю, його треба чистити й доглядати», - писав М. Рильський. Зі словами яких поетів перегукуються цитовані рядки?

(Цитовані рядки перегукуються зі словами Лесі Українки:

Вигострю, виточу зброю іскристу,

Скільки достане снаги мені й хисту,

Потім її почеплю при стіні

Головна проблема твору – українізація: любов до рідної мови і боротьба за її чистоту.)

12. Поставте слова в такому порядку, щоб вийшло речення віршового тексту:

Мова, біда, мамина, зневажить,
Наша, душі, пусті, зробить, котра.
Накладки, ми, і, передать, зможем,
Калина, сушить., корені, що, лиш, те.
*(Зневажить мову мамину – біда.
Котра пустими зробить наші душі,
І ми нащадкам зможем передать
Лиш те, що корені калини сушить.)*

13. Д. Білоус пише:

Як прислів'я чудове,
Йди від роду до роду,
Що народ – зодчий мови,
Мова – зодчий народу.

Поясніть значення слова «зодчий», підберіть синоніми до нього.

(Зодчий – художник – архітектор, будівельник, творець, продовжувач.)

14. Напишіть, які ви знаєте прислів'я про мову.

*(Буду господарем своєму слову.
Слово – не горобець, вилетить - не впіймаєш
Гостре словечко коле сердечко.
Мовивши слово, треба бути йому паном.
Слово до слова зложиться мова.
Добре тому жити, хто вміє гарно говорити.
Від теплого слова і лід тане.
Птицю пізнають по пір'ю, а людину по мові.
Від красних слів язик не відсохне.
Добре слово краще, ніж готові гроші.
Слово може врятувати людину, слово може і в бити.
Холодним словом серце не запалиш.)*

15. В нас мудрість вічна і любов жива,
А хто же вас народжував слова...

Хто з українських письменників творив власні слова, що живуть і нині? Наведіть приклади.

(Власні слова творили багато письменників. Серед них П.Тичина, М.Рильський, М.Бажан.)

М. Бажан: «кларнет світлодайний Тичини»;

М. Рильський: «громовозвукими словами» «руки навстіж розкрила»;

П. Тичина: «обізвались гаї самодзвонами»).

Тема. Минуще все, лиш слово не мине (сценарій лінійки)

Звучить пісня В. Малишева «Україна».

На лінійку виходять хлопчики і дівчатка. У руках запалені свічки. Читають «Молитву до мови» Катерини Мотрич.

Дівчинка. Мово! Пресвятая Богородице мого народу! З чорнозему, з любистку, м'яти, рясту, євшан – зілля, з роси, з Дніпровської води, від зорі і місяця народжена. Мово! Мудра Берегине, що не давала погаснути земному вогнищу роду нашого і тримала народ на небесному Олімпі волелюбності, слави і гордого Духу.

Хлопчик. Мово! Велична молитва наша у своїй нероздільній трійці, що єси ти і Бог Любов, і Бог Надія! Мово, що стояла на чатах коло вітваря нашого національного храму й не пускала туди злого духа виродження, злого духа скверноти, ганьби. Тож висвячували душі козацького народу спасенними молитвами і небесним вогнем очищення. Святими водами Божого річища, щоб не змалів і не перевівся народ той. І множила край веселий, святоруський, люд хрещений талантами, невмирущим вогнем пісень і наповнювала душі Божим сяйвом золотисто-небесним, бо то кольори духовності й Божого знамення.

(Відходять.)

- 1 дівчинка. Рідна мово!
- 2 дівчинка. Мудра Берегине!
- 1 дівчинка. Пресвятая Богородице
- 2 дівчинка. Судилася їй терниста доля.
- 1 дівчинка. Вона, як і Україна, дивиться в душу кожного з нас очима рідної мами, батьківським словом промовляє до нашого серця.
- 1 дівчинка. Заборонене і зганьблене.
- 2 дівчинка. Зражене і забуте.
- 1 дівчинка. Щоразу воскресла, аби відродитися у терновому вінку страждання, краси і слави.
- 2 дівчинка. Терниста дорога стелилася нашій мові на шляху державності, котра лише нині набула законодавчої конституційної сили.
- 1 дівчинка. 1989 р. – прийнято Закон «Про мову в Україні».
- 2 дівчинка. 1996 р. – Верховною Радою України прийнято Конституцію України, в якій українській мові надано законодавчої конституційної сили.
- 1 дівчинка. 1998 р. – Указом Президента України 9 листопада проголошено Днем української писемності та мови.
- 2 дівчинка: Мова....

- 1 дівчинка. Вона існує, живе, бореться незалежно від того, думаємо ми про неї чи ні, турбуємося чи забуваємо, шануємо чи зраджуємо. 9 листопада проголошено Днем української писемності та мови. 2 дівчинка: Мова...

- 2 дівчинка. Вона існує, живе, бореться незалежно від того, думаємо ми про неї чи ні, турбуємося чи забуваємо, шануємо чи зраджуємо.

- 3 дівчинка. Слово безсмертне. Адже ніхто не заперечить давню біблійну істину: (разом) «Спочатку було Слово, і Слово було Бог».

(Відходять)

Учениця. Сьогодні ми маємо чимало цікавих версій щодо походження української писемності.

Учень. Учені вважають, що автори трипільських написів – найдавніші племена, які жили на території теперішньої України, пелазги мали свою звукобуквену азбуку, яка претендує на те щоб вважатися першою у світі.

Учениця. Деякі вчені вважають, що пелазгійський алфавіт – не що інше, як етрусський. Існує висловлення історика другої половини I ст. до н.е. Діодора Сицилійського про те, що етрусські букви могли б мати назву пелазійських, бо пелазги ними користувалися. З цього випливає, що писемність України походить не з кирилиці IX ст.н.е., а витoki її сягають періоду II тис. до н.е. Давню ж грецьку абетку, яку використали Кирило і Мефодій у створенні кирилиці, елліни одержали від пелазгів.

Учень. Чи не найзагадковішим витвором нашої давнини є так звана «Велесова книга» - пам'ятка дохристиянської стародавньої культури, що розповідає про передісторію слов'ян, про їхню боротьбу з ворогами захищає віру предків – язичників.

Перший читець

У часи ті Бог великий

Не ховався в небесній млі.

А усі боги родились

І вмирили на землі.

Рано вдосвіта на сході

Прокидався ясний Дожбог

І ходив – блукав до ночі

Синім степом без доріг.

По зелених пишних луках

Велес пас овець гладких,

Грів їх вовною м'якою. Одганяв вовків від них.

Другий читець

Над дрімучими лісами

По пустелі степовій

Бог Стрибог літав на крилах,
Грав на кобзі золотій.

Третій читець

Бог Перун на чорних хмарах
Вічно землю об'їздив,
Часом плакав, як дитина,
Часом сурмами будив...

Четвертий читець

А в річках жили русалки,
Хапуни – водяники,
Лісовик свистів у лісі,
І сміялися Мавки...

Олександр Олесь

Учень. «Велесова книга»... Таємнича, загадкова розповідь наших предків про світ, природу, богів, її загадку все ще не розгадано.

- 3 дівчинка. Будемо сподіватися.
- 4 дівчинка. Що український письменник Сергій Плачинда,
- 1 дівчинка. Річард Вілсон,
- 2 дівчинка. російський літературний знавець Дмитро Лихачов,
- 1 дівчинка. Давньогрецький історик другої половини I ст. до н.е. Діодор Сицилійський.
- 2 дівчинка. мали підстави твердити, що писемність, котра виникла на території сучасної України, є однією з перших у світі.
- 1 дівчинка. Адже століттями до нашої ери і століттями нашої ери на цій землі жили люди, вирощували хліб, виховували дітей, плекали слово єдину молитву життя і безсмертя.

Учні читають поезії про мову.

1 і 2 дівчинки: Бережімо, шануймо рідну мову цей невмирущий голос України.

Звучить пісня «Господи, помилуй нас».

Мовні цікавинки

Яка частина мови?

Якби, двоповерховий, взимку, день, співаачи, поживкле, і, до, під, ніхто, чимдуж, сьогодні, можна, з-під, спідлоба, возз'єднання, туманний, журі, сто, постійно.

Сонячний, їхній, надвечір'я, довкілля, вивчивши, п'ятдесят, бо, а.

Вишневий, неказаний, неказаний, восьмий, будь - який, по - козацьки, де - не -де, дехто, зелень.

Тьмянний, лікар, виносьте, з -над, віч- на - віч, на ура, як слід, за кордоном, народно - визвольний, незрівнянний.

Скільки слів із м'яким знаком?

Павільйон, розповідь, женьшень, сюрприз, освітлювач, олівець, доньчин, інтерес, тюрма, кавказький.

Різьбяр, аральський, камінчик, ремінчик, щільний, маленький, астраханці, щонайменший, емальований, шахтарський.

Квітці, жінці, авосьці, бджілці, жменці, галузці, стеблинці, кізоньці, мисці, неньці, сопілці.

Уманський, браконьєр, ін'єкція, Третяк, Уляна, каньйон, рельєф, кур'єр, об'єкт, Маньчжурія.

Уманщина, бриньчати, Таньчин, медальйон, ад'ютант, держальце, будьте, сміється, робітницька, близькість.

Умань, сільський, ковзкий, баский, плоский, доньчин, різьбяр, тьмянний, щастя, співаєш, піч.

Ллється, в'язкий, різкий, панщина, менший, Горький, гіркий, кінчик, Мольєр, ваньєтка.

Бульйон, ательє, каньйон, миш'як, бюджет, бязь, серйозний, Готьє, Ананьєва, Лук'янов.

Скільки слів із подовженням?

Знаряддя, чуття, галуззя, сонний, юннат, знання, колосся, теля, щеня, Ілля.

Ллю, суддя, віконниця, подорожжю, Об'ю, любов'ю, піччю, повністю, жовчю, рілля.

Сіллю, спросоння, зрання, насіння, маззю, піввідра, розрісся, віддати, бовваніти, покоління.

Відділ, законність, обличчя, щоденний, колосся, ходіння, Вінниця, Поділля, гуманний, ляний.

Молоддю, багаття, стаття, водяний, Ганна, відмінник, річчю, навмання, спіраллю, ломаччя.

Чи однакові префікси в словах?

Надбирити, надати, надбудова, надрізати, надрукувати, надібрати, наділений, надіслати.

Утвори нове слово

Любити, правда - правдолюб

Робити, хліб - хлібороб

Білий, грива - білогривий

Високий, чоло - високочолий

Народний, пісня - народнопісенний

Народний, визвольний – народно-визвольний

Рум'яний, щока - рум'янощокій

Довгий, нога - довгоногий

Двадцять, голова - двадцятиголовий

Світлий, зелений - світло - зелений

Червоний, гарячий - червоногарячий

Абсолютний, сухий - абсолютно сухий

Суспільний, політичний - суспільно - політичний

Суспільний корисний - суспільно - корисний

Сільський, господарство - сільськогосподарський

Дзвінкий, голос - дзвінкоголосий

Західна, Європа - західноєвропейський

Український, англійський - українсько - англійський

Фізика, математика - фізико - математичний

Південь, схід - південно-східний

Всесвітній, історичний - всесвітньо - історичний

Визначити, які з цих слів є архаїзмами або історизмами

П'ять, батько, Гряде, хліб, земля, менеджер, свіжий, чолобитна, панщина, гетьман, екскурсовод, сонце, думати, рать, осавула, боярин, глаголити, кошовий.

Назвіть прислів'я

Обпікся на молоці, та й на воду студить; ні сіло, ні жало; м'які слова і камінь крушать; у страху очі великі; хто людей питає, той і розум має; по роботі пізнати майстра; і стіни вуха мають; хутко казка мовиться, та не швидко діло робиться; щире слово, добре діло душу й серце обіграло.

Чи однакові суфікси у словах?

М'ячик, зайчик, стільчик, ключик, дощик, хлопчик, пальчик.

Усі слова посинаються і закінчуються на (к):

Кухар на судні (кок)

Узбецьке або таджицьке село (кишлак)

Холодна зброя морського офіцера (кортик)

Еластичний матеріал, який перетворився на гуму (каучук)

Птах із родини воронових (крук)

Птах - мешканець болотистої місцевості (кулик)

Воїн і мешканець Запорізької Січі (козак)

Назви слова, в яких відбувається спрощення

Тижневий, кістлявий, форпостний, щасливий, проїзний, радісний, шістнадцять, хворостняк, блиснути, обласний, хвастливий, баластний, компостний, контрастний, улесливий, шістсот, пристрасний, якісний, кількісний, пестливий, звісно, захисний, ненависний, чесний.

Правильно вживайте у або в, і та й

Кіт (у, в) тік; вода (в, у) озері; (у, в) класі тихо; (в, у) обсерваторії; пішла (у, в) бібліотеку; мідь (і, й) чавун; залізо (й, і) чавун; залізо (й, і) олово; (і, й) де сніг; (і, й) один у полі не воїн; читає (і, й) пише;

Говорив (з, зі) мною; бачив (вві, уві) сні; розпочав (б, би); розповіла (б, би); Андрій (і, й) Юля.

Встановити пропущені закінчення родового відмінка однини

Коллектив...(у), катод...(а), світогляд...(у), метрополітен...(у), суходол...(у), замк...(к), кодекс...(у), Воронеж...(а), Париж...(а), Кривого Рог...(у), вихор...(у), хліб...(а), бузк...(у), процент...(а), мост...(а, у), іне...(ю), імпульс...(у), Лондон...(а), Єгипет...(у), млин...(а), гіпс...(у), Буг...(у), Рим...(а, у), листопад...(а), вальс...(у), роман...(у), сюжет...(у), атом...(а), кілограм...(а), азот...(у), Сибір...(у), бол...(ю), холод...(у).

Доберіть українські відповідники до таких російських словосполучень

По возможности - по можливості; возникает возможность - трапляється нагода; сделать распоряжение - віддати наказ; і кончен бал - та й край; спорный вопрос - дискусійне питання; ставит на вид - робити зауваження; ставит вопрос ребром - ставити питання руба; входит в привычку - ставати звичайним; подписать соглашение - укласти угоду; прийти к соглашению - дійти згоди; идти своим чередом - іти своїм звичаєм; как ни в чем не бывало - наче і не було нічого; считать долгом - вважати за обов'язок; приводит в замешательство - викликати ніяковість.

Завдання для мовної розминки

Скільки українських слів?

Абажур, ефір, бетон, біолог, берегиня, водограй, оберіг, розбудова, сукня, кенгуру.
Комплекс, гречний, авангард, інструктор, таксист, баритися, бутерброд, козак.
Нездужати, сливе, либонь, каучук, попри, метро, пюре, журі, пальто, соловейко.
Покіс, нетто, інтеграл, сніг, поет, океан, приозерний, наодинці, шифр.
Смокінг, фабрика, тінь, ліс, футбол, графік, холод, берег, приятель, кіно.

Скільки слів має бути написано з великої літери?

Дажбог, Юпітер, Біблія, школа, фракція, Євангелія, великдень, канікули, директор, Колумб.
Дніпро, Волосожар, українець, Україна, Батьківщина, Січ, дніпровська (вода), ампер, (одиниця сили струму), Бог.
Вітчизна, дніпрова (хвиля), князь, сузір'я, народний артист, Чикаго, Чехо - Словаччина, хутір, Хмельниччина.
Область, Коліївщина, свят-вечір, Часослов, фонетика, Фінляндія, ПТУ, словник, Россіні, Ельбрус.
Цар, письменник, ВЗН, ТЮГ, Торрічеллі, Міссісіпі, запорожці, львів'яни, декан, Псалтир.
Сісія, конференція, Спасівка, Благовіщення, Коран, парламент, Закарпаття, Вінничина.

Скільки слів з літерою Г?

Галичина, агрус, Гавайї, гава, газда, ганок, газета, гай, гатунок, гвалт.
Галантерея, галас, гедзь, гирлига, галіфе, галузь, глей, гніт, ганбол, грати.

Ганьба, гаразд, гарний, гуля, дзига, зигзаг, гвардія, генерал, генетика, ґрунт.

Гогель - моголь, гербарій, гринджоли, гречний, гарячий, герой, гудзик, гість, годинник.

Гімн, гегнути, гелготати, гіпс, голова, гончар, агрус, горизонт, грип, джигун.

Скільки слів з префіксом с-?

...цементувати, ...формувати, ...тискач, ...чепити, ...прожогу, ...пад, ...сох, ...гавити, ...шити, ...купити.

...під лоба, ...хил, ...терти, ...гавити, ...шулитися, ...піснити, ...сунути, ...чистити, ...гнути, ...жати.

Відредагуйте речення

Задача розв'язана неправильно завдяки арифметичній помилці. - Задача розв'язана неправильно через арифметичну помилку.

Повертаючись додому, почався дощ, і ми промокли до нитки. - Коли ми повертались додому, почався дощ і промочив нас до нитки.

На протязі зовсім короткого часу Василь Іванчук став самим відомим шахматистом України. - Дуже швидко Василь Іванчук став найвідомішим шахістом України.

Через три години часу завдання буде виконане. - Через три години завдання буде виконане.

Швидко мчать по шоссе автомашини. - Мчать по шоссе автомашини.

Поскільки гість не знав української мови, ми почали балакати на російській. -

Оскільки гість не знав української мови, ми перейшли на російську.

"Зачарована Десна" - це автобіографічна поема в прозі світової літератури зайняла почесне місце. - "Зачарована Десна" - це автобіографічна поема високої мистецької вартості, що зайняла почесне місце серед творів світової літератури.

Золоті ворота - пам'ятних XI століття. - Золоті ворота - пам'ятка архітектури XI століття.

Дівчина написала на конверті адрес. - Дівчина написала на конверті адресу.

Ми провели ряд міроприємств. - Ми провели ряд заходів.

Зустрінемось через пару днів. - Зустрінемось через два (декілька) днів.

Наявні помилки у творі виправлено. - Помилки у творі виправлено.

До характеристики прикладається: атестат, справка з місця роботи, виписка з протоколу зборів трудового колективу. - До характеристики додається атестат, довідка з місця роботи, витяг з протоколу зборів трудового колективу.

У нашому селі всі писемні. - У нашому селі всі письменні.

Нам ніщо не мішало зустрітися тут в другий раз. - Нам ніщо не заважало зустрітися тут вдруге.

Лукаш вирішує одружитися на Мавці. - Лукаш вирішує одружитися з Мавкою.

За парканом знаходилися лікарські будинки. - За парканом знаходилися лікарняні будинки.

Любий учень знає Тараса Шевченка. - Будь - який (кожний) учень знає Тараса Шевченка.

Пояснити фразеологізми

Точити ляси, товкти воду в ступі, грати першу скрибку, не те ні се, накивати п'ятами, кастильське джерело, геркулесові стовпи, авгієві стайні, дамоклів меч, купідонова стріла, танталові муки, Геростратова слава, терновий вінок, стовпова дорога, сталевий кінь, тинятися попідтинною, піти попідвіконню, верзти як спросоння, адамові діти, альфа і омега, єгипетська неволя, не сотвори кумира, не хлібом єдиним, нема пророка в своїй країні, не моргнувши оком, не з тієї опери; і ти, Бруте!, не нашого пір'я пташка, сьома вода на киселі, лебедина пісня, притча во язи цех, предтча, аріаднина нитка, пандорина скриня, прокрустове ложе, бабине літо.

Добрати синоніми

Багаття (вогнище), духмяний (пахучий), ретельно (старанно), щодуху (миттю), кортить (хочеться), нездоланна (непереможна), чимала (велика), клопіт (турбота), жага (бажання), взірець (приклад), нині (тепер), бовваніє (видніється), щезла (зникла), дужий (сильний), горизонт (обрій, небосхил, небозвід, крайнебо, небокрай, круговид, кругозір, кругогляд).

Дібрати синонімічні сполучення

Шовкова сукня - сукня із шовку, березове листя - листя берези, фаянсовий посуд - посуд з фаянсу, плавальний басейн - басейн для плавання.

Пояснити значення "ходячих метафор"

Заквітчаний вік - щасливе життя, щербата доля - гірка, латаний талан - гіркий, лиха година - мука, світ мене піддався вгору - підбадьорився, не топтати мені рясту - не жити.

Визначити, які з цих слів є неологізмам

Студент, технополіс, радіотелефон, ксерокс, комп'ютер, скеля, стежка, собор, горн, файл, картридж, рейганоміка, бакалавр, океан, магістратура, " ноу - хау", маркетинг, менеджмент, школа, відеомагнітофон, аудіокасета, пісня, людина.

Які слова є діалектами?

Зілє, урок, палай, буряк, курова, день, робе, ходе, питання, завдання, таблиця, ходю, говорут, сміятися, пироги, яблуко, веселик, боцюн.

Участь у виставці педідей «Освіта Хмельниччини на шляхах реформування»

- Диплом I ступеня обласної педагогічної виставки «Освіта Хмельниччини на шляхах реформування - 2020». Система уроків для учнів 7-10 класів «Творчість Івана Франка»;
- Диплом I ступеня обласної педагогічної виставки «Освіта Хмельниччини на шляхах реформування - 2018». Серія уроків «Література рідного краю», для 5-11 класів;
- Диплом II ступеня обласної педагогічної виставки «Освіта Хмельниччини на шляхах реформування - 2016». Система уроків «Відокремлені члени речення»;
- Диплом I ступеня обласної педагогічної виставки «Освіта Хмельниччини на шляхах реформування - 2015». Серія уроків «Нестандартні форми роботи на уроках української мови»;
- Співавтор посібника «Українська література. Мій конспект» творчої групи педагогів-словесників, 2014-2015 рік

Поширення досвіду роботи

- Вебінар в рамках співпраці з К-ПНУ імені Івана Огієнка «Мотиваційний лист: поради абітурієнту»(2022);
- Панорама ідей «Використання інтерактивних форм роботи на уроках української мови та літератури» (2022);
- Уроки-консультування по підготовці до національного мультипредметного тесту (2022);
- Урок-естафета на засіданні творчої групи вчителів української мови та літератури «Народознавчі аспекти на уроках української мови» (2020);
- Районний семінар-практикум для вчителів української мови та літератури «Інтерактивні технології на уроках та в позаурочний час» (2019)
- Районний майстер-клас «Використання інтерактивних форм роботи на уроках української мови та літератури» (2018);
- Районний семінар «Цікаві завдання на уроках української мови» (2015)

Здобутки

Міжнародний конкурс знавців української мови імені Петра Яцика:

- Диплом III ступеня у III етапі -2017 рік;
- Диплом II ступеня у III етапі – 2018 рік;
- Диплом I ступеня у II етапі – 2019 рік.

Всеукраїнська учнівська олімпіада з української мови та літератури, III етап:

- Диплом II ступеня – 2017;
- Диплом I ступеня - 2019.

Всеукраїнський конкурс «Вчитель року»:

- Учасник III етапу Всеукраїнського конкурсу «Вчитель року-2007» у номінації «Вчитель української мови та літератури»;
- Лауреат III етапу Всеукраїнського конкурсу «Вчитель року-2009» у номінації «Вчитель української мови та літератури».

Додаток Г

Відкриті уроки та заходи

О, слово рідне, хто без тебе я...

Рідна мова в рідній школі

Семінар-практикум для вчителів громади

Театралізоване дійство

І на тім рушничкові...

Леся Українка в гості завітала

Я – волонтер, і цим пишаюсь

Інтерактивні форми роботи

Обдаровані діти

